

A RUVENZORI

A KELETAFRIKAI NAGY TAVAK HEGY-
ÓRIÁSÁNAK KIKUTATÁSA ÉS CSÚCSAI
NAK ELSŐ MEGMÁSZÁSA

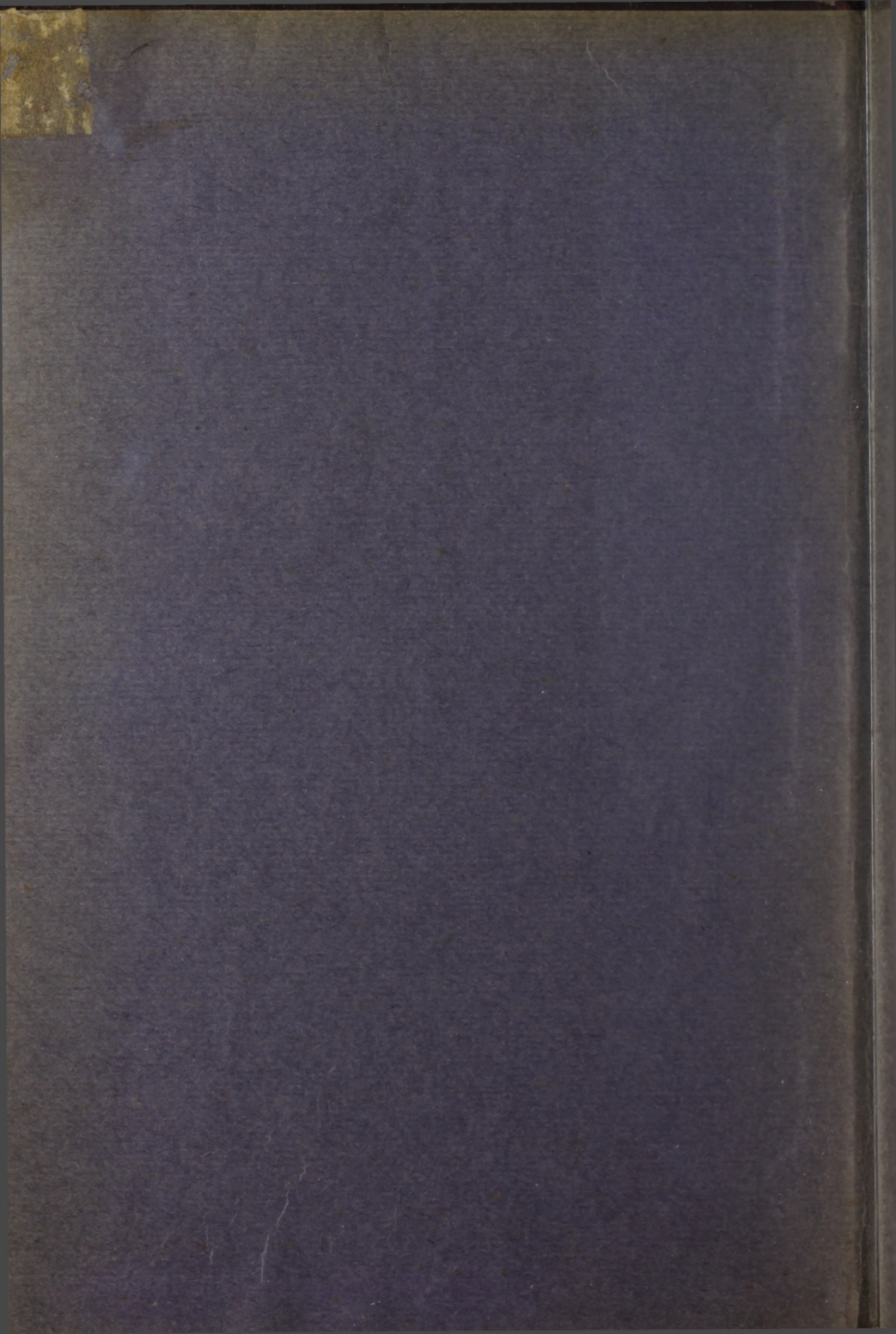
IRTA

SAVOYAI LAJOS AMADÉ, ABRUZZÓI HERCEG
FORDITOTTA DR. CHOLNOKY JENŐNÉ

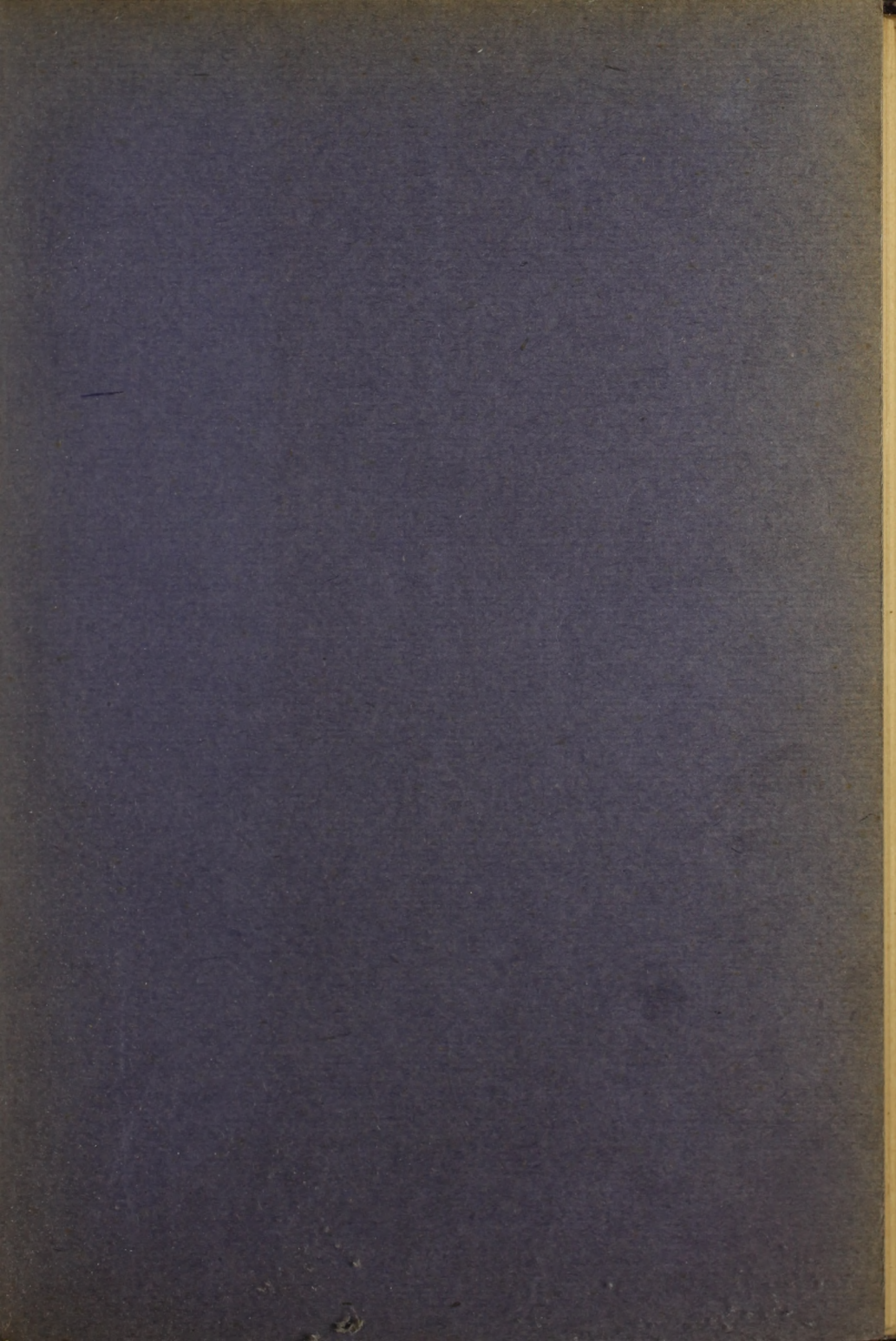

LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI) KIADÁSA
BUDAPEST

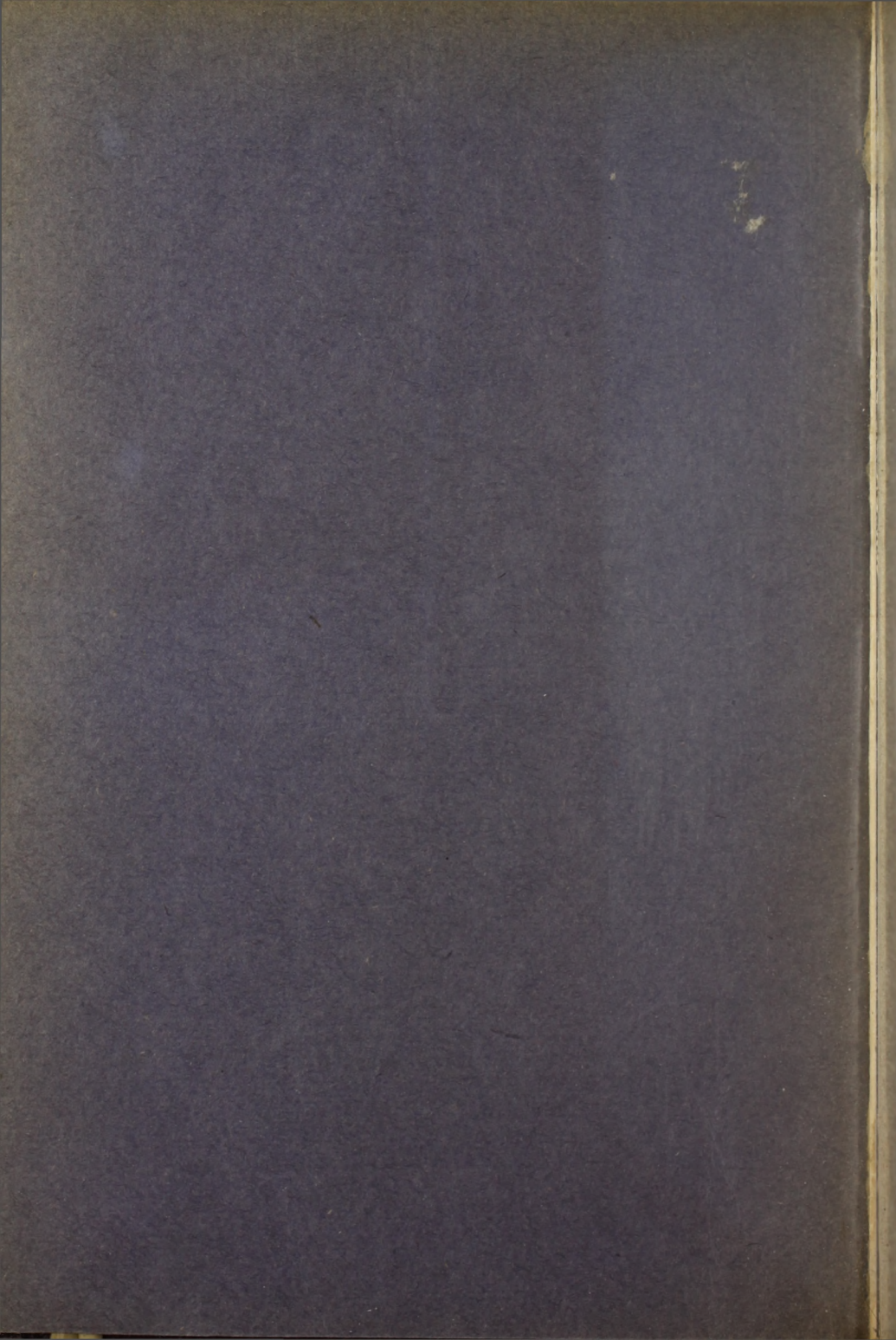

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A MAGYAR
FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI

CHOLNOKY JENŐ dr.

SAVOYAI LAJOS AMADÉ

ABRUZZÓI HERCEG

A RUVENZORI

BUDAPEST, 1922

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.

KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

SAVOYAI LAJOS AMADÉ

ABRUZZÓI HERCEG

A RUVENZORI

A KELETAFRIKAI NAGY TAVAK
HEGYÓRIÁSÁNAK KIKUTATÁSA ÉS CSÚCSAINAK
ELSŐ MEGMÁSZÁSA

Dr. Filippo de Filippi úti jelentése alapján a Herceg elbeszélésére átdolgozva

FORDITOTTA

Dr. CHOLNOKY JENŐNÉ

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

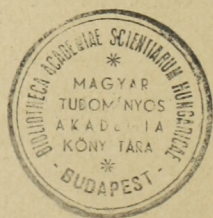
125 SZÖVEGKÉPPEL¹⁵ MŰMELLÉKLETTEL

BUDAPEST, 1922

LAMPEL R. (WODIANER F. ÉS FIAI) R. T.
KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

109484

MAGYAR AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R
1977

ELŐSZÓ.

A hosszú háborús évek után íme, ismét megjelenik a magyar közönség olvasó-asztalán a Magyar Földrajzi Könyvtár. Az Abruzzói Herceg gyönyörű könyvét adjuk itt, pontos fordításban, elhagyva a függelékeket, mert ezek csak a szaktudósokat érdeklik. A Herceg a könyv előszavában megmondja, hogy nem volt ideje jegyzeteit sajtó alá rendezni, azért Filippo de Filippi dr. urat kérte föl a jegyzetek sajtó alá rendezésére. Filippi a Herceg elbeszélése helyett mindig harmadik személyben beszél a Hercegről, teljes, tiszteletadó titulusokkal. Ez a szöveg olvasását kellemetlenné teszi s nem egészen helyes, mert a Herceg jegyzeteit rendesen egész pontosan másolta a feldolgozó. A német kiadás szakított ezzel az eljárással s átdolgozta a Herceg beleegyezésével úgy, mintha a Herceg maga mondaná el a dolgokat. Sokkal közvetlenebb és kellemesebb olvasmány így. A francia kiadás megtartotta az eredeti alakot. Mi jobbnak láttuk a közvetlen elbeszélést alkalmazni, mert rövidebb, kellemesebb és a sok titulus ismételtetése elmarad.

A könyvhöz a fényképeket majdnem mind Vittorio Sella, a világhírű alpinista-fotográfus csinálta. Valóságos remek. Sajnos, a mai viszonyok közt nem lehetett a pompás képeket olyan tökéletességgel reprodukálni, mint azt megérdemelnék. De így is hálásan kell megköszönnünk a kiadónak, hogy a rettenetes nehéz viszonyok közt ilyen szép kiállítással hozta a művet könyvpiacra.

A fordítás még a háború kitörésekor készült, azóta várni kellett a mű megjelenésével, politikai szempontokból is. Ma már örömmel hozzuk ezt a szép művet, hisz Afrika fölfedezésének történetében korszakalkotó, mert Afrika vízrajzának utolsó nagy kérdését, a Hold-hegység problémáját tisztázta.

Az eredeti mű Margit olasz királyné Ő Felségének van ajánlva.

Budapest, 1922 május hó.

Szerkesztő.

ELSŐ FEJEZET.

A Ruvenzori felfedezői és első ismertetői.

Henry Stanley legelőször látja meg a hóval takart hegyeket. — Ruvenzori és Ptolemaiosz Holdhegysége. — A geográfusok vitatkoznak. — Stairs, Stuhlmann, Scott Elliot felfedezései. — Moore felfedezi a Mobuku-völgy mélyén a glecsereket. — A Mobuku-völgyön át többször kísérlék meg a hegláncot tanulmányozni. — David a nyugati lejtőkön felmászik. — A British Museum expedíciója. — Az első elért csúcsok. — F. A. Wollaston. — Amit 1906. elején tudtunk a Ruvenzori-hegységről.

1888 május 24.-én látta meg Henry Stanley legelőször a Ruvenzori hótakarta csúcsait Nzabe és Badzua közt. Akkor tette meg leghosszabb és legkalandosabb afrikai útját és épen az Albert-tó nyugati keskeny partszegélyén járt.

«Amikor körülbelül nzabei táborunktól 8 km-nyire voltunk és délkelet felé tekintve átgondoltam az utolsó hónap eseményeit, egyik legényem csodálatos formájú felhőre figyelmeztetett. Gyönyörű ezüst színű volt és olyan alakú és arányú, mint óriási hófedte hegy. Határait lefelé követve, meglepődve láttam mély, sötétkék színét a lábánál, s csendesesen tűnődtem magamban, hogy ez a felhő vajjon új zivatar előhírnöke-e? Amikor azonban láttam, hogy egészen a keleti és nyugati plató nyílásáig leér, meggyőződtem, hogy ez nemcsak képe valami hegynek, hanem valóságos hegycsúcsot látok, amely hóval van takarva.»

Stanley a hegyet «Ruvenzori»-nak nevezte. Azért választotta ezt a nevet, mert úgy tetszett neki, mintha a hegy körül lakó bennszülöttek ezt alkalmazták volna leggyakrabban.

Az utolsó húsz évben itt járt felfedező utazók közül egyik sem gyanította, hogy itt közvetlen közel örök hó esik

jég van, mert átláthatatlan felhő és köd takarta irigyen a hegytetőket.

Sir Samuel Baker 1864-ben a síkság páráján keresztül homályosan látta a hegytömeget és elnevezte «Kék hegyek»-nek (Blue Mountains) anélkül, hogy jelentőségükkel tisztában lett volna.

Stanley már 1875. decemberében felütötte tanyáját a lánc keleti lejtőinél, de nem akart hinni a bennszülötteknek, amikor a hegyek káprázó fehér színéről és csikorgó hidegéről meséltek.

Sir Harry Johnston néhány levelet említ fel, amelyet 1876-ban Romolo Gessi írt, amikor az első részletes kutatást végezte az Albert-tó mentén. Ezekben a levelekben szó van egy csodálatos tüneményről az égen, amely hótakarta hegyekhez hasonlított. De a Ruvenzori felfedezésének dicsősége sem Gessit, sem Emin Pasát, sem Masont nem illeti meg, akik szintén beutazták a tavat.

Stanley helyesen jegyzi meg, hogy a mocsaras síkságból felszálló párák derült napokon is átlátszatlanná tették a levegőt és eltakarták így a hegyláncot. Néha egy-egy szélroham pillanatokra széttépi a ködöt s akkor, mint valami varázsütésre bukkannak elő távoli tájak, hogy csakhamar megint eltünve, bizonytalanságot, kételkedést hagyjanak hátra a néző lelkében.

Ezeknek a hatalmas, hóval fedett hegytömegeknek felfedezésével befejeződött a Nilus forrásainak kérdése is, mert hisz a hegyekről a vizek egy része a Nilus forrásaiba ömlik. Ezzel a felfedezések történetének igen nevezetes fejezete záródott be.

2400 év után visszanyerte szószerinti értelmét Aiszchülosz «hóval táplált Egyiptoma»; az «Ezüst hegy» titka, Arisztotelész Nilusforrása kiderült. Milyen csodálatos az emberi tudás története!

Az a hagyomány, hogy a Nilus nagy havasokból táplált tavakból ered, az idők folyamán makacsul fennmaradt. Ott találjuk a Hold-hegység leírását Ptolemaiosz írásaiban, amelyet ő Marinus de Tirustól vett át és mintegy igazolta; ott találjuk a középkori arab geografusok írásaiban és mapáin, európai kompilátorok leírásaiban, mint pl. a Neuvilleles-Dames priorjánál és Alfonse de Saintorge-nál. És bár nem volt senki, aki határozottan bebizonyította volna létezésüket, mégsem tűntek el ezek a hegyek s tavak a XIX. század elejéig soha teljesen a térképekről, de természetesen csak bizonytalan fekvésben és határozatlan alakban feltüntetve.

Különösen Afrika keleti partján erősen hittek a lakók a Nilus forrásainál levő hófedte hegyek létezésében. Valószínűleg az Afrika belsejéből jövő elefántcsont- és rabszolga-karavánok híresztelték ezt. Burton, Speke és Baker araboktól és zanzibari bennszülöttektől többször, határozottan hallották ezeket emlegetni.

A Kenia és Kilimandzsáró felfedezése (1848–49), amit a német Krapf és Rebman misszionáriusoknak köszönhetünk, ezt a kérdést látszólag megoldotta. De ezek a hegyek sem a Nilussal, sem a tavakkal nem állanak semmiféle összefüggésben. 1861-ben Speke a Holdhegységet abban a vulkánláncban vélte újra megtalálni, amely a Kivu- és Albert Edward-tó közt húzódik végig és főképen a legmagasabb vulkánikus kúpban, a Nfumbiroban.

Vaganda-dobos.

Egyiken sincs azonban hó.

Sokkal több oka volt Stanleynek azt feltenni, hogy a Ruvenzoriban találta meg Ptolemaiosz Holdhegységét. És valóban csak a Ruvenzori felel meg minden nevezetesebb pontban a régi geografusok leírásainak. Tartós hóval és glecserekkel borított, hatalmas hegylánc, amely minden lejtőjével a Nilus medencéjéhez tartozik. Olyan megdöbbentő fenséges látvány ez ezen a tropikus vidéken, hogy semmiféle tájkép sem versenyezhet vele, semmiféle utikaland el nem homályosíthatja, s örökre bevésődött azoknak lelkébe, akik először meglátták.

S mégis voltak olyanok, akik Stanleynek ellentmondottak, köztük több kiváló geografus.

Dr. O. Baumann német felfedező utazó, aki a Viktória-tó legnagyobb mellékfolyójának, a Kagerának forrásait felfedezte a Tanganyika-tótól északnyugatra fekvő Urundi földön emelkedő Misszosszi-ja-Mvezi-hegységben, azt állította, hogy ez a Ptolemaiosz Hold-hegysége. Misszosszi-ja-Mvezi valóban szószerint annyit tesz, hogy a «hold hegyei» és a körül levő vidék Kharo cka Mvezi, a «hold országa».

Másrészt a Kagerát, amelyet Stanley «Alexandra-Nilusnak» nevezett el, tarthatjuk a keleti Nilus legdélibb és legfontosabb forrásfolyójának.

Angliában Baumann teoriáját általános vonásaiban a híres geografus Sir Clements Markham is elfogadta. De mind a ketten elismerték, hogy annak a nagy hírnévnek nem látszik egyáltalán megfelelni csekély kiterjedése és jelentéktelen magassága miatt. Bizonyos, hogy Unyamvezi lakói semmit sem tudnak arról, hogy hazájukban van a Hold-hegység. Sőt Speke évekkel ezelőtt épen tőlük hallotta, hogy Karagvetől északra, a Viktória-Nyanzától nyugatra, magas és meredek hegység van, hogy senki sem tud rá fel-

menni s csak nagyon ritkán látható, mert a felhők fölé emelkedik, amelyből vakító fehér anyag hull rá.

Más geografusok, mint H. Meyer és Ravenstein, azt akarták bizonyítani, hogy azok a hegyek, amelyekről Ptolemaiosz beszélt, az abessziniai magasságok hegyei.

Bennszülöttek kunyhója Ugandában.

L. Hugues olasz geografus tanulmányozta ezt a kérdést. Vizsgálat alá vette Ptolemaiosz adatait a Hold-hegység helyzetére nézve, s tekintetbe véve az akkori idők bizonytalan helymeghatározásait, tökéletlen földrajzi hosszúság- és szélesség-adatait, s mindezt egybevetve a mai adatokkal, arra az eredményre lyukadt, hogy Stanleynek van igaza.

Azok a geográfusok, akik Stanley után tanulmányozták a Ruvenzorit, mint Stuhlmann, Scott Elliot, Moore, Johnston stb., elfogadták azt a magyarázatot, amit Stanley adott Ptolemaiosz szövegéről. És valóban, ha nem akarjuk elhinni azt, hogy az ókori geográfusoknak valódi értesülései voltak a hegységről, prófétáknak kellene őket tartanunk.

De akárhogy áll a dolog, a Hold-hegység mondája véget ért és a Ruvenzorit nem fenyegetheti többé az a veszedelem, hogy az emberek lelkéből eltűnik, amióta a térképeken örökre elfoglalta helyét s most felépítésének minden részletében pontosan tanulmányozva van s minden irányban felmérték.

De térjünk vissza felfedezésének történetére.

Stanley 1888-ban kénytelen volt a Kongo-vidék őserdőiben már korábban megtett útján visszatérni, hogy a hátra maradt karavánrészrel egyesüljön. Tudjuk, hogy ekkor történt a fölfedezések történetének egyik legszomorúbb tragédiája s így csak a következő évben, 1889-ben jutott megint a Ruvenzori közelébe.

Ekkor az egész nyugati lejtőn keresztülhaladt, majd a hegység és az Albert-Edward-tó között ment tovább, azután kelet felé fordult s három hónapon át, áprilistól júliusig a hegylánc környékén tartózkodott, miközben többször volt alkalma az eljegesedett csúcsokat megfigyelni.

Attól a vágytól ösztönözve, hogy alakjukat és elhelyezkedésüket alaposabban megismerje, W. G. Stairs hadnagyot megbízta, hogy tegyen felfedező kirándulást oda.

Stairs 1889 július első napjaiban indult el a tenger színe felett 1176 m. magasan fekvő Bakokoro tanyahelyről. Két napig vándorolt a lánc egyik északnyugati völgyében és útját két karakterisztikus, kúpalakú szikla csúcsra (ikerkúp) irányította, amelyek a lánc legészaknyugatibb sarkában messziről is láthatók voltak. 3254 m magasságig jutott,

A MOBUKU-PATAK AZ ERICA-ERDŐBEN.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

körülbelül 1500 m-re a sziklakúpok alá, és egy 5060 m. magasságra becsült hófedte csúcsot is említ, amely azonban nem volt a legmagasabb.

Stairsnek azonban nem volt elég élelmiszere, hogy még egy pár napig a hegységben tartózkodhassék s ezért vissza kellett a völgybe térnie. A hegyek alakjából azt a következtetést akarta levonni, hogy vulkánikus eredetűek.

1889. decemberben fejezte be Stanley veszedelmes utazását, aztán Emin Pasával és társaival találkozva, szerencsésen Zanzibarba érkezett. Pár hónappal később Emin Pasa újra elindult egy német expedició élén, hogy az egyenlítői tavakhoz visszakerüljön és 1891. június elején megint a Ruvenzori nyugati lejtőjénél volt, ahol Kareviában, a Szemliki déli szakaszánál, az Isszangó folyónál tanyát ütött.

Erről a tanyahelyről (1330 m a tenger színe fölött) dr. F. Stuhlmann, az expedició egyik tagja, ötnapos kirándulásra indult a Butagu-völgyön felfelé. Ez egyike a nagyobb völgyeknek, amelyek nyugaton a láncon leereszkednek. 4063 m magasra jutott, nem messze a hóhatártól, ahonnan két havas hegyet pillantott meg.

Nem volt elég teherhordója, a bennszülöttek is sokat szenvedtek a hidegtől, azért innen visszafordult.

Mint kiváló természetbúvár, felfedező utazó és alapos megfigyelő Stuhlmann adott legelőször pontos leírást a különböző magasságok különböző növényzetéről. Kétségtelenül bebizonyította, hogy a Ruvenzori nem egyedülálló hegy, hanem valóságos hegylánc. Négy főcsoportra osztotta, amelyeket északról délre haladva Kraepelin, Moebius (a bennszülöttek ezt a legmagasabb csúcsot Kanyangungvenek hívják), Semper (a bennszülöttek Ngenvimbije) és Weismann nevére keresztelte. Kettőt közülük a magasan fekvő Butagu-völgyből le is tudott fotografálni. Azt is felismerte, hogy a lánc nem vulkánikus eredetű. Csak azt nem

tudta eldönteni, hogy a lejtőn igazi glecserek vannak-e, vagy csak felhalmozódott hótömegek.

Stuhlmann után 1894 és 1895-ben G. F. Scott Elliot természetbúvár tanulmányozta a Ruvenzorit.

Ötször igyekezett, más-más úton előre jutni a magas csúcsok irányában, és pedig a keleti lejtőn a Yeria-, Vimi-,

Vaganda-teherhordók

Mobuku-, Nyamvamba-völgyeken keresztül és a nyugati lejtőn a Butagu-völgyön.

A Yeria- és Vimi-völgyeken a gerincig, a Butagu-völgyben pedig 3962 m-ig, az akkor elért legmagasabb pontig jutott.

Csodálatra méltó akaratot tanúsított Scott Elliot, hisz nem voltak szállítóeszközei és hozzá még maláriában is szenvedett, de a hóval fedett magas régiókban nem észlelhetett. Legérdekesebb megfigyelései voltak a Mo-

buku-, Nyamvamba- és Butagu-völgyekben talált régi eljegesedések nyomai, amelyek bizonyítékul szolgálnak arra, hogy ezek a völgyek egykor hatalmas glecserekkel voltak kitöltve. Ő is meggyőződött róla, hogy a hegyek nem lehetnek vulkáni eredetűek. Scott felfedező utazásának legfontosabb eredményei botanikaiak.

Scott Elliot után 5 évig senki sem vett tudomást a Ruvenzoriról, bár Uganda felkutatása után a politikai

Teherhordók kunyhója.

birtokbavétel következett. De azok a nehézségek, amelyek a gyarmat fennmaradását fenyegették: a felkelések elnyomása, királyok buktatása, az élelmiszerek beszerzése, amelyeket a távoli partokról csak hónapok múlva szállíthattak, az angol hatóságoknak és alkalmazottaknak teljes erejét lekötötték.

Így érzük meg 1900 tavaszát!

Ekkor C. S. Moore egy tudományos expedíció élén érkezett a Ruvenzori keleti lejtőjéhez, azzal a szándékkal,

hogy megmássza. Az expedíció célja a tavak állatvilágának tanulmányozása volt.

Moore a Nyamvamba-völgyön akart keresztül menni, de az esőtől megáradt s járhatatlan Mobuku folyó megakadályozta ebben. Eszébe jutott most, hogy 1894-ben Sir F. Lugard Scott Elliotnak a Mobuku-völgyet ajánlotta, mint a hórégiókba vezető legjobb utat, azért ő is ezen próbált feljutni.

Eljutott a hóhatárig néhány szuahéli teherhordóval, akikhez még néhány helyi bennszülött csatlakozott a völgyből, bár nagy nehézségeket okozott a rossz időjárás. Itt fedezte fel legelőször a völgy felső végét körülzáró glecsereket és egyiken keresztül sikerült 4541 m. magasra eljutnia, a tulajdonképeni gerincig.

Moore adta az első határozott bizonyítékát annak, hogy a Ruvenzorin igazi glecserek vannak és igazolta Stuhlmann helyes leírását a hegységről, amennyiben ő is felismerte kelet felől a csúcsok négy főcsoportját. Moore egyik utitársa, Fergusson, aki a kirándulás alkalmával lázbetegen Fort Gerryben (most Fort-Portal) maradt, három héttel később szintén a Mobuku-völgybe ment s a glecseren át 4450 m. magasra jutott.

Bagge, Toro kerület polgári tisztviselője, aki már egy kirándulást tett a Nyamvamba-völgyben a bambuszcsonáig, nemsokára Fergusson után szintén elment a Mobuku-völgybe és a glecseregig haladt előre. Az ő érdeme, hogy a bennszülöttek csapást csináltak a völgyben felfelé, amely minden későbbi kutatónak nagy hasznára volt.

Az a körülmény, hogy ezek a kis expedíciók a glecsereket aránylag olyan könnyen elérték, s mivel azt hitték, hogy a Mobuku-völgy felső része körül fekszenek a lánc főcsoportjai, arra készítette Sir Harry Johnstont, a gyarmat főkörmányzóját, hogy Doggett és Vale útitársaival ugyanazt

az útat válassza, amikor az év szeptemberében szintén felfedező útra indult. A glecsert ők is elérték s 4520 m. magasra jutottak, de a gerincig nem tudtak előrehatolni.

Johnston a csúcsokat úgy akarta elkeresztelni, ahogy a bennszülöttektől hallotta. Ezek a nevek természetesen mások voltak, mint azok, amelyeket Stuhlmann nyugaton talált. Így a Ngemvimbi vagy Semper: Kijandzsa lett, s egy másik, a Mobuku-völgyből látható csúcsot Duvoninak ne-

Európaiak tanyája.

veztek el. Johnstonnak sikerült a völgyről s néhány csúcsról néhány jó fényképet készíteni, azonkívül a hegység növény- és állatvilágát behatóan leírta. Mint Scott Elliot, ő is talált a Mobuku-völgyben glecsernyomokat, körülbelül 1000 m-rel lejjebb a mai glecsér végénél.

1900-ban tehát négy különböző expedíció volt a Mobuku-völgyben.

A következő év augusztus havában *W. H. Wylde* és *Ward* utazták be a völgyet. Úgy látszik, a glecsér legfel-

sőbb részén a gerincig jutottak, körülbelül ugyanazon magasságig, mint Moore (4550 m.). Két évig ezután nem halunk semmit a Mobuku-völgyről, míg A. B. Fisher feleségével együtt, 1903. januáriusában ugyanazt a pontot elérte, amelyet Sir Harry Johnston.

A «Globus» című geográfiai folyóiratban 1904-ben rövid értesítés jelent meg arról, hogy dr. *J. J. David* április havában felmászott a Ruvenzorira és állítólag 5000 m magasra jutott. Két évvel később az olasz földrajzi társaság folyóirata, a *Bolletino* hasábjain Revelli irt egy cikket a Davidféle vállalkozásról, eredeti utinaplója alapján.

David a lánc nyugati oldalán a Butagu-völgyből indult ki, amelyet Scott Elliot óta senki sem keresett fel. Az egyik mellékvölgy mentén kapaszkodott föl, egy hét alatt elérte a glecsereket, s azokon keresztül eljegesedett nyereggre érkezett. Valami 50 m. magas gneisz sziklacsúcs emelkedett ki abból s ennek tetejéről David széttekinthetett a másik oldalon Uganda felé lefutó völgyekre. Nem igen mehetett tovább, mert roppant veszedelmes lett volna egyedül barangolni a glecseren. Úgy látszik, hogy annak a nyeregnek a magasságát, amelyre feljutott (5000 m), valamiféle szög-méréssel állapította meg. Nem igen lehet megállapítani, hogy melyik hegyre mászott, mert nem közöl semmiféle részletesebb leírást a megtett útról. David talán könnyen belerajzolhatta volna útját elég biztossággal Stuhlmann valamelyik fényképébe, amelyeket ő a Butagu magass-völgyből vett fel és könyvében közölt.

Csak feltevés gyanánt utalunk arra, hogy David a Stanley-hegy Helena és Savoya nevű csúcsai közt levő benyergelést (körülbelül 4800 m.) érte el, amelyen körülbelül 50 m. magas sziklacsúcs van.

M. T. Dawe 1904-ben a Mobuku-völgyben fontos nö-

vénytani kirándulást tett, anélkül, hogy szándéka lett volna hegymászásokat végrehajtani.

Időközben megnyílt az Indiai oceán partján fekvő Mombaza és a Viktória-tó keleti partján levő Port Florence között a vasút. Port Florence azelőtt Uganda fővárosával, Entebbével rendes hajójáráttal volt összekötve. Így aztán

Vaganda-főnök családjával.

lehetővé vált, hogy Afrika szívébe juthassunk minden nagyobb nehézség nélkül, kevés költséggel és óriási időmegtakarítással. Az egész országban békesség és biztosság létesült.

David után 1905. végéig senki sem használta fel ezeket a kellemes viszonyokat, ekkor azonban egyszerre újból felébredt az érdeklődés és a Ruvenzori kutatása megint megindult.

Mikor expedíciót kezdtem tervezgetni s 1906. elején az első lépéseket tettem tervem megvalósítására, a titokzatos hegyet több kiváló hegymászó próbálta megmászni, mindannyian égve a vágytól, hogy azt a fátyolt ellebbent-sék, amely már századok óta takarja a hegy titkát.

1905. novemberében először jelent meg a Ruvenzori tör-ténetében igazi alpi karaván, még pedig a Mobuku-völgyben. A társaság tagjai voltak: *Douglas W. Freshfield*, *A. L. Mumm*, meg *Moritz Inderbinnen* vezető Zermattból. A le-hető legalkalmatlanabb évszakban érkeztek oda. A völgy felső végénél hosszasan kellett várniok, amíg aztán a szaka-datlan eső mégis visszatérésre kényszerítette. Egyetlen-egy exkurziót tehettek, amelyiken Mumm a glecszerhez felmászott, de a gerincig már nem jutott.

1906. januáriusában másodszer tért vissza Fisher bátor feleségével, hogy a Mobuku-glecsert megmássza.

Ezekén kívül *R. Grauer* osztrák alpinista, két angol misszionárius, t. i. *H. E. Maddox* és *H. W. Tegart* kíséreté-ben, akik már az előző évben a Mobuku-glecszeren a 4267 m. magasságot elérték, újra eljutottak a völgyet határoló magas gerincig, amelyen 1901. óta nem volt többé senki. Grauer ekkor egy sziklacsúcsot mászott meg, amely a gerinc egyik benyergelésében 4572 m-ig emelkedett. Ezt a csúcsot Edward királyról nevezte el.

Végre 1905. októberében *A. B. Woosnam* vezetése alatt indult Londonból a British Museumtól szervezett expedíció tanulmányozni a Ruvenzori növény- és állatvilágát. Az ex-pedíció tagjai voltak még: *G. Legge*, *R. E. Dent*, *M. Carruthers* és *dr. A. F. R. Wollaston* alpinista. Sokáig maradtak a Mobuku-völgyben, hogy tudományos anyagot gyűjt-senek, s időközben kirándulásokat is tettek a völgy felső végénél levő glecserekhez.

Először Woosnam egyedül, majd Wollaston, Woosnam

és Dent együtt érték el 1906. februáriusban a gerincen levő sziklacsúcsokat, amelyekig januáriusban Grauer, Maddox és Tegart jutottak el.

Wollaston és Woosnam pár nappal később a völgy nyugati falán emelkedő csúcsra indultak (Johnston Kijandzsája), a sűrű köd miatt azonban a gerinc egyik csúcsán 4915 m. magasságban kénytelenek voltak megállni, kis darabbal a valódi csúcs alatt.

Ugandai vásár.

Ugyanezek s még Carruthers április 1.-jén állandóan rossz időben felmáztak a Mobuku-gleccser oldalán levő sziklákön és egy 4844 m magas csúcsig jutottak, amely északkeleten emelkedik a völgy fölé, és amelyet Johnston «Duvoni» csúcsának tartottak.

Két nap múlva visszatértek a Kijandzsa sziklacsúcsra és a forráshőmérővel jóval tekintélyesebb magasságot konstátáltak (4992 m.).

Kirándulásaikon mindig rossz idő volt s ezért nem ismerhették jól fel, hogy északnyugaton a láncon még magasabb csúcsok emelkednek, mint azok, amelyeket ők már megmásztak.

Erről a megmászásról elutazásom előtt még csak határozatlan hírek érkeztek Ugandából Európába. A British Museum expedíciójának tagjaitól még nem jött pontos, közvetlen tudósítás.

Világosabb áttekintés végett táblázatban állítottam össze a Ruvenzorin tett felfedező utakat az én utam előtt. Odaírtam az egyes autoroktól kapott magasságmérések eredményeit. Megjegyzem azonban, hogy ezeket csak megközelítő pontosságuknak tekinthetjük, mert egyetlenegy sem tér vissza a megfigyelések egész sorozatára, s egy sincs, amely pontos eredmény eléréséhez szükséges óvatossággal és javításokkal készült volna.

Meglehet, hogy az említetteken kívül a tartomány angol hivatalnokai is tettek még kirándulásokat, de ezekről nincs tudomásom, miután semmiféle tudósítás ezekről nyilvánosságra nem került.

Amint látjuk, a kutatók nagyobb része a Mobuku-völgyet választotta a csúcsok elérésére. Ezen az úton háromszor érték el a magas véggerincet s Wollastonnak sikerült az expedíció különböző tagjaival a lánc két csúcsára felmászni, amelyek közül egyiket 5000 m magasra becsült. Még magasabbra jutott David, amint állította, de az ő kirándulásáról kiadott tudósítások olyan pontatlanok, hogy még megközelítőleg sem lehet megállapítani a nyereg fekvését, amelyen volt.

Elődeim közül egyik sem tudta a hegyláncot igazán kikutatni. Vagyis egyiknek sem sikerült alakját, a vízválasztó futását, a csúcsok csoportosulását és egymáshoz való magasságukat, a völgyekhez való viszonyukat, a

I. táblázat.

Felfedező utazások a Ruvenzori-hegységben, felfedezésétől (1888) egész
1906 április haváig.

Dátum	Kutatók	Bejárt völgy	Meddig jutottak	Magas- ság, m a tenger színe felett
1889 jun.	W. G. Stairs	Russzirubi ?	. . . . .	3254
1891 jun.	F. Stuhlmann	Butagu	. . . . .	4063
1895 jun.	G. F. Scott Elliot	Jeria-Vimi Mobuku Nyamvamba Butagu	. . . . .	3962
?	Bagge	Nyamvamba	Bambuszrégió	
1900 márc.	C. S. Moore	Mobuku	Végső gerinc	4541
1900 ápr.	Fergusson	Mobuku	Mobuku-gleccser	4450
1900 máj.	Bagge	Mobuku	Mobuku-gleccser	
1900 szept.	Sir H. Johnston W. G. Doggett Wallis Vale	Mobuku	Mobuku-gleccser	
1901 aug.	W. H. Wylde-Ward	Mobuku	Végső gerinc	4520
1903 jan.	Rev. A. B. Fisher és Fisherné	Mobuku	Mobuku-gleccser	4520
1904 ápr.	J. J. David	Butagu ?	A vízvázastó- gerinc nyergén(?)	5000 ?
1904 ?	M. T. Dawe	Mobuku	A Mobuku-gleccser vég	
1905 ?	H. E. Maddox H. W. Tegart	Mobuku	Mobuku-gleccser	4267
1905 nov.	D. W. Freshfield A. L. Mumm	Mobuku	Mobuku-gleccser	
1906 jan.	Rev. A. B. Fisher és neje	Mobuku	Mobuku-gleccser	
1906 jan.	R. Grauer H. G. Maddox H. W. Tegart	Mobuku	Végső gerinc n : Edward kir. szikla	4572
1906 febr.	H. B. Woosnam	Mobuku	Edward kir. szikla	4572
1906 febr.	A. F. R. Wollaston H. B. Woosnam R. E. Dent	Mobuku	Edward kir. szikla	4572
1906 febr.	A. F. Wollaston H. B. Woosnam	Mobuku	Sziklaszirt a John- ston-féle Kijandzsa gerincén	4915
1906 ápr.	Ugyanazok és M. Carruthers	Mobuku	Az a hegy a völgy ÉK. oldalán, amelyet a John- ston-féle Duvoni- nak tartottak	4844
1906 ápr.	Ugyanazok	Mobuku	Sziklaszirt a Kijandzsa gerincén	4992

glecserek kiterjedését és elhelyezkedését megállapítani és leírni.

A legkiválóbb kutatók megfigyelték, hogy a havasok négy különböző csoportban helyezkednek el, de nem tudták, hogy magas gerincekkel vannak-e összekötve, vagy pedig mély völgyek választják el őket egymástól.

Lehetetlen volt leírni a különböző pontokról megpillantott hegyek egymáshoz való viszonyát, mert hiányzott a szisztematikus tanulmányozás. A különféle megfigyelések összehasonlítását különösen az nehezítette meg, hogy annyi nevet adtak a hegyeknek. Különben is csak néhányuknak sikerült nagy ritkán és nagy távolságból az egész hegységen áttekintést nyerni.

Az utazók nézetei ilyen körülmények közt természetesen nagyon szétágaztak a legtekintélyesebb csúcsok magasságát, a glecserek kiterjedését, a hegység általános felépítését illetőleg.

Többnyire csak futólag, egy-egy rövid pillanatra látták meg a távoli hegyeket, amelyeket nagyobb részt a lábuknál levő előhegyek takartak; vagy csak egy-egy völgyet ismertek és az ehhez közelfekvő csúcsokat, amelyek a lánc fontosabb és nagyobb részének áttekintését lehetetlenné tették. Ezekből vonták le következtetéseiket.

Így a hegyek magasságának megállapítása 5000 és 6000 m között ingadozott.

Az egyetlen megbízható adat, a látszólag legmagasabb csúcsról az volt, amelyet Behrens hadnagy az illető csúcstól délkeletre fekvő különböző pontokról szögméréssel nyert. Behrens hadnagy tagja volt annak a kommissziónak, amelyre Kelet-Afrikában az angol és német gyarmatok határainak megállapítása volt bízva. Behrens hadnagy megfigyeléseinek kiszámítása 5107 m. magasságot adott. Az expedíció vezetője C. Delmé Radcliffe ezredes azonban

megjegyzi, hogy nincsen kizárva az, hogy észak felé még magasabb csúcsok vannak, amelyeket a megfigyelő helyről nem láthattak.

A Ruvenzori kétségkívül Afrika legfontosabb hegy- és gleccsercsoportja és az egyedüli még ki nem derített titok a Nilus forrásainak kérdésében, amely gyümölcsöző kutató területnek ígérkezett. Az ismeretlen nehézségek és látszólagos akadályok csak tüzeltek s érdeklődésemet még inkább felcsigázták.

MÁSODIK FEJEZET.

Az olasz expedició előkészületei és elindulása. Napolitól Entebbeig.

Nehézségek az évszak megválasztásában. — Az expedició céljai. — Szervezése. — Indulás Napoliból. — Mombaza. — S. L. E. Winspeare hadnagy beteg s nem vehet részt az expedición. — Az Uganda-vasút. — Az athii fennsík. — Az afrikai árkok. — Port-Florence. — A kizumui vásár. — Behajózás a «Winifred-re. — A Kavirondo-öböl. — Átkelés a Viktória-tavon. — Út az egyenlítő alatt. — A Viktória-tó szigetei. — Álomkór. — A Szesszé-szigetcsoport. — Érkezés Entebbébe.

A Ruvenzori tanulmányozásának legkomolyabb akadálya, amellyel majdnem minden elődömnök is küzdenie kellett, az állandó rossz idő, a folytonos eső és a közben levő szünetekben a sűrű, mindent takaró köd volt.

Nehéz dolog volt tehát a legjobb évszakot kiválasztani. Az előbbi kutatások tudósításait olvasva, úgy tetszett, mintha a hegyekben állandóan esős időszak lenne, megszakítás nélkül.

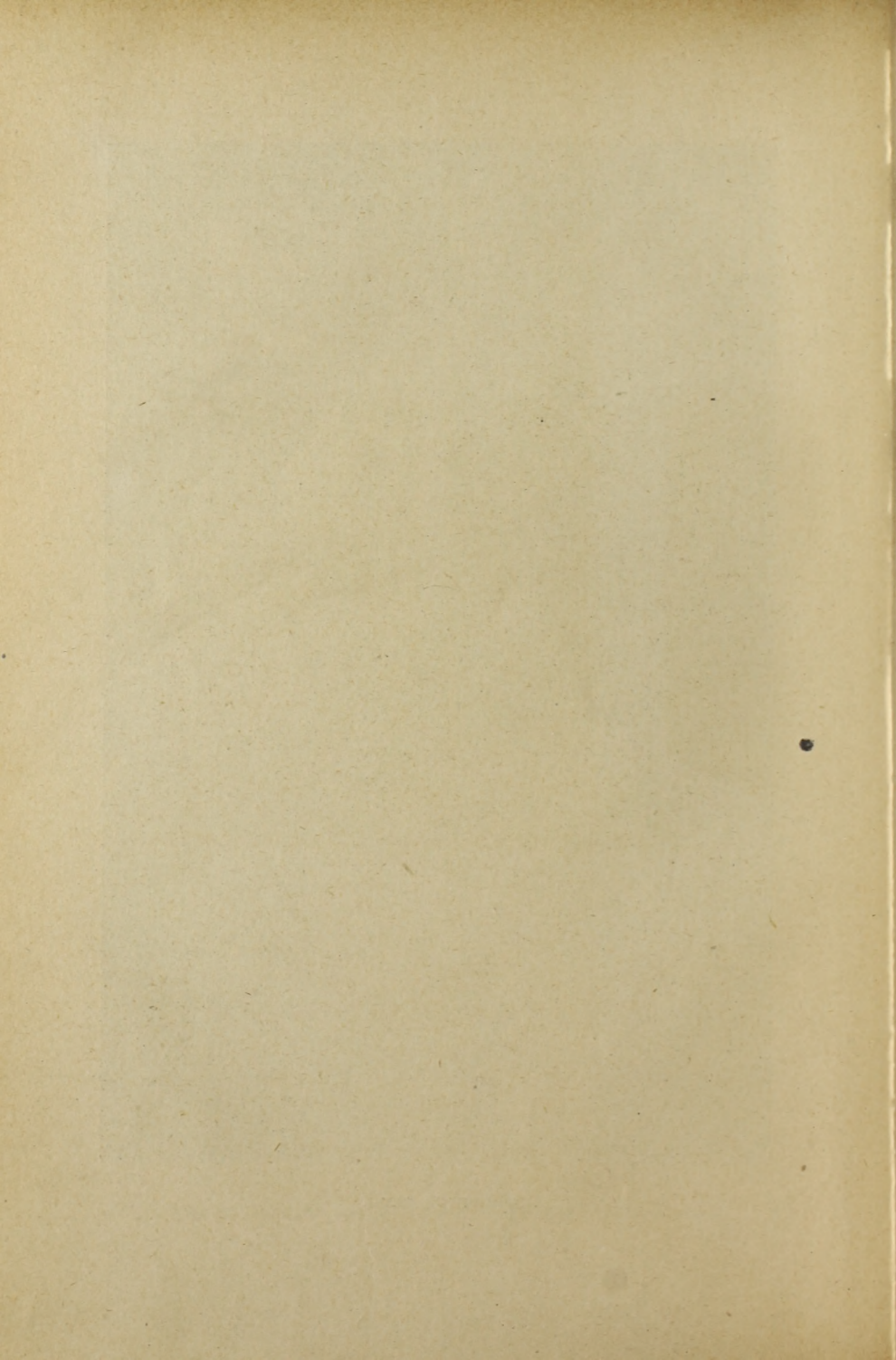
A hatalmas hegylánc, amely elkülönítve emelkedik ki Ugandá nagy mocsaras síkságai és a Kongo-terület végtelen őserdei közül, tényleg gyűjtőhelye a tropikus napsütésben keletkezett páráknak, amelyek a jeges csúcsokon átláthatatlan köddé és sűrű felhővé lesznek. Így lehettek aztán utazók hónapokig a lánc közelében, anélkül, hogy a hegyek csúcsait meglátták volna, vagy csak felületes, gyorsan múló képeket láthattak.

Úgy látszik, mintha csak Stairs és Stuhlmann juniusból, valamint David áprilisban részesültek volna jobb időjárásban. Wollaston pedig éppen áprilisban sokkal rosszabb időt talált. Stanley azt mondja, hogy májusban «gyakran, majdnem naponta» látta, hogy a hófedte láncot a köd el-

TROPIKUS ERDŐ.

takarja. Sir Harry Johnston a helybeli hatóságok nézete szerint azt állítja, hogy november és december a legalkalmasabb hónapok; ezzel szemben Freshfield ebben az évszakban a legrettenetesebb időjárástól szenvedett.

A misszionáriusok, a lánc lábánál fekvő Toro tartományban nyert értesülései, meg Sir William Garstin tudósítása a felső Nilus medencéjéről (Report upon the basin

Vaganda teherhordó.

of the upper Nile. Kairo, 1904.) megegyeztek abban, hogy januáriusban, februáriusban, valamint júniusban és júliusban kevesebb eső hull, bár ezekben a hónapokban is homályos a levegő a hegyekben. Igaz, hogy nehéz volt összeegyeztetni ezt az elődök tapasztalataival, minthogy azonban más támpont nem volt, jobb volt ehhez alkalmazkodni. Ezért elhatároztam, hogy Olaszországot tavasszal hagyom el, hogy június elején a helyszínén legyek.

1906. első hónapjaiban kezdtük meg az előkészületeket

az útra, még pedig olyan mértékben, hogy az expedíció a lehető legjobban legyen felszerelve, tekintettel azokra az eshetőségekre, amelyek ilyen ismeretlen hegységben való utazáskor előfordulhatnak. Hisz a hegység sajátságos vidéken fekszik, olyan földrész közepén, amelyben még sok kutatni való van.

Az expedíció főfeladata a szó szűkebb értelmében természetesen geográfiai volt, t. i. a lánc topográfiáját és a hegyek magasságát megállapítani. Kiegészítésül csatlakoztak ehhez geofizikai, meteorológiai és magnetikus tanulmányok.

Továbbá szükség volt a bejárt területekről elegendő fényképet csinálni. Épen ilyen fontosak voltak a geológiai és glaciológiai tanulmányok, a kőzetek, ásványok megvizsgálása, végül pedig várható volt, hogy azokban a völgyekben és hegylejtőkön, amelyeken még eddig senki sem járt, az állat- és növényvilágból érdekes tudományos anyagot gyűjthetünk. Ennek a tanulmánytervnek az alapján kértem meg hű munkatársamat, akivel már annyiszor osztottunk meg bajt, veszedelmet és felelősséget, *Umberto Cagni* tengerészkapitányt, hogy csatlakozzék utitársaságunkhoz. Őt és *Edward Winspeare* tengerészeti hadnagyot választottam, hogy segítsen a topográfiai felvételben és a geofizikai megfigyelésekben. A fotografálást *Vittorio Sella*-ra bíztuk, aki mint világhírű alpinista és fényképész minden további magyarázatot fölöslegessé tesz. Az egészségügyi részt a hajó főorvosra: *Achille Cavalli Molinelli* vállalta, aki 1900-ban az északi sarkvidékre vezetett expedícióm alatt a második előreküldött kutatócsoportot a Ferenc József-földre vezette és onnan megint vissza. *Cavalli Molinelli* feladata volt, hogy dr. *Alessandro Roccatin*nak segítsen zoológiai és botanikai anyagot gyűjteni, mert reá speciálisan csak a geológiai és ásványtani kutatások voltak bízva.

Világos, hogy olyan vállalathoz, mint a mienk volt, amelynek nevezetes föladata a hegymászás, gyakorlott alpi vezetők is kellettek. Azt is figyelembe kellett venni, hogy az expedíció valószínűleg igen gyakran lesz kénytelen a hóhatáron felül tartózkodni olyan hegységben, amelynek magassága az elődök szerint 5000—6000 m. volt. Azért mindennel el kellett látni, ami szükséges arra, hogy hosszabb ideig jégen éljen és tanyázzon, úgy amint az akkoriban a Szt.-Illés-hegyen, Alaskában történt. Ez szükségessé tette, hogy európai teherhordókat is vigyünk magunkkal, mert a bennszülöttekre a hegy lábán felül nem lehetett számítani. Az expedíció kiegészült így *Giuseppe Petigax* alpi vezetővel, aki az Alpokban, Alaskában és az északsarki expedícióban okos, készséges kísérőnek bizonyult, továbbá *Cesar Ollierrel*, valamint *Giuseppe Brocherel* és *Lorenzo Petigax* teherhordókkal. Mind a négyen az Aosta-völgyben levő Courmayeurból származtak.

Ollier és Brocherel vezették 1899-ben a Mackinder-Hansburg-expedíciót a Kéniára, Kelet-Afrikában. Továbbá még az expedíciókhoz tartozott *Erminio Botto* Biellából. Ő Sellának segített fotografálni és már megszokta a nehéz kutató-életet Alaskában és a Himalájában. Végre pedig még egy hűséges szolgám, aki már szintén átélte egy arktikus telet a Ferenc József-föld Teplitz-öblében, t. i.: *Igino Igin* szakács, Acquapendentéből.

Nem írom le a felszerelés előkészítését, bár éppen olyan fontos volt, mint más expedícióim alkalmával. Ebben az esetben rendkívül nehéz és bonyolult volt, mert tropikus vidéken tett hosszú utakra, meg jég- és hómezőkön hosszabb tartózkodásra egyaránt kellett gondolni.

1906. április elején minden készen volt és 16.-án este az expedíció, amely teljes számban a «Bürgermeister» posta-

hajó fedélzetén volt, elhagyta Napoli kikötőjét, hogy megkezdje afrikai útját.

Napolitól Mombazáig a távolság 4100 tengeri mértföld. Ezt az utat 17 nap alatt tettük meg, közben rövid ideig tartózkodtunk Port Szaidban, Szuezen, Adenben és Dzsi-butiban. Mombaza Kelet-Afrika angol gyarmataiban, az Indiai Oceán partján, körülbelül 4°-kal délre fekszik az egyenlítőtől.

A Vörös-tengeren szomorú, kietlen tájakat látni Afrikából. Alacsony, homokos, lapos, vagy pedig homokbuckás partok, napégette, kopár, terméketlen minden. A legszomorúbb képek azonban az afrikai partok nagy kereskedőútjain a kikötők. Hemzsegnek ott az arabok, törökök, piszkos, rongyos négerék, nyomorékok, nyitott sebekkel tele, kiközösített koldusok, ezer fajból kevert lakosság. Megmételtyezte, fizikai és morális értelemben elcsúfította a tőle olyan nagyon különböző civilizáció durva érintése: a fehérek váratlan, mindent elnyomó betörése, komplikált állampolgári szervezetükkel, amelynek kialakulása mérhetetlen hosszú időt igényelt s amelyben az emberi fejlődés lépést tartott törvényes és társadalmi berendezéseivel.

Kellemes, szép időben, csendes tengeri utunk volt. Csak az utolsó napokban változott meg.

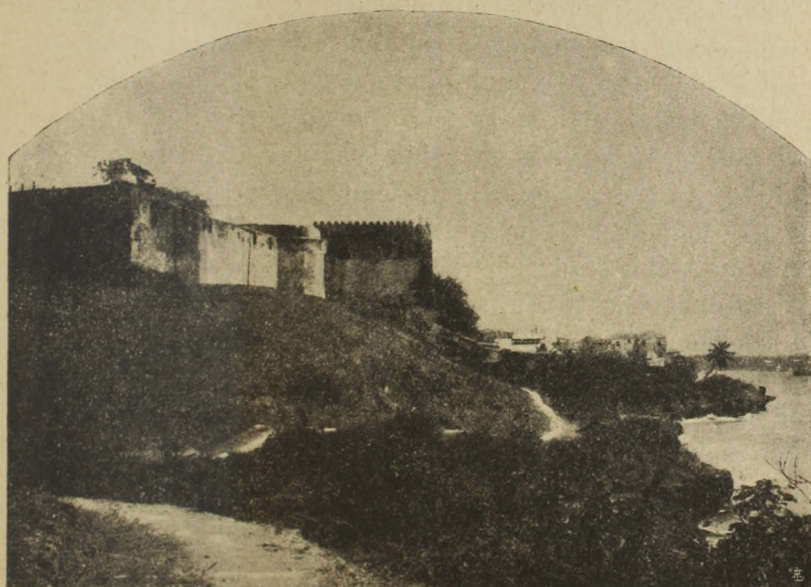
Koch tanár is velünk volt, mert visszatért az egyenlítőhöz Afrikába, hogy az álomkört tovább tanulmányozza, amely a nagy tavaknál egész vidékeket néptelenné tett. A vele folytatott beszélgetések az egyenlítői Afrikáról érdekessé tették egyhangú átkelésünket.

Az út utolsó napjait Winspeare hadnagy megbetegedése szomorította el. Valószínűleg altesti infekció volt, magas lázzal. S miután ez hosszabb ideig húzódott, csakhamar bizonyossá vált, hogy Winspeare nem jöhet az expedícióval tovább, az egészségtelen zónán, a partok és a hegység

között, mert ez még gyakran olyanoknak is megárt, akik egészségesen indultak az útra.

Mombaza szigeten fekszik, amely a part egyik öblébe úgy be van ékelve, hogy közte és a szárazföld közt két csatorna húzódik. A sziget korallium partjai magas pálmákkal vannak tele. A szigettől keletre fekvő csatorna

Portugálus erőd Mombazában.

Mombaza kikötője; ez keskeny, nehezen járható és csak kicsi partihajók közlekedhetnek rajta. A másik nyugaton a kilindini kikötő, tágas és kényelmes. Ebben kötnek ki az angol, francia, német és osztrák postahajók. A «Bürgermeister» szintén itt kötött ki 1906. május 3.-án reggel.

Az expedíció teljes felszerelésének kirakodását lényegesen megkönnyítette egyrészt az angol hatóságok előzenyessége, másrészt néhány olasz telepes szíves segítsége.

Mombazát 1000 körül arabok és perzsák alapították,

mint a többi keletafrikai parti városokat. Még ma is találni pénzeket, írásokat és épületmaradványokat az ő idejükből.

A szigetet, amelyiken a város fekszik, a bennszülöttek Kiziva mvitának, «csataszigetnek» nevezik s ez a név megfelel történetének, mert tele van háborús események emlékeivel. Hiszen Mombaza a keleti partok legjobb kikötője, gyűjtőpontja volt a Szuezi csatorna megnyitása előtt a régi tengeri útnak Indiába és évszázadokon keresztül küzdöttek érte arabok, portugálusok, törökök, akik felváltva voltak urai. Miután 1729-ben a portugálusok örökre elvesztették, a sziget száz évig a Mazrui családból származó araboké volt, az ománi Imámok névleges fennhatósága alatt, míg ezek át nem tették székhelyüket Maszkatból (Omán-Arábia) Szanszibarba, a Mazruiakat elűzték Mombazából és 1897-ben újra helyre állították saját uralmukat.

A portugálus uralom emlékét nagy, otromba épület őrzi, a volt Jézus erőd, amelyet a XVI. században építettek s többször leromboltak. Még ma is látszik rajta a J. H. S. keresztény jel kőbe vésve, továbbá az osztrák-spanyol dinasztia kétfejű sasa, mert hisz az épület helyreállítása idején ők uralkodtak Portugáliában (1635.). Most fogház és katonai raktár.

1848 után egymásra következtek német és angol felfedező utazások és ezekkel kapcsolatosan keletkeztek a gyarmatosító társaságok, amelyek a partokon telepeket létesítettek; az országban lassankint kiterjeszkedtek, miután a szanszibári szultántól mind több és több engedményt kaptak és a bennszülöttek vezéreivel szerződéseket kötöttek.

Később az anglikánus és katolikus missziók mélyen behatoltak az ország belsejébe, ahol elődjeik a mohamedánusok voltak. Ebből vallási villongások keletkeztek, amelyek sokáig gyötörték Ugandát.

1890-ben Németország és Anglia kölcsönösen, szerző-

désileg megállapították érdekerületeik határát. Három évvel később az angol kormány az egész gyarmatot a maga részére követelte s utána csakhamar kiterjeszkedett egészen a Kongo állam határáig.

Szegény betegünket, Winspeare hadnagyot 1906 május 4.-én reggel egészséges területen, kedvesen fekvő kórházba szállították, az óceán és a festői portugallus erőd közelében. Mindannyiunkat végtelenül elszomorított a búcsúzás Winspearetól, hiszen elejétől fogva részt kellett

Cukornád-árusok.

volna vennie az expedícióban. S mintha az égnek is fájna távozása tőlünk, az is szomorúan szürke volt s csendesen, finom eső alakjában velünk sírt. Winspeare május 12.-én, miután egészsége megjavult, visszatért Európába.

Mombazát a Viktória-tóval, amint tudjuk, vasút köti össze. Ez északnyugati irányban halad, az angol-német határral majdnem párhuzamosan és a tavat a Kavirondo-öböl végénél, Port Florence-nál éri el, majdnem az egyenlítő alatt.

Május 4.-én délelőtt 11 órakor hagyta el Mombazát az

olasz expedíció. A vasút olyan vidékeken vezette keresztül, amelyek rövid 30 esztendő előtt még teljesen ismeretlenek voltak.

A kis vasúti kocsikban, amelyeknek keréktávolsága alig egy méter, kényelmesen üldögélve, két nap alatt minden fáradság nélkül lehet ma megtenni a 940 km. hosszú utat az Indiai Oceántól a Viktória-tóig. Pár évvel ezelőtt ez még nehéz, veszedelmes, három-négy hónapig tartó gyaloglást igényelt járatlan utakon, vad bennszülött törzseken keresztül, rettenetes klimában, ahol nagy teherhordókaravánra volt szükség.

Ez a nagyszerű alkotás, a legnagyobb nehézségek közt, 6 évig tartó állandó küzdelemmel készült s most az ember akaraterejének és kitartásának egyik fényes bizonyítéka, hiszen rettenetes akadályokat kellett leküzdeni. Óriási területek majdnem teljesen szárazak, nincsen rajtuk semmi, hisz a vidék majdnem sivatag. Nagy része a vonalnak hegyes vidéken megy végig. A vasút 2347 m. magassáig emelkedik, azután 1829 m-ig leereszkedik, hogy újra fel-emelkedjék 2530 m-ig és a Viktória-tó partjain megint 1128 m-re szálljon alá.

A lakosság, meztelen vadak, minden ipar és műveltség nélkül, bármilyen munkára képtelen, semmiféle segítséget nem nyújthatott. 20,000 munkást és iparost, valóságos sereget kellett ezért Indiából ide szállítani, amelyet aztán táplálni, elhelyezni, ruházni, a munkához szükséges eszközökkel kellett ellátni. Minden kicsiséget Angliából vagy Indiából kellett hozatni s ez olyan roppant áttekintést és bonyolult szervezetet igényelt, akárcsak a háború. Hozzájárult még az is, hogy az előkészítő-munkákat mindig csak a kész pályától rövid darabon lehetett előre végezni, a szállítás nehézségei folytán, mert teherhordó állatokat a czecelegyek miatt nem lehetett használni. Azután még

egészségtelen vidékek, járványok, parazitáktól okozott fájdalmas daganatok, emberhúsra éhező oroszlánok, amelyek sok áldozatot követeltek s a munkások között mondhatatlan félelmet gerjesztettek, mind fokozták a nehézségeket.

1895-ben még Uganda elfoglalása előtt kezdték meg a művet. Amikor a munka félig készen volt, akkor a szudáni csapatok gyilkos fölkelése és a mohamedánus-pártiaktól felbőszített ugandai és unyorói fejedelmek lázadása súlyos veszedelemmel fenyegette a gyarmatot. De a vonal megnyitása után három év múlva már 179,000 utasa volt az Uganda-vasútnak.

Sajátságos érzelem fogja el az európaiat, amikor a civilizált élet ringó hajóját elhagyva, egyszerre egy afrikai vidék mesebeli környezetébe jut, ahol emberek, állatok, növények, minden olyan csodálatos képpé egyesül, amilyent eddig csak fantáziája segítségével állíthatott maga elé.

A vasút mindjárt a híd után, amely Mombazát a szárazfölddel összeköti, felkapaszkodik a fennsíkra. Eleinte mango-, kókusz-, banána-ültetvényeiken és a partvidék csodás növényzetén megy keresztül, majd a Taru sivatag hullámos, kopár síkságain, amelyeken nem terem egyéb, mint tövises bozót és egy pár kutyatejféle; később megint termékenyebb vidékeken, virágzó rétek, kisebb-nagyobb facsoportokon keresztül halad előre. Az állomások, kis faházikók védőtetővel ellátva, 20 angol mértföldre fekszenek egymástól, teljesen elhagyatva a kietlen vidéken. 100 mértföldre egymástól fekszenek a főállomások, amelyekre a bennszülöttek a közeli falvakból összegyűlnek, hogy a harmadosztályú utasoknak cukornádat és banánát adjanak el.

A vonat aztán tovább kapaszkodik fel terraszszerű lejtőkön, napnyugtakor délen a Kilimandzsaro hófedte csúcsait gyönyörűen látni. A vidék egyhangú, és a czece-légy miatt néptelen, kissé magasabban eddig ismeretlen okokból

ez az átkozott bogár eltűnik s valóságos éden tárul fel az utazó szeme előtt.

Ez az Athi-fennsík, híres, valósággal kimeríthetetlen vadászterület. Pompás, füves szavanna takarja, amelyet itt-ott egy-egy ernyőalakú akáca ékesít; óriási zebra, bivaly, gnu, antilope és gazella csordák legelésznek rajta, alig-alig ijedezve a robogó vonattól. Zsiráfokat is lehet látni, amelyek félénken kandikálnak ki valami facsoport

Bennszülöttek útban a kizumui vásárra.

mögül, a struccok pedig futva menekülnek a vonat elől. S nem ritkaság, hogy oroszlánt is pillantunk meg, amint végigsétál a síkon, talán sokkal kevésbé van felindulva, mint az utazók, akik bámulattal szemlélik a rendkívüli jelenséget s mohón vésik emlékezetükbe annak minden részletét.

A vasútvonalnak majdnem a közepén fekszik Nairobi, a kedvező éghajlat és a termékeny talaj következtében virágzó város. Nemsokára utána a tájkép magas

hegyi jelleget ölt. A vasút magasabb meredek, üde, boróka és tűlevelű erdőkkel fedett előhegyek gerinceit kerülgetve emelkedik fel; szűk, elhagyatott völgyekbe hatol be, míg nem azoknak a magaslatoknak a tetejére ér, amelyek a nagy árkot keletről szegélyezik. Ez a nagy völgy mélyen bevágódva kanyarog végig a Rukva- és Nyassza-tavaktól délnyugaton, a Tedzsura és Adeni-öblökhöz északkeleten.

Szárnyék a kizumui vásáron

Itt tehát majdnem 600 m-t megyünk lefelé, amíg a körülbelül 50 km széles völgy fenekét elérjük. A völgyfenék tele van működő és kialudt vulkánokkal, édes és sós tavakkal és pocsolyákkal, nyüzsög rajtuk mindenféle vízi madár. Temérdek vízfolyás barázdálja, amelyek Afrika legtermékenyebb területeinek egyikévé és híres vadászterületté teszik.

Nairobiól a Vakikujuk országán megyünk keresztül; ezek földműveléssel foglalkozó, letelepült népek. A Maszai

népek ellenben nomád pásztorok, akik nagy mértékben űzik a marhatenyésztést és bátor harcosok; nem egy utazónak útja elé gördítettek nehézségeket. Ez szép testalkatú nép, bátor, szabályos arcvonásokkal, kivéve a fülüket, mert ezt csunya nagy ékszerekkel éktelenítik el.

Az asszonyok nehéz réz-spirálisokat hordanak a nyakukon, lábukon és karjukon. Öltözetük szövetből vagy össze-

Kavirondoi asszonyok.

varrt prémekből van, amely tógaszerűen egyik vállukon vagy a hónuk alatt a mellükön záródik.

Miután a völgy egy részén keresztülment a vonat, több kis, bájos vidékű, gyönyörű tó mellett elhaladva, lassan kapaszkodik a másik oldal erdős lejtőjén fel 2530 m-ig. Amikor ezt a magasságot elhagyta, hirtelen ereszkedik le völgyből völgybe, akác-, banána- és palma-ligetek közt, amíg eléri a Viktória-tó rendkívül ma-

gas fűvel benőtt, sík vidékét. A vonat közvetlenül Port-Florence mólójára megy, ahol a «Winifred» horgonyt vetett.

Amíg a hajóra szállítják a podgyászt, az utasok ráérnek a kizumui vásárt megnézni, ahová a szomszédos falvakból a négerek nagy számban gyűltek össze. Ezek a falvak körülkerített házcsoportokból állanak. A bennszülöttek a kavirondo törzs leszármazottjai, amely egykor a Viktória-tó közelében egyike volt a leghatalmasabb és leggazdagabb

törzseknek. A férfiak és asszonyok fejükön, nagy ügyességgel füvekből font kosarakkal járnak a mezőkön keresztül. A fiatal lányok és fiuk házasságuk előtt teljesen meztelenül járnak; később csípőjükön egy darab kecskebőrt viselnek, de ez inkább a házasság jele, mint ruha. És mégis szerénységükről, valamint erkölcsösségükről híresek, a szomszédos törzsek kicsapongásaival szemben, akik pedig ruházatuk következtében sokkal erkölcsösebbeknek látszanak. A kavirondók józan, szelid, békés jelleműek, szeretik a társaságot és Sir Harry Johnston Közép-Afrika legerköcsösebb népének tartja őket.

Erkölcseik és szokásaik azonban gyorsan pusztulnak. A civilizáció itt is, mint minden más helyen, ahol az életfelfogás, faj és szokás más, mint az övé, türelmetlen, összeférhetetlen és igyekszik minél előbb azt az egyhangú egyformaságot meghonosítani, amely az egész világot egy országgá szeretné tenni, alig várva itt is, hogy a vasút végénél fekvő Kizumu utolsó karakterisztikus vonását is elveszítse.

Ennek a gyors átalakulásnak kétségtelen jelei már most is minden nap láthatók. A meztelen bennszülöttek mellett sok félig felöltözött van és sok olyan, aki már teljes ruhát visel, fehér, csikos, vagy élénk színű, virágos mintájú nyomtatott gyapotszövetből. Erre az öltözetre aztán gyakran még európai ruhadarabokat: mellényt, zsakettet, vagy hosszúfarkú kabátot is felvesznek, nem is sejtve, milyen otromba, nevetséges hatást keltenek, szinte megfélemlézve emberi méltóságukról.

A vásár szabad ég alatt, vagy alkalmas csarnokokban folyik; kis kereskedelem ez, szárított halakkal, édes batátával, gabonával és banánával. Az emberek az árusok köré csoportosulva álldogálnak, az eladók áruikat tartalmazó, különböző alakú kosaruk mellett guggolnak vagy a földön ülnek, mialatt a férfiak és nők az ott szokásos rövid, egyenes

pipából dohányoznak. Mások ruganyos, egyenletes, az erdei vadra emlékeztető lépésekkel járnak-kelnek, ami annak a következménye, hogy a ruha korlátait nem ismerik. Az asszonyok csípőjükön gyöngysort viselnek, erről hátul, fonott rostokból, farkszerű valami lóg le; a férfiak üveggyöngyből hordanak nyakláncot és vasgyűrűket kezükön-

Vásár Kizumuban.

lábukon. Hajuk gyakran fantasztikusan van diszítve tollakkal, a viziló fogaival és hasonló dolgokkal.

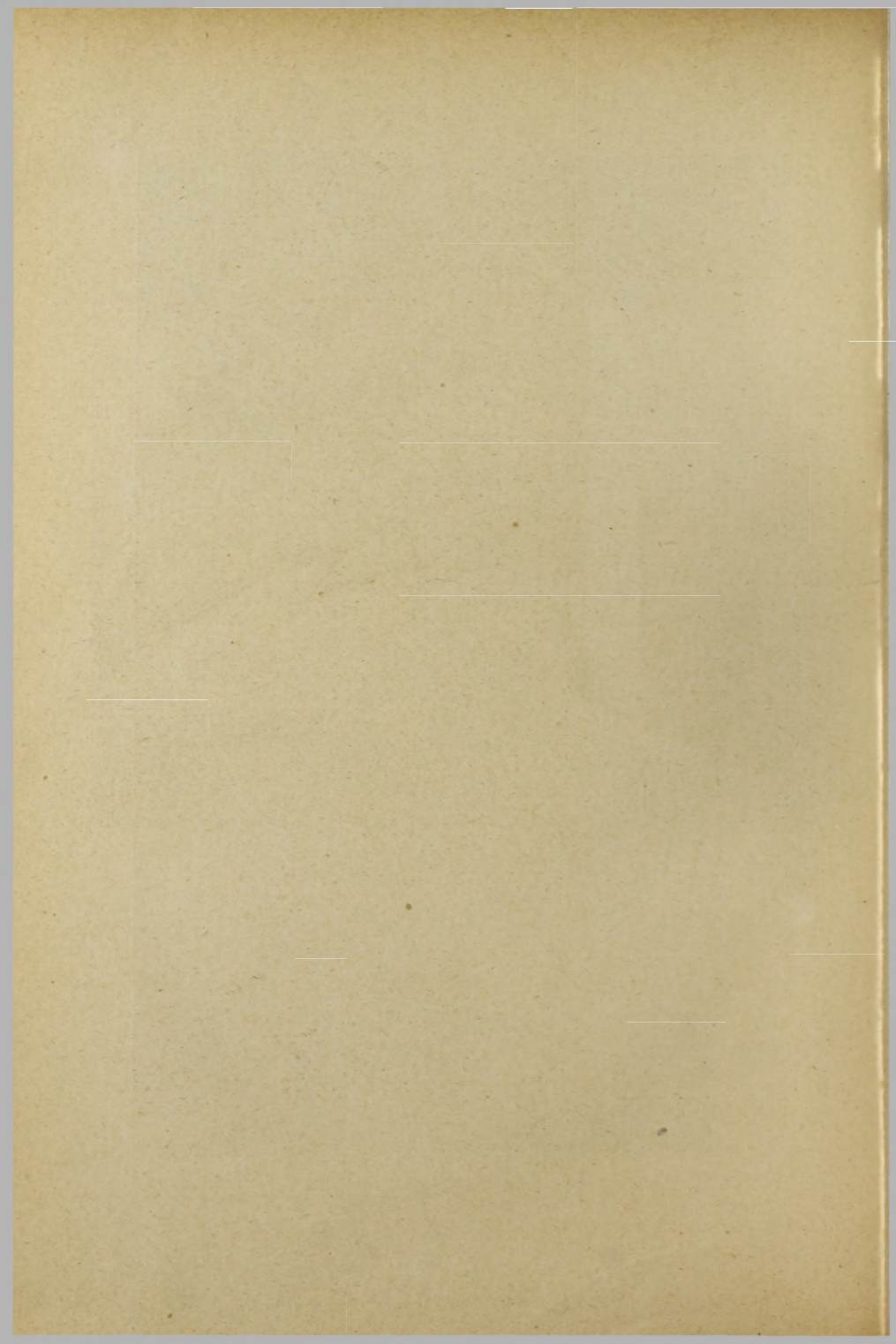
A forgalomban levő pénz, úgy mint egész Kelet-Afrikában, itt is a rupia, amelynek értéke körülbelül 1 korona 56 fillér. A kagylókat ma már csak nagyon kicsiny értékű áruk vásárlására használják, amikor igen apró pénzre van szükségük.

Itt az ideje, hogy felszálljunk a «Winifred-re». Ez a hajó és ikertestvére a «Sybil» közvetítik a Viktória-tó kikötői

ÚT A BOZÓTOS ERDŐVEL FEDETT VÖLGYÖN ÁT, ENTEBBE ÉS FORT-PORTAL KÖZT.

közt a forgalmat. A kereskedelem azonban olyan gyorsan fejlődött, hogy 1907-ben már egy harmadik hajót bocsátottak vízre és a negyediket most építik.

Port-Florence a Kavirondo-öböl legkeletibb végén a kis Ugove-öbölben fekszik, szemben Kizumuval, amely a Kavirondo-öböl másik oldalán, kissé magasabban van. Az

Banána-árusok a kizumui vásáron.

öböl 70 km. mélyen vág be az országba s néhány helyen alig 5 km. széles; torkolata szűk és a szigetek csaknem teljesen elzárják; sárgás, átláthatatlan, majdnem mozdulatlan vizén semmiféle áramlás hatása nem látszik. Tele van egymással összefonódott vizinövények tömegétől keletkezett úszószigetekkel, amelyeken a papyrus, tündérrózsák és más növényfajok tenyésznek s vízi madarak fészkelnek.

Az öböl északi partja lapos síkság; a déli parton pedig, közel a vízhez, többé-kevésbé legömbölyödött vulkán-

kúpok sora húzódik, majd távolabb vad, szaggatott hegy-lánccá lesz és sziklacsúcsokkal tele gerincben végződik, amelyet a tó vize fölé 1200 m. magasan emelkedő szabálytalan kúp koronáz.

A Viktória-tavon jelenleg csak nappal folyik a hajózás. Ezért május 6.-án este a «Winifred», amely délután fél háromkor indult Kizumuból, éjjelre horgonyt vetett Ruzinga-

A Viktória-tavon, Ruzinga-szigetnél.

szigetnél, amely a Kavirondo-öböl nyílásánál fekszik. A Winifredet rögtön körülfogták a bennszülöttek csónakjai. Nagy, karcú dereglyék ezek, nem egyetlen fatörzsből vájva, hanem rendszeren, deszkákból összeróva, amiket hánckötelek tartanak össze s rostokból és gummi-mézgából álló kóccal tömitenek. Elbírnak tíz evezőst is. Hosszú, hegyes orra van, ez a béke jeléül felfelé van hajlítva s gyakran tollakkal, szarvakkal stb.-vel van díszítve.

Csendesen beesteledett. A szép testű, meztelen néger

izmos lökésekkel távolították el dereglyéiket s az evezőcsapások locsogása csendesen elhalt a távolban. A szomszéd sziget partján halk suttogással tört meg a hullám, a sekély vízben, a nádas közt fel-felbukkant egy-egy viziló idomtalan feje, a vízi madarak ezrei szálltak visongva éjjeli pihenőre a parton fekvő néhány sziklához.

Bennszülöttek dereglyéi a béke jelével.

A Nap izzó felhők közül még egyszer megcsókolta a Földet, amelynek titokzatosságát az éj homálya csak fokozta.

Amíg az ég ragyogó bíbor színe tompa szürkébe hanyatlott, hogy aztán finomabb árnyalatok terjedjenek el az égen, azalatt a felhők, vizek, szigetek beleolvadtak a tavon gyorsan terjedő alkonyati homályba.

Egyike volt ez azoknak a csodás, bűvös óráknak, amikor az ember megfeledkezik énjéről s a végtelen természet jelentéktelen parányának érzi magát.

Köröskörül, száz meg száz mértföldnyire, ismeretlen országok vannak Afrika szívében, szegény, szerencsétlen népfajjal, amelynek múltja évszázados mártirium s kegyetlen rabszolgaság, vérszomjas királyok, pusztító csaták és még ezer kegyetlenség emlékével van tele.

A «Napoleon»-öböl a Viktoria-tóban.

Ma már minden erőszak vége felé közeledik. Hajdan maga az európai is rabszolgakereskedő volt, amikor az arab kereskedőtől elefántcsontot és rabszolgát vásárolt, most pedig minden igyekezetével arra törekszik, hogy a múlt nyomait eltüntesse és a fekete embereknek is, a kereszténység és a civilizáció segítségével, békés jólétet biztosítson.

Anglia vezet ebben a törekvésben. Anglia, amely már azelőtt is azt tűzte ki egyik feladatául, hogy tengeren és

szárazföldön egyaránt megszünteti, elnyomja a rabszolga-kereskedést. Ezért egyedül küzdött majdnem 80 évig.

De az elérendő cél még nagyon messze van. Hatalmas részei az országnak még teljesen ismeretlenek és azokban minden európai ellenőrzés ki van zárva. Azonkívül pedig a négek alacsonyabb kultúrája s gyöngesége önkénytelen kísértésbe hozza az embert, hogy gazdaságilag kihasználja.

A «Szessze»-szigeteknél.

Végül pedig úgy látszik, sok helyen a szociális biztosság vitte az embereket a lustaságra és erkölcstelenségre; az érzéki élvezetek mértéktelen gyakorlása és mindenféle betegség sanyargatják ezt a nyomorult, elfajult népet. A civilizált népeknek ugyancsak igyekeznie kell majd, hogy igazságos, önzetlen kormányzással jóra vezessék ezt a népet. A humanitásnak nélkülözhetetlen kelléke ez, de nem mindennapi adomány.

Május 7.-én hajnalhasadáskor folytattuk az útát, de nem

a csúnya, sötét színű Kavirondo-öbölben, hanem a nyílt tó teljesen tiszta, átlátszó vizében, amely kristálytisztán ragyog mély, zöldeskék színében. Alig pár óra múlva a szárazföldből már semmit sem látni, úgy hogy nyílt tengeren képzelheti magát az ember.

Botanikus-kert Entebbében.

A Viktória-tónál csak a Felső-tó nagyobb Észak-Afrikában. Kiterjedése olyan nagy, hogy hosszában és szélességében 300 km hosszú útat tehetünk meg, anélkül, hogy szárazföldet látnánk. Váratlan, veszedelmes szeleivel és hatalmas hullámaival is hasonlít a tengerhez.

Csak 1907-ben fejezték be 3200 mérföld hosszú partjának hidrográfiai felvételét, s ez 7 éves nehéz munkába került az angol tengerészeti parancsnoknak: B. Whitehouse-nak.

A tó közepe azonban még tanulmányozatlan, s az országban elterjedt sok mondának szolgáltatott és szolgáltat anyagot. Szigetekről beszélnek, amelyekén vad ember-
evők laknak; hajókról, amelyeket hatalmas örvények tettek
tönkre; szárnyetegekről, amelyek ismeretlen mélységek-
ben laknak, és még egyéb hasonló dolgokról.

Elteltekintve a parti szép képektől, egy pillanatig sem
egyhangú az út. A rendkívül változó ég, amelyen folyton
párak és felhők képződnek, majd eloszlanak, majd fekete
viharfelhőkké tömörülnek, továbbá az ég pompás színjáté-
kának minden változását visszatükröző víz olyan varázss-
latos képet nyujtanak, amelyet csodálni sohasem fárad el
az ember. Számptalan fecske szeli át a levegőt, apró kis
szúnyogok rajzának a víz felszínén, mintha csak a tó fel-
szálló párája lenne: ezek az egyedüli jelei annak, hogy nincs
messze a szárazföld.

A hajó útja az egyenlítő közelében visz, s keletről
nyugatra hasítja át a tó legészakibb részét, meglehetősen tá-
volságban attól a szigetsortól, amely a partot szegélyezi s
a part mentén viharoktól védett csatornát kerít be, hogy
ott a csónakok és kisebb vitorlások teljes biztonságban
járhatnak. A szigetek közt van mindenféle nagyságú, a víz
színéből alig kiemelkedő, guanótól fehér, egyszerű szikla-
szirtektől egész azokig a hatalmas szigetekig, amelyek
már magukban egész országok! Sűrű erdővel vannak fedve,
öblökben gazdag, tagozott partjuk van s a tó színe fölé
600 m magasra emelkedő hegyek vannak rajtuk s a hatal-
mas szigeteket olyan népek lakják, amelyek sok eredeti,
érdekes dolgot őriztek meg elzártóságuk miatt.

A legnagyobb és legfontosabb sziget Ruvuma, egyike
azoknak, amelyek a Napoleon-öböl bejáróját elzárják és
a Nilusnak a Viktória-tóból való kifolyását elrejtik. Ezelőtt
harcias törzs lakott rajta, amely rendíthetetlen bátorságá-

val és tekintélyes hadi flottájával mindig fenn tudta tartani függetlenségét a hatalmas ugandai fejedelmek ellen.

Az álmokor azonban a szigetcsoport bájos, termékeny szigeteinek nagyobb részét nagy temetővé alakította át.

Miután a Kongo-államban egész földcsávokat elnéptelentett, 1900 és 1902 között a főutakat követve, Ugandában, majd lassan Uzoga és Kavirondo vidékére is áttért. Kimondhatatlan pusztításokat végzett és egyetlen egy év-

Vásár Entebbeben.

ben 40,000 áldozatot kívánt. Mivel pedig a betegség főképpen a javakorbeli férfiakat pusztítja, olyan falvakat is lehet a szigeteken találni, ahol csak asszonyok és gyermekek maradtak életben.

A British Museumnak az előbbi fejezetben említett expedíciója a Ruvenzoritól délre, Manyéma területén egy csomó beteg bennszülöttre talált, akiket a falvakból kiűztek és most a mezőkön bolyongtak, és minden segítségtől megfosztva, ezerszámra pusztultak el.

Ezek számára kórházakat építettek, sőt folyton újakat

létesítenek, továbbá előmozdítják a kivándorlást a megfertőzött vidékekről a betegségtől mentes vidékekre; de a rendelkezésre álló eszközök nem állanak arányban a kór rohamos terjedésével és veszedelmességével szemben.

Az álomkórságot az Aldo Castellani doktortól a betegek agyvelejében felfedezett *Trypanosoma* nevű parazita okozza. Ezt pedig a *Glossina palpalis* nevű czece-légy szúrása oltja be.

Bennszülöttek konyhái banánák alatt.

A betegség néha akut kitöréssel kezdődik, gyakrabban azonban lassan lopózik az ember testébe s eleinte csak alig felismerhető elváltozást okoz; utána szédülés, fejfájás, a nyakon levő nyirok-mirigyek megdagadása, végre pedig a végtagok reszketése, álmoság, gyors érverés és kábultság következik egész a merevgörcsig fokozódva.

Még nincs ellene biztos hatású gyógyszer. Többféle arzénvegyület hatásosnak látszik. Különösen az atoxyllal értek el újabban némi biztató eredményt, azonban az még nem bizonyos, hogy tartós gyógyulást lehet-e vele elérni.

Amikor a gőzhajó a tó északnyugati sarkához közeledt, befordult a Szessze-szigetek és partok közti csatornába. A Szessze-archipelágus a Viktória gyöngye. Ezen olasz társaságoknak megadták az engedélyt kávéültetésre és gummigyűjtésre. A nagy, festőiesen eloszlott szigete-
ket rendkívül dús vegetáció takarja, amely egészen a partokig leérve, a kristályos vízben visszatükröződik. Para-

Teherhordóink egyike.

dicsomnak látszik! De ez a csodás természet végtelen pusztulásnak a színhelye, hazája az álmokórságtól tönkretett népmaradványoknak, amelyek folyton a halottak siratásában és a rettenetes betegségtől való félelemben élik napjaikat.

A Murchison-öblöt keresztülvágtuk, s nemsokára az Entebbe-öbölbe ért a «Winifred», s ott május 7.-én délután félnégykor horgonyt vetett.

Az olasz expedíció elérte a civilizáció közlekedő útjainak a végét, miután 27 nap alatt 4750 geográfiai mértföldet tett meg.

A kikötőben Uganda főbiztosa, Hesketh Bell úr fogadott, és felajánlotta vendégszeretetét saját otthonában nekem és Cagni parancsnoknak. Hesketh urat 1907-ben kormányzónak nevezték ki. Az expedíció többi tagjait a közigazgatási hivatalnokok, G. M. Ennis, W. M. Carter, valamint L. C. E. Wyndham őrnagy fogadták magukhoz. A vezetőket pedig az «Equatorial» szállodában helyezték el, amelyet egy olasz, Berti úr tart fenn.

HARMADIK FEJEZET.

Entebbetől Fort-Portalig.

Entebbe a protektorátus fővárosa. — A kampalai hat halom. — Dandi-kva, Uganda Kabakája. — A missziók. — Cagni parancsnok megbetegedése. — Felszerelés. — A karaván összeállítása. — Búcsú Entebbetől. — Az átutazott ország általános jellege. — Vaganda-faluk. — Éghajlat. — Vaganda és szuahéli teherhordók. — Táborok. — A törzsfőnökök látogatása és az ajándékok kieserlése. — A feketék tanyája. — Mitiana. — Izolt-tó. — Uganda és Toro határa. — A Ruvenzori első megpillantása. — Butiti. — Kazagama király. — Megérkezés Fort-Portalba.

Entebbe, vagy Port-Alice, amelyet alig 15 év előtt Sir Gerald Portal alapított, az angol Uganda-protektorátus fővárosa. Ez sokkal nagyobb, mint az ugyanilyen nevű volt királyság, mert hozzátartoznak Unyoro és Ankolo országok is, amelyek koszorúban húzódnak a tulajdonképeni Uganda körül nyugaton és délen, valamint keletre a Kioga-tótól az egész vidéken és a kialudt nagy Elgonvulkán körül. Továbbá hozzátartoznak még északon azok a nagy kiterjedésű vidékek, amelyeket «Nilus-gyarmat»-nak és «Rudolf-tartomány»-nak neveznek.

A város két dombon fekszik, egy félsziget legszélső végén, két tócsatorna közt. Utcái szélesek és mindkét oldalon az európaiak házai szegélyezik. Ezek a tropikus vidékeken szokásos épületek, tágas oszlopcsarnokok fölött előugró háztetővel, és virágos kertekkel a házak körül. A város fekvése elbűvölő. Előttünk a végtelen tó csillogó, ragyogó víztükre, itt-ott bájos szigeteivel. De az ablakon, ajtókon levő sűrű hálók beszédes tanúi az uralkodó maláriának.

Egy vendéglő, protestáns és katolikus templom, há-

rom kórház, különböző áruházak, üzletek vannak itt s ezeket goa-beliek és indusok tartják fenn.

A tó mentén hosszú területet foglal el a botanikus-kert. Az ország minden fajtájú növényét feltaláljuk ott; de idegen országok növényeit is próbálják meghonosítani; így virágokat, gyümölcsöket, európai zöldségeket, kávét, teát, gyapotot és szőlőt. Az említett növények közül sokat már eredménnyel és nagy mértékben tenyésztenek.

Entebbe.

A város legészakibb végén van a nyilvános nagy vásártér. Ez a négerek gyülekező helye, akik mindig a város közelében tartózkodnak, várva, hogy valami munkára vagy karavánhordóknak megfogadják őket.

A bennszülöttek lakásai, körülbelül 100 kunyhó, a várostól kissé távolabb fekszenek, gyönyörű fák alatt, banánaültetvények és kukoricamezők közt.

Entebbeből jókarban tartott, körülbelül 35 km. hosszú

út visz Mengo- vagy Kampalába, az ugandai bennszülött királyság fővárosába.

A város néhány halmon épült, mindegyik egy-egy község székhelye. Így Mengo a királyhalom; Nakaszeronak hívják azt a halmot, amelyen az angol hivatalnokok laknak; Namirembe, Rubaga, Nszambija halmokon fekszik a három misszió, egy anglikánus, két római katolikus, az angol és francia, amelyeket mind egy-egy püspök vezet.

Vásáros-sátor Entebbében.

Kampala pedig az a halom, amelyet, mint Sir Harry Johnston az 1904-ben Londonban megjelent művében («The Uganda Protektorate») írja, Mvanga király mintegy megvetése jeléül, Lugard kapitánynak ajándékozott, s amelyen az angol kormányzás alapját vetették meg, ahonnan az angol uralom aztán kiterjeszkedett.

Ezeknek a községeknek középpontja rendszeren a bazár, tele mindenféle, rendszeren hindu üzletekkel.

Uganda királya az alig 17 éves Dandi-Kva kabaka ő

fensége, akit 1897-ben emeltek trónra, miután apját, Mvanga királyt, letették. A trónralépés az ország hagyományaitól szentesített formák szerint történt, csak az alattvalók egy részének legyilkolása maradt el, amellyel eddig minden főnök- vagy uralkodó-változást megünnepeltek.

Bennszülöttek kunyhói Entebbében.

A kormányforma is változatlan maradt. A fiatal király mellett három tanácsadó áll: a Katekiro, vagy első miniszter, a legfelső bíró és a kincstárnok. Az uralkodásban azután támogatja még a 20 kerületi főnökből és a 66 előkelőségekből álló tanács. Az előkelőségek a kerületeket képviselik. A tanács tagjait a király nevezi ki, de az angol kormánynak jogában áll beleszólni a kinevezésbe.

PAPYRUSSZAL FEDETT MOCSÁRON ÁTVEZETŐ ÚT, ENTEBBE ÉS FORT-PORTAL KÖZT.

Miután Dandi-Kvát a civilizáció szerint mértékletes-
ségre és igazságra nevelték, remélhető, hogy nem halad
elődeinek nyomdokain, és Mengo sohasem lesz színhelye
azoknak az állati vadságoknak, amelyek különösen Mteza

Madárfészkek pálmaleveleken.

és Mvanga királyok idején vérfürdőikkel fertőzték a fő-
várost.

Az emberek százait áldozták fel egy varázsló intésére.
A lakosság közt vérfürdőt rendeztek, ha a Kabaka sze-
szélye így kívánta, vagy hogy valami álom hatására ke-
letkezett babonás félelmét elnémítsa. Mindennap végez-

tek ki, vagy csonkítottak meg embereket, asszonyokat, szolgálakat, rabszolgákat. Az asszonyokat mind összehordták, hogy a király és a főnökök háremeit megtöltsék. Olyan hajmeresztő kegyetlenségek történtek akkoriban, hogy szinte hihetetlen volna, ha a szemtanúk leírása nem egyeznék teljesen. A szomszédos országokban ugyanez volt a szokás, a szigetek lakói meg emberevők voltak.

Út Ugandában.

Az országnak pár év alatt történt átalakulása csodálatra méltó. A misszióknak van ebben a legnagyobb érdeme. Közvetlen utódai ezek az első anglikánus misszióknak, amely 1877-ben Mteza ugandai királynak Stanleytől közvetített meghívására jöttek ide, továbbá a francia római katolikus misszióknak, amely két évvel később jött Ugandába. Mvanga üldözései, Hannington püspök megöletése, sok bennszülött keresztény tűzhalála stb., mind nem tudták a civilizáció haladását megakadályozni, mert ez

a polgárháborúk, politikai változások ellenére is rendkívül gyorsan haladt előre. A két előbbi misszióhoz 1895-ben egy harmadik csatlakozott, az angol római katolikus misszió.

A megtérített bennszülöttek száma évről-évre ezer és ezer hívővel nőtt, míg az Izlam hívei számát nem gyarapította és a szokások napról-napra szelidebbek lettek. A mo-

Bennszülöttek kunyhója

rális nevelést lépésről-lépésre az oktatás követte. A miszionáriusok az országnak irodalmi nyelvet adtak, mivel ilyen még eddig nem volt, és a templomokkal kapcsolatban százával keletkeztek az iskolák.

Ma már Entebbe és Kampala környékén sok falu teljesen keresztény. Gyakran látni a négereket a miszionárius körül a földön guggolni és várni az oktatást. A lapályon sok bennszülöttet lehet látni, akik kimennek a mezőre,

vagy onnan visszatérnek és közben a rózsafűzért imádkozzák. Mindnyájan a hosszú fehér, bőujjú tunikát viselik, amely az előbbi viseletet majdnem teljesen kiszorította. Ezt egy különös ficusfajta kéregdarabjaiból készítették, úgy, hogy addig sulykolták, amíg puha és simulékony lett, és azután nagy ügyességgel összevarrták. Vasárnaponként Mengo nagy, tágas templomaiban felnőttek és gyermekek egyforma szorgalommal és buzgósággal imádkoznak.

De azt sem lehet eltitkolni, hogy az izlam is jótékony hatással volt a régi kegyetlenségek és barbárságok ellen. Sok kerületben még ma is többségben vannak a mohamedánusok.

Expediciónk május 7.-étől 15.-éig volt Entebbében, hogy a karaván összeállítását minden részletében előkészítse. Közben szegény Cagni parancsnok áldozata lett az egészségtelen klimának. Május 8.-án betegedett meg; lázas lett, és bár chininbefecskendezést kapott, a láz tovább tartott, és még komplikálódott egy altesti gyulladással, úgy, hogy néhány nap mulva kénytelenek voltunk a kórházba szállítani, amely egészséges fekvése folytán reményt nyújtott arra, hogy egészségét ott visszanyeri.

Megbetegedésével a legnehezebb s legbonyolultabb munka idején a legjobb segítséget vesztettem el. A «Winfred»-ről az expedició felszerelését a teherhordók az «Equatorial»-szálló udvarába hordták, ahol egész sereg kíváncsi népség közt pakoltuk ki a megszámlált és ellenőrzött ládákat. Az összes fölszerelés 114 csomagból állott. A csomagokban voltak a sátrak, ágyak, hálózsákok, konyhadények, légmentesen zárt ládák ruhákkal, fényképezőszerekkel, valamint az állat-, növény- és ásványgyűjteményekhez szükséges dolgok, a fegyverek stb. Mindegyik csomag 23 kilogramm súlyú volt, számokkal, jegyekkel el látva, hogy szükség esetén mindjárt megtalálhassuk.

Az élelmiszerek összesen 80 napra voltak számítva, 40 napra a hegységben a hóhatár felett, 40 napra pedig Entebbetől a hegységig és vissza. 80 darab éppen olyan nehéz csomagból állott, mint az előbb említettek; minden csomagban 12 ember részére egy napi étel. A hegységre szükséges ételiszak csak abban különbözött attól, amit az alsóbb zónákra szántunk, hogy húskonzervákat is tar-

Ut mocsáron át.

talmazott, míg a másik nem, mert lent, lakott területen könnyen lehet friss húsrá is szert tenni.

194 teherhordó kellett az egész felszerelés szállítására. Ha most még ide számítjuk a karavánvezetőket, a személyes szolgákat, saját teherhordóikkal, a lovak, öszvérek gondozásával megbízott négereket és azokat, akik útközben a szarvasmarhákat, kecskéket, juhokat, a karaván élő élelmiszereit hajtották, továbbá még azokat, akik kevésbé fontos szolgálatokat teljesítettek, 300-nál több emberből állott a karaván.

J. Martin, a kerület első közigazgatási hivatalnoka különösen értett a karavánok összeállításához és utazások rendezéséhez. Már hónapokkal az expedíció megérkezése előtt kiválogattatta a karaván összes személyzetét Bulli úrral, az olasz Gyarmat-társaság hivatalnokával. Bulli ezenkívül hivatva volt arra, hogy az expedíciót mint karavánvezető elkísérje.

Három lovat és három öszvért vettek, hogy az út nehézségein könnyítsenek ; azonkívül két kicsi, könnyű, kétkezekű japáni kocsit, amelyekben két ember ülhetett, s amelyeket bennszülöttek húztak vagy toltak. Ezek arra valók voltak, hogy a síkságon az utat fáradság nélkül lehessen megtenni.

Május 12.-én minden készen volt az útra. Még három napig akartam azonban várni, mert nehezen tudtam magamat elhatározni arra, hogy Cagni nélkül keljek útra. Kénytelen voltam azonban mégis nélküle elindulni, mert nem lehetett tudni, meddig tart a betegsége, és ha tovább várnunk, megtörténhetik, hogy a hegység tanulmányozására legalkalmasabb évszak eredménytelenül múlik el s esetleg még egy pár ember betegszik meg ebben az egészségtelen klímában, ami azután az egész kirándulást kérdéssé tette volna. Nem maradt tehát más hátra, mint elindulni azzal a reménnyel, hogy Cagni Hodge doktor kitűnő ápolása mellett hamar talpra áll, s aztán alkalmas időben utóléri az expedíciót. Ezért Entebbében hagytuk az összes felszerelést Cagni számára, hogy minél előbb útnak indulhasson majd ő is.

Május 14.-én társaimmal búcsút vettünk entebbei barátainktól, akik mindent elkövettek, hogy egy heti ottlétünk minél kellemesebben teljék. Mint a gyarmatkormány képviselője, Martin kísérte el az expedíciót Uganda királyság határáig, 26 aszkarisszal és 67 teherhordóval.

Május 15.-én reggel pontosan összegyűltek az összes teherhordók karavánvezetőikkel, az inasokkal és katonákkal a Berti-szálloda udvarán, ahol a csomagok sorban állottak. Mi európaiak eközben búcsút vettünk Cagnitól.

Papyrusbozót és tavirózsák.

8 óra 30 perckor hosszú sorban, nagy lármával, fejükön a podgyással, útnak indultak a teherhordók a széles, nagy úton Kampala felé.

A körülbelül 400 emberből álló karaván eleje már alig látszott, amikor magam az expedíció többi tagjával szintén elindultam.

Entebbétől nem messze, gyönyörű tropikus erdő fenséges zöldlevelű boltozata alatt vezet az út.

Entebbétől Fort-Portalig körülbelül 290 km a távol-

ság, 355 m-nyi magasságkülönbséggel. Ez négy lépcsőre oszlik meg, amelyek három hidrográfiai medencét zárnak el egymástól. Az első ezek közül azokat a vizeket veszi fel, amelyek délfelé a Katongo folyóba ömlenek és innen a Viktória-tóba torkolnak. Az Isolt-tó hozzátartozik. A második és harmadik fensíkon erednek a Miszisi mellékfolyói, amely észak felé folyik és az Albert-tóba ömlik.

Elefántfü.

Az utolsó a négy terrasz közül a vízváltóhoz vezet, az Albert-Edward-tó és az Albert-tó folyói között.

Ezen a kiterjedt földrészen, amely mint egységes felvidék emelkedik a három tó között, minden irányban halomsorok húzódnak, amelyek kelet felé nem tűnnek fel olyan világosan, mert egymáshoz szorúlnak, de nyugat felé élesebben elválnak és egymástól távolabb vannak.

A föld téglavörös színű. A vegetáció a felszín alakulá-

sához illeszkedik. A legmagasabb részek, a halomláncok lejtői és teteje magas fűvel vannak fedve; alig van itt-ott egy-egy fa, vagy kis facsoport, amelynek lábát bozót veszi körül. Azoknak a völgyeknek a fenekén, ahol víz folyik, gyönyörű erdők húzódnak végig; ahol pedig a víznek nincs lefolyása, nagy mocsaras lapályok terülnek el, magas papyrus-bozóttal, alatta meg dús vízínövényzettel. A magasabb tetőkről széttekintve, ameddig a szem ellát, min-

Útban egy hegyháton át.

denütt magas fűvel borított, hullámos halmok lépik el a térszint, közülük festőiesen válnak ki a sűrű facsoportok sötét lombjai.

A «fű» elnevezés nem egészen találó olyan vegetációformára, amelyik 3–6 méter magas és olyan sűrű, hogy szinte lehetetlen az útról letérni. Ezért a lejtő inkább sűrű nádashoz hasonlít, mint réthez. Az angolok ezt a növényt «elefántfű»-nek hívják, mert valóban az elefánt-csordá-

hoz illő táplálék. Helyenkint alacsonyabb, mintegy egy-méteres növényzet szorítja ezt ki, tele virágokkal.

A bennszülöttek a száraz évszakban tüzeket szoktak gyújtani. Meglehet, hogy ezek a nagy területekre kiterjedő préritüzek, különösen a magasabb lejtőkön, ahol a föld száraz és a szél szítja a tüzet, pusztítják el a fiatal csemetéket és nem engedik az erdőt kifejlődni, csak a védettebb, nedvesebb völgyekben. Azok a fák, amelyek itt ott a magas fű közül kiemelkednek, valóban hatalmasak és a vidéknek parkszerű jelleget adnak. Akácok, mimózák, euphorbiák, klárisfák, skarlátpiros virágú spathodeák, hófehér jázmin, rózsaszínűen virágzó akanthusznövények és violaszínben virágzó liánok ezek.

A fák lábánál az alacsony bokrok levelei közt majdnem mindig lehet sajátságos, kúpalakú termita-fészket találni, amely Közép-Afrika vidékének egyik legjellemzőbb vonása; ennek a rendszeres előfordulásnak úgy látszik bizonyos oka van. Meglehet, hogy a termiták azzal, hogy a földet egy helyen felhalmozzák, a vegetációt elősegítik és ez bokrok csoportjával és kúszó növényekkel kezdődik. Az utóbbiak megint valami magasan nyúló fa kifejlődését segítik elő, például akácnak, ficusnak, vagy euphorbiának, amíg jól gyökeret nem vert.

A völgyek, ha bennük patak folyik, az őserdők valószínű oázisai, csodás, 30—40 m magas fákkal, különféle akácokkal, fenséges borassus- és raphia-pálmákkal, kassziafákkal, dracaenákkal s mindezeket a futónövények kusza összeviszása, csodálatos hosszú indák gubancolják össze. Sokszor egész majomsordákat lehet látni, amint nagy rikácsolással, ügyesen ugrálnak ágról ágra. Különösen sok a fehérfarkú kolobusz-majom.

Az erdőben a föld még a legforróbb napokban is nedves és ruganyos. Az úton túl mohaszőnyeg lepi be a földet.

A tisztások az erdőben, amint itt-ott kibukkannak, minduntalan más varázst kölcsönöznek a képnek és elbűvölik az embert, amikor a napégette lejtőkről az erdő ár-

Tropikus erdő.

nyékába jutva, tele tüdővel szívja az akác, mimóza, jázmin illatától mámoros levegőt.

A vidék eléggé lakott, de a lakások a banánaültetvények és a magas fű között olyan pompásan vannak elrejtve, hogy elmehetünk a falvak közvetlen közelében, anélkül, hogy észrevennénk őket. Rendesen egy csoport kunyhó-

ból állanak, a domblető közepe táján banánaültetvények és kisebb mezők között, amelyeket magas növények kerítenek körül. A lakások a szokásos kúpalakú formában épültek, igen művészién készített, rendszeren köralakú szalmatetővel, amely köröskörül a földig ér, a bejárat kivételével, ahol alacsony védőtető módjára van beágva. A kunyhó belseje oszlopok, gerendák zűrzavara s ezek a nehéz tetőt tartják. Gyakran több kerítés veszi körül a

Panána-ültetvény.

kunyhót és három-négy udvaron kell keresztül haladni, amíg a lakáshoz érünk.

A földet csak a kunyhók közelében művelik. Mint majdnem minden tropikus országban, a földművelés itt is a lakosság lustasága miatt épen csak a megélhetéshez legszükségesebbek megszerzésére szorítkozik. Összmunkáról, közös földművelésről szó sincs. Minden családnak megvan a maga kunyhója és mezője, amelyet egyedül művel. A földművelés kizárólag az asszonyok dolga. Banánát, kolokáziát, batátát, jamszgyökeret, babot, kukoricát, durra-

kölest, szezámot, gyapotot és cukornádat ültetnek. Nagyszerű, üdítő, szomjató gyümölcs a papaja.

A lakosság legfontosabb tápláléka azonban a banána. Sok fajtája van. A nyersen ehető, édes húsú banánán

Vaganda asszonyok útban a vásárra.

kívül van egy faj, amelyet még éretlen korában le-
szednek és megfőznek; egy harmadik fajból pedig kenye-
ret készítenek. Az érett banánának kisajtolt nedve
üdítő italul szolgál, mbizinek hívják, s részegítő, al-
koholos itálnak is meg lehet erjeszteni. Ezt mvengének

hívják. Végül a levelét és fáját is használják mindenféle célra.

A művelés alá vett banána eredete bizonytalan. Botanikailag teljesen különbözik a vad, bennszülött banánától, s kétséges, hogy erre vezethető-e vissza.

Vagandák.

Utunk majd a magas füvek közt szakadék gyanánt kanyargó ösvény, majd a síkon meglehetősen széles út, amely, mint valami római út, nyilegyenesen vág át a halmokon, vagy ezeknek gerinczeivel párhuzamosan fut egy darabig, leereszkedik völgyekbe, behatol erdőkbe, vagy kiterjedt mocsárvidéket hasít keresztül mint töltés. Ezt a töltést a bennszülöttek úgy készítik, hogy mind a két oldalon levágják a papyrusbozótot, a nádat és azt keresztben fektetik az útra; így szilárd

alapot létesítenek, erre aztán még homokot és földet raknak, s ezzel kész az út, de azonkívül még megerősítik mind a két oldalon mélyen a mocsárba vert cölöpökkel.

Ez a bennszülöttek régi útja, amely már az angol foglалások előtt megvolt. Nagy sereg félmeztelen nő, öreg és fiatal egyaránt, nagy gonddal tartja rendben, kitépik

TISZTÁS AZ ERICA-ERDŐBEN.

a füvet és itt használatos kis kapákkal javítgatják a töltést.

Az út első része, ahol a halmok közelebb fekszenek egymáshoz, folyton le- és fölfelé vezet a meredek lejtőkön. Az Isolde-tó mögött a lejtők lankásabbak lesznek, síkság szakítja meg a halmok sorát és az út könnyebb lesz. Amint közeledik Fort-Portalhoz, a mocsarak is ritkábbak lesznek; a vidék olyan arculatot nyer, mintha az egészségre nézve elviselhetőbb volna. A reggeli kellemes hőmérséklet délfelé forró és tikkasztó lesz, bár a sors különös kegyelméből az eget a legforróbb órákban többé-kevésbé sűrű felhők szokták borítani, amelyek az irgalmatlan napsugarakat eltakarják. Majdnem minden nap és minden éjjel óriási zivatar tör ki, erős széllel, hatalmas mennydörgéssel és villámlással, óriási záporral, rendszeren azonban csak rövid ideig tart.

A karavánnak, hála Istennek, nem volt dolga a legrettenetesebb, víztölcséres, porfogatagos orkánokkal, mert ezek gyökerestül tépik ki a fákat, rettentő áradásokat okoznak s félelmes elektromos kisülések kíséretében pusztítanak. Ezek pedig, a leírások szerint, igen gyakoriak Ugandában.

Az idő mindig egész váratlanul változik. A derült, tiszta ég pár pillanat alatt éjfékete lesz és félelmes, fenyegető arcot ölt. Rövid ideig tartó szakadó eső után, ugyanilyen gyorsasággal eloszanak ismét a sűrű, nehéz felhők és újból kisüt a tüzes Nap.

Egy nap alatt három-hat óra hosszat megy a karaván és 15—30 km-t tesz meg.

A teherhordók rendszeren gyorsabban mennek, bármelyik úton. Hajnalodáskor, fél hat órakor indulnak és még délelőtt befejezik útjukat, úgy, hogy a legforróbb órában pihenni lehessen. A karaván majdnem fél kilométer hosszú; folyton beszélnek, nevetgélnek s kiabálás

zúrzavara hallatszik, s ez csak a nehezebb darabokon, amikor a meredek kapaszkodón még a meg nem terhelt emberek is alig lihegnek, csendesedik egy kissé. Az útszéli falvakból kíváncsian gyűlnek össze a bennszülöttek, hogy a karavánt megnézzék és a teherhordókkal hangos kacagással tréfálkozzanak.

Vaganda asszonyok.

Néha karaván keresztelje az utat, amely sőt szállít a vidékbeli szalinákból, vagy elefántcsontot Kongo államból, vagy pedig valami fehér kereskedővel és kíséretével találkozzunk.

Az aszkarik bizonyos fegyelmet tartanak a nagyszámú seeregben és gyakran simitják el a viszálykodásokat és veszekedéseket. Ezeket rendszeren a teherhordók idézik elő, akik, hogy

munkájukon könnyítsenek, erőszakkal kényszerítik az útközben talált bennszülötteket a terhek cipelésére.

A négerék különben olyanok mint a gyermekek, kedélyesek és szelidek, vagy rosszak és makrancosak, a bánásmód szerint. Egy kis tapintattal, jóakarattal, amelyből azonban a szilárdság nem hiányzik, élénk természetüket nagyon könnyen lehet a jóra vezetni.

A karaván túlnyomóan vagandákból áll, Uganda tulajdonképeni bennszülötteiből, akiken azonban különböző antropológiai vonásokat lehet felfedezni, úgy hogy keverék-népnek látszanak. Néhány határozottan néger vonásuk van, például a kondor, koromfekete haj, a nyeregtelen, lapos orr, a duzzadt, előreugró ajak, az elálló kanál-fül, de a prognázis nem annyira kifejlett, homlokuk széles s nem hátracsapott. Rendesen soványak, kevésbé fejlett izmokkal s egyáltalán nem keltik az erős ember benyomását.

Szokásaik fejlettebbek, mint sok más afrikai népé. Nem festik magukat, nem kenik be bőrüket, nem tetoválják, sebekkel nem éktelenítik el testüket, és a gyermekek, meg néhány asszony kivételével nem hordanak nyak- és kargyűrűket.

Dinnyefa (*Carica Papaya*).

Nem egy utazó figyelte meg bonyolult társadalmi rendszerüket, amely igazi hűbéres társadalmi forma. A régi görögökkel való érintkezés hatását vélték látni néhány mondatajukban, hagyományukban, füvekből fonott házitárgyaik formájában, néhány húros hangszerük alakjában és az állatok szarvaiba vésett asztronómiai jelképekben.

A vagandák szóhagyományban őrizték meg dinasztiajuk történetét. Ez 37 király nevéből áll s a XIV. vagy

XV. századig kell visszanyúlnia. Kisebb számban vannak a partról származó szuaheli teherhordók, akik arabok meg bantu-négerkei vegyületei és egész Közép-Afrikában elvannak terjedve.

Tanyánkat mindig a falvaktól távol, már előre megjelölt és előkészített helyeken ütöttük fel. Rendszeresen egy nagy sátorból állott, ahol a fehérek étkeztek, és a két szárnyékból, ahová a holmit rakták, hogy a rossz idő ellen védve legyenek. Ezek körül állították fel a fehérek sátraikat. Martin

A teherhordók kunyhói.

az én expediciómától külön tanyát ütött fel. Mind a kettőn az olasz és az angol zászló lobogott.

A sátrakat szeriba, fonott nádból készített kerítés, vette körül, amely inkább arra szolgált, hogy a fehérek tanyáját a teherhordókétól elkülönítse.

A négerkei énekelve, lármázva érkeztek a pihenő helyre, lerakták terhüket, s rögtön hozzáláttak a kunyhóépítéshez. Bámulatosan gyorsan készültek ezek köröskörül el.

Az elmés építmény rudakból, vagy hajlékony nádból áll, amelyeket körben a földre illesztnek, a szabad végü-

ket pedig a közép felé hajlítják és összekötik, úgy, hogy kerek kupolát alkossanak. Erre azután egyenletesen rárakják a fűcsomókat, úgy, hogy egy kis rést bejáratnak szabadon hagynak. Alig egy negyedóra alatt átalakul így a mező faluvá.

Amíg a négerék így dolgoznak, a szomszédos falvakból hosszú sor asszony és gyermek jelenik meg a tanyán banána-

Kunyhó-építés.

levelekkel, gyümölcssel és édes batátával a fejükön. Egy csomó meztelen gyermek kíséri őket, a legkisebbet az anyja ruhájának egyik redőjében a hátán hordja. Ilyen módon a karavánt az úton a lakosság mindig ellátja élelmiszerekkel.

Közben fogadtam néhány törzsfőnök látogatását, akik nagy pompával érkeztek meg tanyánkra. Ez a pompa je-

lentőségükkel egyarányú volt. Rendszeresen előbb útnak indított hírnökök jelentették be őket. Többnyire többé-kevésbé értékes szövetű, bő fehér tunikában, vagy köpenyben és szandálban voltak, rabszolgák kísérték őket, akik főnökük hatalmának jelképeit: napernyőt és széket vittek; utánuk következett a szolgák kísérete és lándzsákkal, kardokkal ellátott testőrség.

Végre pedig következett a bennszülöttek egész serege, akik az ajándékokat hozták: kecskéket, juhokat, néha

A főnök látogatása kíséretével.

borjúkat és bikákat, kosarakban tojást, csirkét, banánát, egyszóval mindazt, ami a vidéken termett.

A zenekar dobbal, síppal, kürttel és fuvolával a menet előtt vagy után csinált lármát.

Néha, hatalmuk ugyanilyen jeleivel, elének jöttek a főnökök kerületeik határáig és elkísérték azután az expedíciót a tanyáig. A muzsikusok néha napokig kísérték a karavánt, rettenetes lármás zenével tisztelve meg bennünket.

A látogatásokat a főnököknek rendszeren én, vagy ex-

pediciónknak tőlem megbízott másik tagja adta vissza, szintén ajándékokkal ellátva, amely rendesen bőséges volt.

A főnökök lakásai kerek házak, egymással összefont nádveszőkkel készült falakkal és a bennszülöttek rendes háztetejével. A lakás belseje függönyökkel több kamarára van osztva, a falakon folyóiratokból kiszedett színes képek függenek, a földön gyékények és állatbőrök fekszenek; rendesen néhány szék és párna is található itt; mindez

Tánc a tanyán.

pedig tisztán és jókarban van tartva. A ház körül több szeriba húzódik; mindig kettő-kettő között vannak az asszonyok, szolgák, aszkarik stb. kunyhói.

Vándorlásaink első napjaiban, amíg minden munkát egyenletesen elosztottunk és mindenki megismerte feladatát, nem értünk rá a nomád élet kalandos oldalát élvezni. Később, amikor már minden a rendes kerékvágásban ment, gyönyörűségünk kimeríthetetlen forrásává lett ez.

A nyüzsgő négertanyák nyújtották rendesen a legcsodálatosabb és legváltozatosabb képet.

Kimondhatatlan lárma uralkodott ott, amelyet még túlharsogtak a dobok, az idegen hangszerek harmóniátlan hangjai, a tyúkok vergődése, az állatok mekegése és ordítása. Itt-ott táncosok vagy birkózók körül izgatott, lármás csoportok állnak. A dulakodást, összevisszaságot a tanyán szaporítják még azok az asszonyok, akik a karavánt élelmiszerrel látták el, a szomszédos falvakból idejött

Zenekar.

gyermekek és férfiak, akik mind ott maradnak egy darabig.

Érdekes ellentéte ennek a pogány környezetnek a keresztények csoportja, akik hangosan imádkoznak, vagy a rózsafüzért mondják. A rózsafüzéren kívül még keresztet, medaillont stb. viselnek a nyakukon.

A mohamedánusok pedig az előírt órákban gyékényeken végzik imájukat. Távolabb aszkarik gyakorlatokat végeznek.

Amint alkonyodni kezd, a tanya körül százával kigyulladnak a tüzek, mellettük a teherhordók késő éjjelig üldögélnek, az édes batátát pörkölve, banánát főzve, amelyek úgyszólván egyedüli táplálékuk, kivéve néha egy kis szárított halat.

Öt-hat órai fárasztó gyaloglás után, nehéz terhekkel a fejükön, elegendő nekik ez a szerény vacsora.

A banánabor ritka fényűzés és a víz, kevés kivétellel, mindenütt kevés, piszkos és még felforralva is rossz ízű és rossz szagú.

Mindenkinek csak úgy repül az ideje! Mintha a lélek a sok új benyomástól elkábulva, fáradt lenne arra, hogy a főfeladatot szem előtt tartsa, tudniillik a célt minél előbb elérni. A szükséges állandó munka azonban nem engedi, hogy a gondolatok elterelődjenek a munkáról.

Én folytonosan a felszerelés újra rendezésével és ellenőrzésével foglalkoztam, továbbá meteorológiai megfigyeléseket végeztem. Műszereinket mindig a legalkalmasabb helyen felállított kis obszervatoriumban helyeztük el. Ezenkívül magam végeztem a földrajzi szélesség- és hosszúságmeghatározásokat. Cavalli dr. mindig nagy sereg bennszülöttel volt körülvéve s naponta gyógyított egy-egy teherhordót.

Sella fotografált és azonkívül felhasználta délutánja nagy részét még arra is, hogy Roccati és Cavalli társaságában növényeket és állatokat gyűjtsön. Csodálatosképen kis állatok igen ritkák itt, talán azért, mert a termiták, amelyek mindent elárasztanak és elpusztítanak, kipusztították őket.

A környékbeli négerek, gyermekek és férfiak is segítenek gyakran önkényt keresni és örülnek, ha Roccati valami piciny bogarat, pókot, vagy skorpiót, mint valami nagy kincset, felszed és valami gyíkot vagy chameleont nagy gondjai pakkol el.

Néha-néha vadászkirándulást is rendezünk. A tanyák közelében levő ültetvényekben rengeteg fárao-tyúk és vadgalamb van. Azonkívül az egész vidéken sok az elefánt, zebra, antilope, oroszlán és leopárd. De ezekre vadászni nem könnyű, arra külön kell készülni, ami semmiesetre sem egyeztethető össze más célokat szem előtt tartó, gyors

Tanya Buzsongóban.

karavánúttal. Meg kellett tehát elégednünk azzal, hogy messziről láthattunk egy-egy antilopét.

Este felé megint hűvös lett. A fehérek étkezés után nagy tűz köré gyűltek, amely, eltekintve a melegtől, nem volt kellemetlen és egyszersmind a maláriát széthordó kis ellenségek ellen is megvédelmzett.

Valóban, milliárd szúnyog kínozta az embert éjjelenként. A magunkra erőszakolt virasztás miatt órákhosszat

hallgathattuk az örök kiabálását és a tanya közelében fészkelő kis buga-buga madár trillázását.

Reggel 3 és 4 óra közt trombitaszó ébresztette fel az alvókat. Alig egy óra alatt fel volt szedve a tanya, a teherhordók podgyászaik után kapkodtak és fülhasogató ordítással indultak útnak.

Tanya Katendeben.

15 napig tartott, amíg az expedíció Entebbeből Fort-Portalig jutott.

Május 18.-án a francia katolikus misszió közelében, kis templommal ékesített domb lábánál, Mitiánában ütöttük fel tanyánkat. A misszionáriusok nagyszerű európai zöldséget és gyümölcsöt küldtek ajándékba, s látogatásokat váltottunk. Másnap este Buzsongóba érkeztünk, előttünk a halban gazdag, bokros szigetekkel telehintett

Izolt-tó. Erős palizádokkal kellett ezt és a következő tanyákat megerősíteni, mert az oroszoknak veszedelmessé teszik a vidéket, úgy, hogy a bennszülöttek sem mernek éjjel a vidéken keresztül menni.

Május 25.-én Ugarda tartomány és a nyugati provincia határán mentünk át, amely Toro, Ungoro és Ankole kerületeket foglalja magában. Az új terület néhány benn-

A Ruvenzori Butitiből. — Telefotografia.

szülött főnökén és kíséretén kívül még a tartomány komisszáriusa: A. F. Knowles úr érkezett ide az expedíció fogadására. Knowles úr tartományán keresztül végig kísért bennünket; Martin úr pedig visszament innen Entebbébe.

Innen kezdve többé nem trombitaszó ébresztett fel bennünket, hanem az ungorodob. A vad itt, úgy látszik, bőviben van. Gyakran mély elefántnyomok keresztezték

útunkat, és gyakrabban lehetett antilope-csordákat látni; az égen pedig vércsék, sólymok és más madarak cikáztak.

Erdő Butiti és Fort-Portal közt.

A vidék új vonásai a lekerekített, durva szemcsés gránit-sziklakúpok. A jégkorszakból maradt vásott sziklákra emlékeztetnek. A fű itt kevésbé magas, a fák ritkábbak és

nagy virágzó bokrokkal váltakoznak. Közben pedig majdnem kopár területek is vannak, valamilyen sárgászöld fűvel és körülbelül egy méter magas páfrányfajjal borítva. A banánaültetvények nem olyan kiterjedtek itt, s édes batáta, valamint babföldek váltják fel őket. A vidék gyéribben lakott.

Helyenkint nagyon nehéz és fárasztó az út; rossz idő állt be, és a sok eső sárossá és csúszóssá tette az utat. Minél jobban közeledtünk az Albert-Edward-tó felé, annál jobban fokozódott várakozásunk és kíváncsiságunk, hogy megpillanthassuk a Ruvenzorit. Toro vidékét elérve, mindig nyugat felé járt a szemünk, különösen ha valami magaslatra értünk. Kétszer hittük, az izgatottságtól remegve, hogy a Ruvenzorit látjuk, de mind a kétszer csalódtunk, csak fehér felhők voltak a láthatáron.

Végre május 28.-án, Kaibótól északra, az Albert- és Albert-Edward-tavak közt húzódó halmokhoz tartozó néhány domb tetejéről, felhős ég alatt, de tiszta levegőben, egyszerre előtűnt a hatalmas hegyóriás égbenyúló havas gerince. Valami 70 kilométer távolságban lehetett s úgy látszott, mintha a levegőben lebegne a hegy lábát övező köd, meg a hegycsúcsokat majdnem érintő, nehéz felhők között.

Innen nézve úgy látszott, mintha a hegység három külön csoportból állana. A középsőn jellegzetes, hóval fedett kettős csúcs emelkedik ki, amely valamennyi között a legmagasabbnak látszik. Ezt a részt a déli csoporttól mély benyergelés választja el. A harmadik csoport északra, vagyis északkeletre fekszik a középsőtől. A hatalmas gerincről glecserek nyúlnak alá, de ezeknek a végét alacsonyabb hegyek eltakarják.

Ezen a napon Butitiben ütöttük fel a tanyánkat, ahol szintén római katolikus és evangélikus missziók vannak.

A BUAMBAI VIRÁGOS MEZŐ.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Rendkívül szívesek voltak expedíciónk iránt. A tanyát erős deszkakerítés védelmezte s még őröket is állítottunk fel, sőt nagy tüzeket is raktak.

Az éj csendjében tisztán hallatszó ordítás bizonyította, hogy nem volt fölösleges az elővigyázat. Cagni tanyájába, Mizangóban, nem messze Butititől, két héttel ké-

A karaván útközben.

sőbb betört egy oroszlán, de a sötét éjszakában elmenekülhetett megint.

Másnap délben, május 29.-én, társaimmal felmentem egy Butititől körülbelül $\frac{1}{2}$ —1 órányira fekvő hegyre, hogy újból megfigyeljem a Ruvenzorit, amely teljes pompájában mutatkozott. A karaván északnyugat felé fordult, azért a lánc északi csoportja most közelebb volt a középső-

höz, s ez most is a legmagasabbnak és a legkiterjedtebb glecserekkel fedettnek látszott.

Nyugaton a hegyek fölött tiszta volt az ég, keleten azonban sötét és zivataros. Köröskörül pedig a hullámos síkság, meg a lekopott halmok piros vagy sárgásbarna színben terültek el, s belőlük mint sötétzöld foltok emelkedtek ki az euphorbiák és akácok lombjai. A távolban lassan ködös párába ment át a tájkép és elveszett a lánc hatalmas előhegyeinek lábánál.

Mooret a vidék az Alpokra emlékeztette, amint azt a piemonti vagy lombardiai síkságról látni; de a hasonlat nem talált. Bár érezhető, mélyen fekvő a különbség, de nem lehet azt analizálni. Tényleg van egy kis hasonlóság az elefántfüvel takart lejtők, a papyrusbozóttal borított mocsaras lapályok és az Alpok környékeinek művelt halmai között, és semmi sem árulja el, hogy amott elefántok, bivalyok, antilopék és más vadállatok tanyáznak, és nem gabona-, kukoricaföldek, vagy gyümölcsösök. A kép azonban összehasonlíthatatlanul komolyabb és ünnepélyesebb. És ha a távolságokozta csalódásokat — amelyek inkább a ránk ható hasonlat eredményei — beszámítjuk: a közvetlen érzéki benyomás az, hogy az emberi munka minden nyoma hiányzik. A négerek kunyhói, a banánaföldek és a bennszülöttek egyéb kulturája csak keresve vehető nagynehezen észre, különben teljesen összeolvadnak a tájképpel és sehogysem zavarják a szűziesség, érintetlenség benyomását.

Az expedíció további útján az utolsó, eddig a legszebb erdőbe jutott, amelyet temérdek majom népesített be.

Még ugyanezen a napon értünk 7 órai gyaloglás után Fort-Portalba.

Mikor közeleedtünk, Kazagama, Toro itt székelő királya, fogadott. Szép, nyílt, intelligens arcú, a rendesnél

jóval magasabb férfi volt! Nagy kísérettel jött elénk és sok ajándékot hozott.

Miután a karaván a város körül húzódó megművelt zónán keresztüljutott, bevonultam a széles, síma, az égő naptól perzselt utcán Fort-Portalba. A terület főnökei, akik az expedíció fogadtatására kíséretükkel együtt megjelentek, helyet csináltak, az utca zsúfoltan tele lett emberekkel, lármás gyerekekkel.

Lugard vetette meg Fort-Portal alapját 1891-ben, miután Mvanga szövetségesét, Kabaré-gát fölkelése után trónvesztessé tette és helyette Kazagamát nevezte ki. Ezzel végét vetette azoknak az üldözéseknek és embervadászatoknak, amelyek az egész országot néptelenné tették.

Igen egészséges fekvése van Fort-Portalnak. 1535 méter magasan a tenger színe fölött, kagylószerű öbölben fekszik, nyugaton a Ruvenzori-láncnak

az Albert-tó felé haladó nyúlványa, keleten pedig azok a hegyek határolják, amelyek az Albert Edward-tó és az Albert-tó medencéit elválasztják. Még tiszta időben is, ha nem takarják felhők, alig látni meg a lánc legmagasabb csúcsait, mert az előhegyek, amelyeket Portal-csúcsoknak neveznek, eltakarják. Északnyugaton a hegyek lábánál vulkánikus kúpok és dombok emelkednek, számtalan krátertő is van ott.

A Fort-Portalban élő európaiak száma a hölgyekkel együtt nem tesz 15-nél többet. És pedig: az albiztos, a kollektor, a csapatok parancsnoka, és katolikus és protestáns

Patak az öserdőben.

misszionáriusok. Az angol hivatalnokok lakásai dombon fekszenek; alattuk emelkedik az albiztos árokkal és palizádkerítéssel körülvett palotája. A szomszédos dombokon vannak a missziók épületei és a kórház, egy délkeleti dombon pedig, amely tele van banánaültetvényekkel, Toro királyának házai fekszenek. A domb lábánál egy fákkal beültetett utca mellett az üzletek sorakoznak, amelyek teljesen olyanok, mint Kampalában. Ezenkívül még egy kaszánya van a bennszülött katonák részére és egy vásártér.

Fort-Portalban sok bennszülöttet lehet látni a vahima törzsből. Szép ethiópiai származású emberfaj ez, magas növésű, hajlékony testalkattal, arányos végtagokkal. Világosabb színű a vagandánál, és szabályos arcvonásaik vannak, amelyek a fehérekéhez hasonlítanak. Mindnyájan pásztorok. Bőrből készített ruhát viselnek, és sajtósárga nyelvük van.

A tiszta típusok mindinkább ritkábbak, a vagandakeresztelés miatt.

Az expedíció Fort-Portalban J. O. Haldane számvevő úrnál részesült szíves vendéglátásban, a teherhordóknak pedig a lent elterülő síkságot jelölték ki tanyául.

NEGYEDIK FEJEZET.

A Mobuku. Fort-Portaltól Buzsongolóig.

Két nap Fort-Portalban. — Találkozás Wollaston dr.-ral. Bizonytalanság az út megválasztásában. — Indulás Fort-Portalból. — Duvona. — Átkelés a Vimi folyón. — Kazongo. — A Ruvenzori csúcsai újra feltűnnek. — Belépés a Mobuku-völgybe. — Ibanda. — Johnston Duvonija. — Bihunga. — Mahoma-völgy. — Nakitava morénája. — A Buzsuku-völgy felfedezése. — A vakondzsó teherhordók. — Átkelés a mocsáron. — Kicsucu. — Az erica-erdő. — Buamba virágmezője. — Buzsongoló. — Fagyos éj az ekvátor alatt.

Két teljes napig Fort-Portalban maradt az expedíció, állandó rossz időben, borus ég alatt. Mindazonáltal sikerült néhány asztronómiai megfigyelést végezni. Fort-Portalban is közbeeső meteorológiai állomást állítottunk fel, amelynek észleleteit majd az Entebbében, a Viktória-tavon, a hegységben, a völgyekben és a csúcson végzett megfigyelésekkel akartuk összehasonlítani, hogy valamennyi a pontos magasságszámításhoz szükséges adatokat szolgáltatassa.

Megismerkedtem itt A. B. Fischer lelkésszel és feleségével, aki már kétszer a glecserig hatolt föl, és A. F. Wollaston úrral, aki a British Museum expedícióját néhány napra elhagyta, hogy Knowles úr meghívásának eleget tegyen, és hogy velem megismerkedjék.

Amint már az első fejezetben említettem, Wollaston megmászta az utolsó hónapokban a Mobuku-völgy végén emelkedő két csúcsot. Ezekről északkelet felé a ködön át homályosan még két hófedte csúcsot pillantott meg, amelyek még magasabbak voltak, mint amelyiken állott; ez a lánc úgy tűnt fel neki, mintha a Kongo-állam felé tekintő lej-

többől emelkednék ki. Képtelen volt megállapítani, hogy az a két magasabb csúcs a Mobuku-völgy csúcsaival összefüggésben áll-e.

Tehát azok a hegyek, amelyeket Stuhlmann látott és lerajzolt, a Butagu-völgy fölött, a lánc nyugati részén mások, mint azok, amelyeket kelet felől lehet látni, és amelyeket az olasz expedíció Kaibótól és Butitiből megfigyelt.

Fort-Portal főterén.

Tanácsosabbnak látszott tehát a hegységre nyugat felől feljutni.

Természetesen megdöbbenettek a most hallott dolgok!

Ha az elődeimtől választott úton, a Mobuku-völgyön át megyek föl, az a veszedelem fenyegethet, hogy miután elértem a völgyet koronázó csúcsokat, valami mély völgy, vagy járhatatlan gerinc megakadályoz a továbbhaladásban és nem érhetem el a magasabb csúcsokat. Viszont, ha a hegység nyugati lejtője felé folytatjuk utunkat, hosz-

szan kellene a síkságon mennünk, maláriás vidékeken át, és meg kellene a lánc legdélibb végét kerülni, hogy a Szemliki-völgyet elérjük. Kérdéses volt azután még az is, hogy az ottani vidéken találunk-e elegendő élelmet ilyen nagy karaván részére; s végül a Kongo-oldali bennszülöttek hangulata — amely már gyakran ellenségesnek mutatkozott — bizonytalan volt s nem nagyon kecsegtető.

A két út közül a második mindenesetre ismeretlen mértékben, komoly nehézségekkel fog járni. Ezért elhatároztam, hogy a legrövidebb utat választom a Mobuku-völgyön át, hogy minél előbb a hegységben legyek. Ott aztán, majd a közelebbi körülményeket tekintetbe véve, megkeressük továbbra is a legalkalmasabb utat.

A Fort-Portalban töltött két nap a karaván részére pihenőnap volt s ez elegendő volt arra, hogy a szoros összetartást s az elmúlt kétheti munka alatt megszokott fegyelmet meglazítsa. Amikor június 1.-én reggel 4 és fél órakor a dobok és trombiták az indulásra jelt adtak, egyetlen szolga sem mozdult és a teherhordók is egyenkint és késve érkeztek meg. Ezért csak két óra mulva indulhatott útnak a karaván a szokásos lármával. Az angol és olasz zászlót előtte vitték.

A podgyász a két hétre való élelmiszer fogytán jóval megkönnyebbült; a személyes ajándékokat is Fort-Portalban hagytuk, mert ez szintén hozzájárult a megkönnyebbitéshez. Ezért a teherhordók egy részét elbocsátottuk és a további útra a legerősebb- és legegészségesebbeket választottuk ki.

Knowles úr, Haldane számvevő és Wollaston dr. elkísértek elindulásunkkor Fort-Portalból. Utóbbi visszatért a British Museum expedíciójához, a Nyamvambavölgybe.

20 aszkari kísérete teljessé tette a karavánt. A katonák

feleségei eljöttek, hogy férjüktől elbúcsúzzanak, mielőtt elindulnak. A búcsúzás formája nem lehet szerényebb és illedelmesebb, mint amilyen ez volt. Az asszony letérdel ura előtt és ez a fejére teszi a kezét.

Amint említettük, Fort-Portal azon a hegyvonulaton fekszik, amely az Albert- és az Albert Edward-tó medencéit elválasztja. Ezt az utóbbit keskeny csatorna köti össze a Dueru- vagy Ruizamba-tóval, amely a Ruvenzori keleti

Bennszülöttek kunyhója.

lejtőjénél elterülő mélyedésben, az úgynevezett Albertina-völgyben fekszik, s a Ruvenzoriról jövő vizeket felveszi. Hogy a Mobuku-völgybe jussunk, meg kellett a Ruizamba-tó medencéjét kerülni, anélkül, hogy leszálltunk volna; először a vízvásztó hegyvonulaton, aztán a lánc irányában északról délre, és ennek lábánál elterülő völgyeken és hegyi patakokon át haladtunk. A vidék, Fort-Portal közvetlen környékét kivéve, bár nagyon termékeny és vizekben gazdag, kevésbé művelt és beteges kinézésű nép lakja. Az út, amely majd gya-

logösvényhez hasonlít, majd pedig széles út, nagyobb-részt igazi jó hegyi út ; igen nehezen lenne járható, ha nagy gonddal nem tartanák fenn. Lépten-nyomon lehet bennszülöttekkel találkozni, többnyire asszonyokkal és öregekkel, akik az utat javítgatják és tisztítják.

Kazagama király udvartartásával.

Az asszonyok, mint rendesen, legkisebb gyermeküket a hátukon vagy mellükön hordják, míg a nagyobbak a közelükben vannak. Gyermekek és felnőttek teljesen mezte-
lenek, vagy pedig csipőjük körül egy darabka szövet vagy bőr van tekerve. Az asszonyokat karkötők ékesítik és más ékszer hiányában karjukat, lábukat banána-levelekből csavart gyűrűvel díszítik fel.

Három nap alatt tettük meg az utat Fort-Portaltól a Mobuku-völgyig.

Az európai teleptől először széles úton mentünk le a Mpango-völgybe s ott a folyón át fahídon haladtunk keresztül. Azután megint felfelé mentünk a királyi székhely dombjára, mert ott Kazagama király egész udvartartásával várt rám és kísérőimre.

Felvidék Fort-Portal körül.

Másik rövid tartózkodóhelyünk a Nôtre Dame de la Neige-ben volt. Itt búcsúztunk el a kedves francia misszionáriusoktól. Az utat magas kerítés veszi körül, rajta túl a borsó-, köles-, édes batáta-, dohány- és banána-földeken fekszenek elszórva a bennszülöttek kunyhói.

Ezután délnyugat felé fordultunk, egyenesen a hegység irányában. Négy órai nem nehéz út után alacsony dombon át Duvona tanyára érkeztünk, amely virágzó euphor-

biáktól körülvéve a hegységnek támaszkodva fekszik. Lent a mélységben terült el az Albertina-völgy, belőle itt-ott kis vulkánikus kúpok emelkedtek ki. A fölöttük fekvő hegyek sűrű ködbe voltak burkolva, az ég azonban

Bennszülöttek Fort-Portal körül.

tiszta és derült volt és a Nap gyönyörűen, ragyogó tisztán nyugodott le.

A karaván másnap délfelé folytatta útját először hatalmas elefánt-fúvel telt völgybevágások mellett, azután a lánc mentén a különböző előhegyek lábánál levő mere-

dek lejtőkön fel és le. Az út olyan közel vezet a hegyek mellett, hogy a hófedte csúcsokat nem lehet látni.

Számos hegyi patakon kellett átgázolnunk; de köztük csak a Viminek van jelentősége. Ha megárad, komoly akadály lehet. 10 m szélesnek találtuk, a vize nagyon hideg, 60–70 cm mély és erős áramlású volt. Hosszú

Asszonyok a Duvona-tanyánál.

emberláncot alkottunk a vizen át, amikor rajta keresztül a teherhordók podgyászukkal átkeltek. Így aztán azokat, akik megcsúsztak, vagy megbotlottak, rögtön támogatni lehetett. Körülbelül egy óra múlva együtt volt megint az egész karavánunk a folyó másik, lejtős, magas-füves partján, anélkül, hogy egy darab podgyász is elveszett volna.

Még ebéd előtt elértük Kazango tanyát, amely magasan

fekszik egy előugró hegyen. Az alattunk elterülő síkságot borító ködön át homályosan áttetszett a Ruizamba-tó.

A Kazongó-tanya és a Mobuku-völgy között csak még egy völgy feküdt: a Hima. Röviddel azután, hogy június 3.-án reggel elhagytuk a tanyát, nyugaton a lánc egy része

Akácok az úton Duvona és Kazongo közt.

látható lett, a völgyek előhegyeitől körülveve. Először két sziklacsúcs bukkant elő, a térképen látható Helena- és Savoja-csúcs, amelyek lábánál hatalmas gleccser terül el. Délfelé továbbhaladva és a Hima-völgybe lemenve, lassankint eltűnt a két csúcs, míg jobbra tőlük, t. i. északon, az a hótakarta, kettőscsúcsú hegy tűnt elő, amely Kaibótól és Butitiből azt a benyomást keltette, mintha a középső

masszivum egy része és mindannyi között a legmagasabb lenne. Két csúcsa az Alexandra és a Margherita-csúcs!

Miután a Himán egy kis hídon átmentünk, az út rövid darabon nyugat felé vezetett, aztán megint délfele kanyarodott, hogy az előhegyek lejtőjén vigyen fel, amely mögött

Duvona és Kazongo közt.

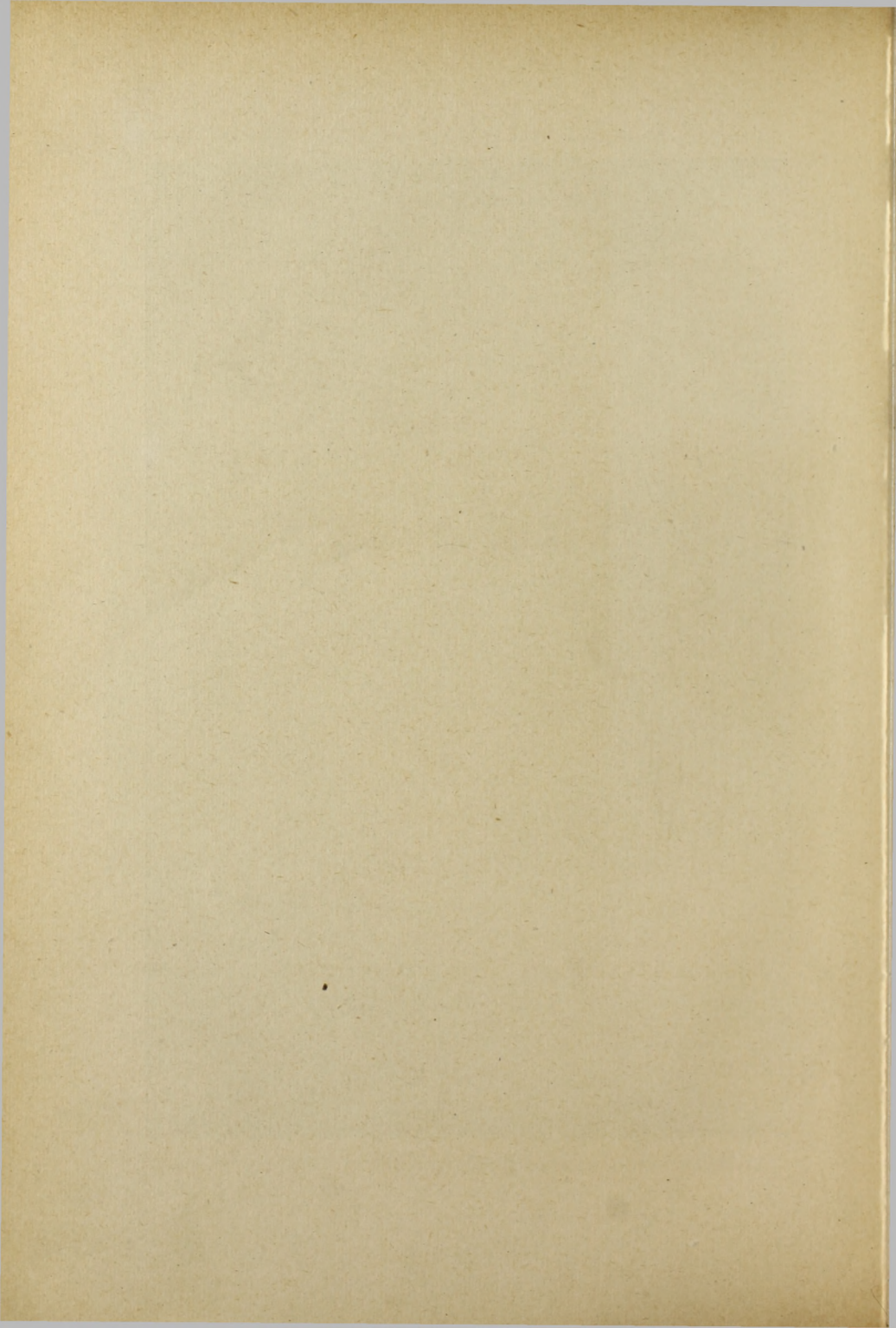
a Mobuku-völgy fekszik. Még kora délelőtt volt, amikor az expedíció a magaslatra felért és a másik oldalon leereszkedett a Mobuku-völgybe.

Nyugaton eközben a Ruvenzori csúcsai mind tisztábban lettek láthatókká. A hótakart kettőscsúctól jobbra újabb csúcsok csoportja lett láthatóvá, az előbbtől egy nagy, szélesen fekvő dombbal elválasztva. Ez a Spekehegy

A MOBUKU-VÖLGY VÉGE.

volt, északfelé hóval takart gerincben folytatódva, amely alatt glecser nyúlik le.

Így tehát, amint a karaván a völgyekben északról délre haladt, a csúcsok megfordított sorrendben tűntek elő, délről északra. Egymásután két sziklacsúcsot látunk, amelyek hatalmas glecserrel voltak összekötve, két egymáshoz tartozó, hóval fedett csúccsal, ugyanazokkal, amelyek Kaibótól és Butititől látva, mint a lánc középcsoportja tűntek fel. Azután széles nyereg következett, mögötte a

Átkelés a Vimi folyón.

gerinc megint két magas, hótakarta sziklacsúcsa emelkedett, amelyek északi irányban hosszú, hóval fedett gerinccel álltak összefüggésben. A Mobuku-völgyből csak az utóbbi csoportot lehetett látni. Kétségtelenül Sir Harry Johnston Duvonija volt.

Végre pedig leereszkedik az út a Mobuku folyóhoz, amelynek vize 7–8 m mély, alluviális képződményekbe bevágott mederben folyik. A folyó körülbelül 20 m széles, 60–70 cm mély és zúgva rohan lefelé. Vize friss, de sárgás színű és nem csábít ivásra. Amíg a karaván a folyó

partján összegyűlt, mind a két oldalon megjelentek a szomszédos falvak főnökei, ernyőikkel, székekkel, s a bennszülöttek nagy kíséretével. Mindannyian segítettek a karaván átkelésében. A folyón át kötelet feszítettek ki, melléje a biztonság kedvéért még néhány bennszülött állt. A karaván tagjai aztán egyenként átmentek mellette a folyón csomagjukkal, a kötélbe fogódzva. Így azután gyorsan, minden baleset nélkül a Mobuku folyó másik partján termett a karaván és folytatta útját rövid ideig a széles völgyben fölfelé az egyenletes talajon Ibanda-tanyáig.

Ibanda, 1384 m magasán a tenger színe fölött, a Mobuku folyó jobbpartján fekszik, ahol a völgy kiszélesedik és lapos, körülbelül két kilométer széles medencévé tágul, amelyet legömbölyített hegykúpok vesznek körül. Teljesen be van borítva nagyon magas fűvel, amelyből csak itt-ott emelkedik ki egy-egy fa. A tanya közelében kis mellékvölgy nyílik. A völgyet fölfelé látszólag magas, meredek, hegyesen végződő hegy zárja be, amely a Portal-csoporthoz tartozik. Efölött emelkedik a fönt említett, hóval fedett Speke-hegy, amelyet Sir Harry Johnston Duwoninak nevezett el.

Általában keletről nyugatra halad a völgy és az egykori eljegesedés határozott nyomait mutatja. Ibandától kissé följebb, a völgy ellenkező oldalán, körülbelül 30 m magas oldalmoréna terül el. Sok kiszögelés végmorénák maradványainak látszik, amelyeket a hegyi folyó kettévágott. Erratikus tömbök, lekerekített, síma sziklák (moutonnées) vannak itt, lent a völgyben pedig sziklagát látható, amely egészen olyan, mint valami végmoréna.

A tanya közelében sok falu és banána-ültetvény van. A bennszülöttek meztelenül járnak, alig hogy egy-egy kagylóláncot, kis darab szövettel hordanak csípőjük körül.

Kivételesen nem állítottuk fel a lakósátrat, úgy hogy a

fehérek a fák árnyékában, közel a folyóhoz kénytelenek étkezni, de szerencsére szép idő van. Hosszú, alapos kutatás folyik és mégsem sikerül egyetlen halat sem látni.

Az est gyönyörű tiszta, és csak lassan száll le az éj sötétje a földre. A hegyi patak barátságos mormolása csendes alpesi völgyekben töltött esték emlékét idézi fel. A sátor-tanya alatt temérdek tűz ég, a teherhordók ezek körül jár-

Havas csúcsok a Hima völgy háttérében.

1. Alexandra-csúcs. 2. Margherita-csúcs. 3. Speke.

nak-kelnek, ami úgy tetszik, mintha kialudnának, majd újra lángra lobbannának.

A völgy konturája élesen rajzolódik le a tiszta, csillagos égre. Messze, a hótakart Duvoni csúcsaira téved tekintetünk, amely gyöngén tükrözi vissza a csillagok ragyogását. Hosszan rajta felejtí az ember a szemét.

Mindenkinek a szíve tele volt újra reménnyel. Szerencsésebbek voltunk, mint elődeink, mert még mielőtt a hegy-

ség lábához értünk volna, már sok csúcsot láthattunk és fontos tényt állapíthattunk meg eloszlásukat illetőleg: a Kaibóból és Butitiből megfigyelt kétszcúcsú hegy, amely mint a lác középpontja tñnt fel s egyszersmind legmagasabb, nem lehetett más, mint Johnston Duvonija.

Miután a karaván a tanyát elhagyta, először gyorsan keresztülhaladt a fennsíkon, amelyen Ibanda fekszik.

A Speke (Johnston Duvonija) az alsó Mobuku-völgyből.

A fennsík némely helyen mocsaras, kis bokrok, magas akácok és sárkányfák borítják, aztán kerek, lesímított sziklacsopotokkal van teleszórva. Ezután magas sziklagát lábához értünk, amely a völgy jobboldalából indul ki. Az ösvény, amely felvezet rá, némely helyen olyan meredek, hogy még a szabadon, podgyász nélkül menő ember lélegzete is elakad. A feketék eddig a szokásos lármával mentek előre, itt lassacskán elnémultak, míg lihegve másztak

fel a lejtőn; elveszett köztük az összefüggés és hosszan szét-
szóródtak az úton. Minél magasabba emelkedik a völgy,
annál titokzatosabb, komolyabb jellegű lesz. A meredeken
leeső Portal-csúcsok úgy látszik bezárják nyugati bevágását.
A sziklagát tetején keskeny, zöld lapály van, amelyen a
bennszülöttek néhány kunyhója szorosan egymás mellett

Átkelés a Mobukun.

áll. A völgy utolsó lakott területe ez, fönnebb teljesen
lakatlan. Ezt a helyet Bihungának nevezik, 536 m-rel
magasabban fekszik Ibandánál, tehát 1920 m magasan
a tenger színe fölött. A British Museum expedíciója több
hónapon át tartózkodott itt, hogy tudományos anyagot
gyűjtsön. Tágas kunyhó emlékeztetett ittlétükre.

Csak nehezen lehetett körüle aránylag sík területen

a sátrakat felállítani. A teherhordók, úgy ahogy, a hegy meredek lejtőjén kerestek helyet. Az előhegyek, amelyeknek lejtőjén felüöttük tanyánkat, teljesen elzárják felfelé a kilátást. Lefelé végig tekinthetünk Ibanda fensíkján a széles völgyön át, amíg a tájkép a homályos levegőben elvész. A hegylejtők köröskörül sűrű erdővel vannak borítva, amelyek között itt-ott átragyog egy-egy kis, magas fűvel

Átkelés a Mobukun.

takart tisztás. A tanya közelében az első lobéliák, dracaenák, egy csodaszép, égővörös, virágzó klárisfa és a falu szegényes kis mezője láthatók. A falu lakói bakondzsók, akik ebben a hidegben is meztelenen járnak.

Bihungában kezdtem a karaván tagjainak számát csökkenteni. Innen tovább lakatlan területeken át vezetett útunk és az élelmiszerekkel való ellátás mind nehezebb lett.

Ibanda környékének főnökeivel megállapodást kötöttünk, hogy rendszeren teherhordókkal küldenek fel élelmiszereket a völgyön. De eltekintve attól, hogy ilyen kis területben a segítőforrások kicsinyek, a megtett utak mind nehezebbek és nagyobbak lesznek, minél előbbre halad az expedíció.

Ezért Bihungában hagytuk a podgyász egyik részét, körülbelül 40 darabot, köztük mindazokat, amelyekben a

Ibanda.

személyes használatra szükséges tárgyak voltak és amelyet a hideg éghajlat alatt nem lehetett használni. Így magam is lemondtam az inasok egy részéről. Ezek, valamint a főlöszleges teherhordók, visszamentek Butanukába, a hegy-ségből visszaküldött valamennyi vaganda gyülekező helyére. A fedezetül rendelt 20 aszkari Green angol őrmester parancsnoksága alatt Bihungában maradt összekötő kapocs gyanánt az expedíció és a völgy között. A hátra-

hagyott anyag pedig a British Museum kunyhójában már előkészített menhelyre talált.

Junius 5.-én reggel indult tovább az így mozgékonyabbá tett karaván. Először teljesen meg kellett mászni a Bihunga-láncot, meredek, nagyon szűk, bozotos ösvényen,

Lejtő Bihunga alatt.

amelyen bújkálva, a tövisek gyakran véresre karcolták az ember kezét, arcát. Miután pedig keresztülhaladtunk a kis Csava-völgyön, le kellett szállni a Mahoma-völgybe, a Mobuku folyó egyik fontos mellékfolyójához. A lejtő nagyon meredek és az út egészen járatlan, magasfajú erdőn visz keresztül. A tobzosok és a podocarpusok gyönyörű

példányait sűrűn összebogozzák az óriási futóindák. Közben pedig orchideákkal tele lombos erdők díszlenek. Minden oldalon magas, meredek hegyek emelkednek, amelyek szintén erdőkkel vannak borítva. A fák lábainál sűrű leveles bozót és mindenféle fajtájú páfrány nő. A bozót olyan sűrű, hogy az ösvény galeriához hasonlít, hosszú darabon

Bihunga.

át nem lehet benne egyenesen menni. A bozót a ledőlt fákat is takarja, amelynek humusza alatt sok-sok apró kis állat él s gazdag aratást nyújt a gyűjtemények számára. A talaj nagyon nedves; némely helyen víz alatt áll és csúszós, úgy hogy a teherhordók csak nagy nehezen tudnak állni. Az erdő egészen a Mahoma partjáig megy le.

A hegyi patakon való átkelés után a karaván megint

meredek lejtőn kapaszkodik fel, amely óriási, néhol fa-magasságú páfrányokkal van tele. Ezt a lejtőt szintén csak nagy megerőltetéssel bírják megmászni a teherhordók. Bizonyos magasságban a páfrányok között először jelenik meg a bambusz meg néhány erica-féle. A sikamlós, mocsaras lejtő mindenféle nagyságú sziklatömbbel van telehintve.

Az erdőben Bihunga fölött.

Ez a lejtőlépcső nem más, mint hatalmas oldalmorénája annak a glecsernek, amely egykor lehúzódtott a völgybe és valószínűleg az ibandai fennsíkot is takarta. Csodálkozom, hogy a sok kutató között, aki előttünk járt a Mobukuvölgyben, egy sem ismerte fel ennek a térszíni lépcsőnek igazi természetét. Ezzel párhuzamosan futó moréna húzódik a völgy baloldalán. Valami 200 méterrel alább zúg, zajog a Mobuku-patak meredek szakadékában. A patak

a törmelék között útat tört magának, mialatt a bevágás felszínén szabaddá tette a moréna sziklatömbjeit és törmelékét.

A fák mind sűrűbbek lesznek, míg végre a moréna tezején megint erdőben vagyunk. Egy darabig a moréna

Erdő a Mahoma torkolatánál.

gerincén halad az út. A gerinc némelyik helyen egy méternél is keskenyebb egy hatalmas erraticus gránittömbig, amely legalább 20 m hosszú és 8–10 m magas. Emellett egy kis görbe, pár doronggal megtámasztott szalmatető áll. Nakitava tanyája ez. Köröskörül óriási magasságú fák rengeteg erdeje, sűrű aljabozóttal. Amíg hat sátrat fel-

állíthattunk, órák-hosszat fákat, bokrokat kellett először kivágnunk. A szikla mellé állítottuk fel a konyhát, ahová a feketék rögtön odatódultak.

A tanya a tenger színe fölött 2652 m magasan felszik. Az utolsó napon, bár sok helyen lefelé mentünk, mégis 732 méterrel jutottunk magasabbra. A teherhordók majdnem az egész délutánon át egyenkint érkeztek a tanyára, kimerülve a fárasztó úttól. A vagandák, mint a síkság fiai, látszólag nem szokták meg a hegyi utazás fáradságait és ezért arra kellett gondolnunk, hogy bakondzsókkal váltsuk fel őket. Ezek már megszokták a völgy éghajlatát és amikor marmotákra, meg szirti borzokra vadásztak, a hegyeken való mászkálást is megtanulták. Ameddig csak a szem ellát, minden lejtő, sziklafal, hegy, sűrű erdővel van borítva. Az emberektől lakott vidéket elhagytuk és a természet szűzi érintettségében tárul fel előttünk.

A Mahoma-völgy torkolatánál, Nakitava közelében, a két völgy régi morénája találkozik és egyesül. A baloldali Mahoma-völgy és jobboldali Mobuku-völgy morénájának találkozásánál képződő szögletben kis tó fekszik, amelyet megvizsgáltunk expedíciónk visszatértekor.

Éppen a tanyával szemben, a Mobuku-völgy baloldalán emelkedik a Portal csoportja. Meredeken lezuhanó sziklafalak lábánál széles völgy torkolik a Mobuku-völgybe. Ez a völgy a két déli Portal-csúcs között nyílik, amelyek mint két óriási határkő állanak bejáratánál. Az előbbi kutatók közül senki sem vette észre ezt a mellékvölgyet, amelynek feltalálása pedig lehetővé tette nekem, hogy a csúcsok fekvésére nézve fontos következtetéseket vonjak le.

Ibandából ennek a völgynek a nyílásán át látta az expedíció Johnston Duvoniját. Ez a hegy tehát nem a Mobuku-völgy végén van. Ha azonban összehasonlítjuk, hogy milyenek láttuk a láncot Kaibótól és Butititől, azután a

csúcsok fokozatos előbukkanását, amíg a Hima-völgyben, Kazango és Ibanda közt jártunk és a Mobuku-völgybe való bejárás alkalmával, világos lesz előttünk az, hogy a középső és legnagyobb csoport csúcsai és glecserei a Duvonitól délre fekszenek; tehát a Duvoni és a Mobuku-völgy között kellett lenniök.

Páfrányfák.

Világosnak látszott ezért, hogy a legújában felfedezett völgynek egyenesen a lánc közepébe kell vezetnie, a legmagasabb csúcshoz. Sokkal közvetlenebbül, mint a Mobuku-völgy.

Miután azonban erről a völgyről minden adat hiányzott s nem tudtam, hogy keresztülmehtek-e rajta a hegyek lábáig, elhatároztam, hogy mégis azon az úton megyek tovább, amelyet már elődeim választottak, hogy minél

hamarabb magasabb pontra jussak, amelyről azután határozottan megítélhettem a csúcsok és völgyek fekvését.

A felfedezett völgy nevének megtartottam az ibandai bennszülöttektől hallottat s én is Buzsukunak neveztem el.

Öt napon át ebben a magasságban szokatlan meleg. gyönyörű, enyhe időnk volt, és csak utazásunk utolsó napjaiban, amikor a hegységet el akartuk hagyni, állt be megint ilyen hosszú ideig tartó szép idő. Junius 6.-án azonban hajnalban a felhős égről finom eső hullott alá.

A karaván a négerek élelmiszereire várt, amelyeket 80 bakondzsó hozott reggel 7 órakor. A bakondzsók magas, erős emberek, meglehetősen előreálló arccsontokkal, néha egy kis szakál nyomaival és leborotvált vagy bizarrul rendezett hajjal. A hidegtől, víztől, naptól edzett bőrük olyan kemény és ráncos, mint a kordován. Csak csipőjüket takarják egy darab szövettel, karjukon, lábukon érc- vagy zsinórból készült karpereceket viselnek, nyakukon pedig zacskót a dohány és pipa részére. Egyik-másik még a hátán párduebőrből vagy a szirti borz összevarrt bőrből készült dolmányt hord. Keresztények nincsenek köztük. Menésközben nagy botokra támaszkodnak, amelyeket nehéz helyeken ügyesen kezelnek. A 80 ember felét a vagandák helyett fogadtuk meg és amazokat rögtön leküldtük. Miután az emberek ettek és ittak és minden megint rendben volt, végre 8 órakor tovább indulhattunk.

Nakitava mögött majdnem teljesen eltűnik az út s csak keskeny, alig látható ösvénnyé lesz. A moréna gerincét elhagyva, lefelé mentünk bambusznád és liánok közt bújkálva, míg egy fensíkhöz hasonló völgyfenékre értünk, ahol a Mobukut elértük.

Ez olyan sekély lett, hogy kőről-kőre ugorva, száraz lábbal lehetett rajta átmenni. A folyón átfektetett fa megkönnyítette a teherhordóknak az átkelést.

BUZSONGOLÓ.

A Mobuku vízbőségének óriási különbsége Ibandánál és Nakitava fölött, nagyobbrészt valószínűleg a beletorkoló Buzsukutól származik. Ennek tehát sokkal jelentősebb folyónak kell lennie, mint a Mobuku.

A lapos völgyfenék mocsaras, az erdő rajta egészen bambuszból van. Az út vizes iszap, néha térdig süllyed bele az ember. A sár alatt gyakran kőre, fadarabra, lezuhant fatörzsekre lép a gyalogló, vagy lába futónövényekbe bonyolódik, ami sokszor arra készíti az utazót, hogy az út mentén álló, gyakran tüskés bokrokba kapaszkodják, hogy az egyensúlyt fenntarthassa. Lassankint megismeri az ember az utat és sikerül megtalálni a szilárd helyeket. Egyikről a másikra ugorva, majd az egyik lábbal az út jobb, a másikkal a baloldalon keres egy-egy kiálló kő- vagy fadarabon vagy gyökeren támpontot és így halad tovább az ember. De minden pillanatban megbotlik vagy besüpped valaki, s az utat olyan kiabálással kísérik, amit inkább lehet káromkodásnak nevezni, mint udvariaskodásnak. Időközben még az eső is megeredt s most a bambusznádról, ericafélékről, mindenféle nagyságú páfrányról mint valami zuhany csöpög le a víz.

Mire a völgy baloldalára átküzdöttük magunkat, tetőtől-talpig iszappal tele, vizes ruhában értünk egy függő sziklafal alá, amely kis, morénával elzárt völgy fenekén van.

Kicsucu-tanya ez, 2997 m magasán a tenger színe fölött, 345 méterrel magasabban, mint Nakitava. Rossz idő ellen némi menedéket nyújt a sziklafal nagyon keskeny darabján. Ez ugyan a hulló eső ellen megvéd, de a talaj a sziklafalokról lefolyó víztől egészen átázott. Egyetlenegy sátornak van helye. Köröskörül minden mély iszap. Ágak és fatörzsek segítségével sikerült a szilárd talajt annyival megnagyobbítani, hogy még két sátor elférjen. A tanya felállítása alatt pár óra hosszat kint kellett járnom iszapban, esőben.

Kevés tüzelőanyagot lehet a közelben találni és a tüzek nem elég erősek. A vaganda teherhordók kimerültek és elveszítették bizalmukat; dideregnek a hidegtől és képtelemeknek látszanak a továbbhaladásra. Ezért valamennyi itt marad az inasokkal s visszamegy Butanukuba, hogy Bihungában és Nakitavában maradt kollégáikkal találkozzanak. Innen tehát csak a bakondzsók jöttek velünk; a fölösleges podgyász visszamarad, hogy később érte jőjjenek.

Ez a síkság, amelyen a Kicsucusu tanya fekszik, három egymás fölött fekvő terraszcsoport között az első. Mind a három egyenlően tele van álló vízzel; 200—300 m magasságkülönbség van köztük s a Mobuku-völgy felső része van rajtuk.

Kicsucusutól az út rögtön egy szűk, természetes sziklalépcsőn megy fel. Ez a lépcső körülbelül 300 m magas falba van vésve, amelyik a Portal-csúcsok legdélibb tetőjéről ereszkedik le. Ott, ahol a sziklabevágás igen keskeny és kényelmetlen, ott falépcsők könnyítik meg a kapaszkodást. Az út olyan meredek, hogy kézzel-lábbal kénytelen kapaszkodni az ember, miközben néhány fába s a gyér liánokba fogózkodik. Az utolsó, kevésbé meredek részen az ösvény újra mocsaras, köves, gyökeres lesz.

Végre elérünk arra a magaslatra, amely a második terraszcsoportjának párkánya. Itt az egész út egyik legcsodálatosabb képe várt ránk.

A magasföld majdnem egészen hatalmas, faalakú erica-félék erdejével van borítva. A törzseket és ágakat sűrű moha takarja, amely hosszan, szakállszerűen lóg le az ágakról, a fa bogait, a levágott ágak végeit megduzzasztják, lekerekítik. Ezért a növények roppantúl el vannak torzítva, felpuffadva, tele daganattal, mintha valami zöldes vagy vöröses-sárga kiütéssel volna tele. A legmagasabb ágakat kivéve, egyetlen zöld levél sem látható; a fák sűrű állása és az ágak összebogozása miatt feketén és sötéten fekszik

előttünk az erdő. A talajból a számtalan kidólt, korhadó törzs miatt semmit sem lehet látni. Zűravaros össze-visszaságban fekszenek egymásfölött a fatörzsek, tele ragadós, sikamlós mohával benőve; némelyek a levegőnek kitéve, feketén, kopáran és seholsem rothadva vagy korhadva, mások megint évek óta mély lyukakban.

Kicsucu.

Egyetlen erdő sem kelti azt a borzalmas és csodás benyomást, mint ez, amely ősidők növényvilágának látszik, olyan korszakból, amikor a formák még bizonytalanok és gyors átalakulásban voltak. Halotti csend uralkodik itt, az állati élet teljes hiánya tökéletessé teszi annak az elképzelhetetlen távolságban fekvő kornak a képét, amikor még az állati élet nem kezdődött s amely korszak őserdeiből képződtek a kőszénrétegek.

A kidólt fákon s mohán könnyű, homályos nyomok

jelölik meg az útat. Ugrálva, vagy a csúszós fatörzseken egyensúlyozva halad előre az ember, folyton kitéve annak a veszedelemnek, hogy elcsúszik vagy megbotlik, vagy belezuhanik a fatörzsek közt levő gödrökbe, amelyből összekarmolva, horzsolásokkal tele, vagy eltört lábbal kerül elő az utas. Itt látszik meg, milyen roppant ügyesek a bakondzsók! Egyik fatörzsről a másikra ugrálnak, letérdelnek vagy leülnek a földre, hogy a podgyászt a legalacsonyabb ágak alatt áttolják; valóságos kötél-táncos mutatványokat csinálnak a ferde fatörzseken és olyan gyorsan mennek, hogy alig lehet őket követni.

Vége a Mobukuhoz érkeztünk. Kis alpi patakká lett, völgye tele van fantasztikus növényzettel, amelynek ágai össze-vissza fonódnak a patak fölött. Barnássárga vizében sem hal, sem más állat nincs. A karaván átkelt a Mobukun s jobbspártján ment tovább, amíg a második, körülbelül 200 m magas lépcsőfokhoz ért, amely szintén erdővel borított régi moréna. Ericaceák, sűrűn nőtt páfrányokkal, liánokkal, virágzó orchideákkal és virágzó, valamint még éretlen gyümölcseivel terhelt szeder-bokrokkal vegyítve, amelyek árnyékában ibolyák, ranunculusok, geraniumok nőnek. A küszöb a harmadik terraszon vezet, amelyen 3518 m magasan a tenger fölött, a *Buambának* nevezett szikla alján új tanya volt.

Amikor elértük a terrasz peremét, alig hogy az ericaceae-erdő nyomasztó benyomásától szabadultunk, váratlanul, minden átmenet nélkül a természet egy másik csodájával álltunk szemben.

Magas sziklafalak közé zárva, széles, sík lapály húzódik, s terraszra vezet fel. Efölött a völgy szakadékká szűkül össze és ebben fekszik a Buzsongolo-tanya. Messze a völgy talpa fölé magasan emelkedik a Kijandzsa csúcsa glecsereivel; ez térképemen Baker *Edward*-csúcsa.

A völgy oldalfalai, talpa, ameddig csak a szem ellát, leírhatatlan dús vegetációval van tele. A magas és buján duzzadt moha és lycopodium-fajták szőnyegével borított földterület nagy sempervivum- és helichrysum-fajokkal, pergamenszerű, ezüstfehéren csillogó virágokkal van borítva, amelyek fölé ravatal-lámpák gyanánt a lobéliák magas szárai s az óriási senecio-fák kúszált, zűr-zavaros ágai emelkednek. Lehetetlen szavakkal kifejezni azt a benyomást, amit ez a rendkívüli, hihetetlen, valószínűtlen kép európaira gyakorol. Az egész felett nyomasztó, halálos csend uralkodik.

Azok a magas, függőleges és síma sziklafalak, amelyeken nem verhetett gyökeret virág, aranysárga mohával vannak bevonva. A völgy mohás puha szőnyegén elszórva itt-ott ibolyák és nefejejtsek kandikálnak elő, csodás benyomást keltve, mintha csak ide tévedtek volna.

Gyönyörű volt ez a nap. Buzsongolót látva, nem tudtam Buababan maradni, az utolsó pihenőállomáson, a völgy végén, hanem gyorsan egy pár falatot bekapva, tovább folytattuk útunkat a virágzó fennsíkon keresztül. Előttünk a völgy jobboldalán bájos, zöld lombokkal és virágokkal koszorúzott kis vízesés zuhogott le egy hegyfokról.

Az expedíció egy darabig a Mobuku balpartján haladt, de az utolsó lépcsőnél megint a jobbpartra tért vissza. A völgy tele van régi glecsernyomokkal, letarolt és karcolt sziklával, morénatörmelékkal, erraticus tömbökkel stb.

Az utolsó darab út meredek lejtőn, 200 m. magasságra víz fel sár és kövek között a völgy jobboldalán, amíg faalakú ericaceáktól körülvett sziklacsoporthoz ér. E fölé egy másik szikla, mint valami tető nyúlik ki. Ez Buzsongolo; valóságos sasfészek, 3798 m magasan a tenger színe fölött, és 800 m magasan Kicsucu fölött. Két órakor délután érkeztem társaimmal ide. A teherhordók karavánját messze

mögöttünk hagytuk. A teherhordók nagyobb része Buambaban megpihent s csak néhány érkezett a mai napon ide.

Zord és vad volt ez a hely. A glecserről dermesztő szél fúj le, és semmi sem emlékeztetett az egyenlítőre és Közép-Afrikára.

Mindnyájan meg voltunk hatva, hogy végre 54 napi út után ideérkeztünk, azoknak a hegyeknek a lábához, amelyeket tanulmányunk tárgyává akartunk tenni.

Szabad ég alatt töltötte az expedíció ezt az éjt. A sátrak nem érkeztek meg, sőt sokan kénytelenek voltak hálósák nélkül tölteni az éjt. Az a néhány juh, amely a teherhordókkal ideérkezett, az ismeretlen vidéktől megijedve, szorosan símult egymáshoz, s festőin rajzolódtak le a sötét éjben a nagy tűz körül ülő, meztelen négerek alakjaival egyetemben.

Cagni kapitány, alig meggyógyulva, két nappal ezelőtt hagyta el Entebbét és sietve jött utánuk, hogy mielőbb megint velünk lehessen s az expedíció sikereit személyesen elősegítse.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A Mobuku-völgy háttérében levő csúcsok.

Az állandó tanya felállítása Buzsongolóban. — A völgy legfelső része. — Megteszem az első tanulmányi kirándulást. — A Mobuku-gleecer. — Tanya a gleecer szélén. — A végső gerinc és a «Grauer-szikla». — Legelőször látjuk meg a teljes Ruvenzori-hegységet. — A Kijandzsa-csúcsok első megmászása. — Vittorio Sella az I. tanyán. — Fénykép-panoráma a «Grauer-sziklától». — Köd, hó és zivatar. — Sella egy har madik csúcsra mászik ebben a csoportban. — Fáradságos, nehéz út le Buzsongolóba. — Négy napi rossz idő. — Tanyai élet. — Egy leopárd látogatásai. — Cagni kapitány útja Entebbettől Buzsongolóig.

Amikor június 8.-án a bakondzsó teherhordók, akik Buambában megpihentek, kisebb csoportokban Buzsongolóba érkeztek, társaimmal épen azt tanulmányoztam, hogy milyen módon lehet a tanyát a legjobban a helyi viszonyokhoz alkalmazva a sziklák közt felállítani. Mindryájan teljesen össze voltunk törve testileg, a szabad ég alatt töltött éjszaka következtében.

Lehetetlen dolognak tetszett első pillanatra a tanya felállítása. A hatalmas sziklatömbök olyan vad össze-visszaságban feküdtek a sziklafal lábánál, hogy egy négyzetméternyi lapos talaj sem volt sehol. A sziklatömegek összevisszaságában üregek, barlangok keletkeztek, ezek közül egyik-másik elég száraz volt, hogy a négerék részére szerény lakást nyújtson. S a hely fölé tornyosul a messze kihajló sziklafal, és közvetlenül a tömbök előtt esik alá meredeken a lejtő a völgybe: mohának, lápnak és köveknek a keveréke ez, borítva a faszerű ericaceák sűrű bokrozatával.

Legelőször egy csomó fát kellett kivágni, amelyeknek törzseit aztán a sziklatömbök között úgy helyeztük el,

hogy a hat sátor felállítására szükséges vízszintes térszint megkapjuk. Sikerült is ezt elérnünk, de persze nem úgy, hogy mind egyforma magasságban állhattak, hanem két csoportban egy hatalmas sziklatömbbel egymástól elválasztva. Ha az egyik tanyából a másikba át akartunk menni, akkor vagy a sziklatömböt kellett megkerülni, pedig a rajta levő bozótról szép időben is csepegett a víz; vagy pedig akrobata ügyességgel kellett a sziklatömb és sziklafal között átkúszni. A sátrak közelében kis szabad helyen, három erica-fa között voltak azok a műszerek felállítva, amelyek kis meteorologiai állomásunkat alkották.

Azonban a legnagyobb fáradsággal sem sikerült ezt a zord helyet úgy átalakítani, hogy a tanya csak egy kicsit is kellemes, lakható legyen, pedig ez állandó tanya akart lenni, amelyben az expedíció hosszabb ideig tartózkodik, és amelybe a karaván is nehéz hegyi túrák után tér vissza pihenni. De az egész környéken nem volt ennél alkalmasabb hely, amely hasonlóképpen nyújthatott volna menedék-helyet rossz időben.

200 m-rel Buzsongoló alatt folyik a Mobuku. A tanya majdnem a kis mellékvölgy torkolatánál fekszik, amely itt vág be a nagyobb völgy jobboldalába. A Mobuku-völgyből csak a Kijandzsa falainak lábáig terjedő kis részt lehet látni; innen aztán hirtelen északra fordul.

A Kijandzsa magas, éles csúcsban végződő sziklafalnak látszik. Balra tőle, a fal felső peremén, hatalmasan föléje emelkedő, lekerekített csúcs alatt nagy, síma glecser húzódik; jobbra tőle pedig zeg-zugos gerinc nyúlik el, amely alatt egy második glecser ereszkedik alá; ez azonban részben el van takarva a Mobuku-völgy bal oldalának északra forduló sarkától.

A tanyával szemközt, a völgy ellenkező oldalán, a Bu-amba fennsíkon elsímuló nyúlvány jön le, ezen túl pedig

hatalmas, kettős csúcsú hegy emelkedik, a «Cagni». Két gerinc egyenesen felvezet a hegy lábától a csúcsokra, és ezek széles szakadékot zárnak be.

Feltétlenül szükséges volt ebben a magasságban és ilyen hidegben, mert hisz éjjelenként néha a fagypontig

Lobeliák az erica-erdőben.

alászállt a hőmérséklet, a bakondzsó teherhordókat a hideg ellen megvédeni. Már előre gondoskodtam erről, ezért rögtön szétoszthattunk közöttük meleg, kötött kabátokat és paplanokat. Persze nehézségek és komikus kísérletek nélkül nem sikerült mindjárt rájuk adnunk a kabátokat, s rendesen a lábukat akarták a kabátok ujjába bedugni.

A paplan, amely vállukon volt összefogva és zsinórral testükhöz erősítve, részint tógához, részint a barátok csuklyájához hasonlított. A szegény négek azonban meg voltak védelmezve így a hideg ellen és ez volt a fődolog.

Amíg én Cavalli dr. segítségével a tanya feállítását vezettettem, Knowles, Sella és Roccati az első kirándulásra indultak, a völgy háttérében fekvő Mobuku-glecserre.

Másnap, június 9.-én reggel, már az egész tanya mozgásban volt. Knowles és Haldane, akik az expedíciót a hegyek lábáig elkísérték és egész tudásukat és hatalmukat felhasználták, hogy útunkat megkönnyítsék, búcsút vettek és visszaindultak Fort-Portalba. Hálásan emlékezem mindig hasznos segítségükre, támogatásukra, amelyben expedíciókat részesítették. A teherhordók is visszamentek a völgybe, hogy a Kicsucsuban hagyott csomagokat felhozzák. Én pedig a vezetőikkel és öt bakondzsóval elindultam, hogy a Mobuku-völgy legmagasabb peremét megmásszam.

Elhagyva Buzsongolót, a völgy jobboldalán haladtunk tovább. A majdnem vízszintes völgyfenék itt is mocsaras, tele van lobeliákkal és seneciókkal. Minden lépéssel elcsúszik az ember a gyökereken, s térdig süpped a nedves mohaiba. A völgy szemben levő oldala síma sziklafal.

Ott, ahol északra fordul a völgy, még jobban összezúzóul és meredeken felkapaszkodó falak között sziklászakadékká lesz. A legvégén mintegy lebegve fekszik a Mobuku-glecsér. Teljesen össze van hasadozva, tele repedéssel és az utolsó sziklalépcső legfelső részét fedi el. Glecsérkapuban végződik, amelyből a Mobuku ömlik ki. A glecsér alatt már csak senecio-fák nőnek, néhány méter magasra.

Röviddel azelőtt, hogy a völgy fenekére értünk, a partakon kellett keresztülmenni, és azután a glecsér egyik elhagyott végmorénáján kapaszkodtunk fel. Egy előugró

sziklához értünk azután, amelyen Grauer tanyázott 4032 méter magasan a tenger színe felett. Ez a hely nem fekszik sokkal lejjebb a glecser legalsó szélénél. Az utolsó hely ez, amelyen még tüzet lehet rakni, és a teherhordók a hidegtől reszketve gyűlnek a tűz köré, hogy rövid pihenőt tartsanak.

Erica-erdő.

Buzsongólótól eddig egy óra hosszú az út. A sziklát jobbról megkerülve mentünk tovább, és egy kis üstön át, amelyet felső végén sziklatömb zár be, másztunk felfelé. A sziklatömből még egy Grauertől itthagytott kötél függött le, amelynek segítségével nekünk könnyen sikerült az akadályt legyőzni.

A glecser bal szélén, folyton sziklákon át haladva,

még egy óra múlva a jég-szerakok felső végéhez érkeztünk. Innen még rövidke darabig a glecser szélén vezet az út, azután pedig a hegy oldalán kell felkapaszkodni. Itt nagyon nehezen járható hely következik, amelyen a teherhordók csak a vezetőik segítségével jutottak át. A sziklák tele vannak ragadós mohával, és a meztlábás teherhordók a ferdén fekvő sziklalapokon minduntalan kicsúsznak, vagy összehorzsolják lábukat a kőlapok szélén és az éles köveken. Innen nem mentünk tovább, hanem vissza-indultunk Buzsongolóba.

Rövid idő múlva megint a glecser közelében voltunk, egy sziklaküszöb lábánál. Tulajdonképen a gerincen szerettem volna a tanyámat felütni, hogy másnap reggel, miután az idő jónak ígérkezett, mindjárt itt legyek. De alig értük el a glecsert, sűrű köd vette körül kis csapatunkat, lehetetlenné téve a kilátást. Le kellett tehát mondanunk a továbbhaladásról. A jégfejszék segítségével azután a sziklatömbök között kis vízszintes teret csináltunk, amelyre az egyetlen magunkkal hozott Whympersátrat felállítottuk.

Buzsongoló után a tanyákat többé nem nevekkkel, hanem számokkal láttuk el. Az a tanya, amely a Mobukuglecsertől balra, a glecser leszakadása fölött fekszik, az I. tanya, 4349 méter magasan a tenger színe felett. Botta és Lorenzo Petigax rögtön visszatértek Buzsongolóba és velem csak Giuseppe Petigax és Ollier vezetők, valamint Brocherel teherhordó maradt. A hideg, nedves ködben, amely csak estefelé emelkedett fel, a délután lassan és nem nagyon kellemesen telt el.

Roppant türelmetlenség fogott el, s folyton attól félttem, hogy a köd megint leereszkedik. Ezért június 10.-én, még mielőtt hajnalodott volna, szép időben szálltam le a szikláról a glecserre. Valóságos gyorsfutásra tüzeltem a veze-

tőket folyton, és egy fél óránál rövidebb idő alatt könnyen járható, kevés szakadéktól hasított firn-lejtőkön értük a gerincet. Épen ekkor kezdett virradni.

Kis csapatunk előtt minden hegy tisztán állt, s csak a legmagasabb csúcsok voltak burkolva. A gerincet a legmélyebb bemélyedésében értük el, a Mobuku-glecsér felső végénél, amely szűk, meredeken leeső mederben ereszkedik alá. A hóból itt a gerincen körülbelül 50 méter magas sziklafok emelkedik ki, fekete mohákkal, kevés fűvel és valamiféle virágzó bogánccsal takarva. Ezt a sziklát Grauer 1906-ban Pick Edwardnak nevezte el. 4514 méter magasan fekszik a tenger színe felett.

Ettől a bemélyedéstől vagy nyeregtől jobbra, kelet felé emelkedik fel a gerinc két sziklás, kis glecsérrel egymástól elválasztott csúcsa, a Moore- és a Wollaston-csúcs. A tovább kelet felé emelkedő csúcsot Wollaston dr. 1906-ban, februárius havában mászta meg Woosmann kíséretében. Azt hitte, hogy ez a csúcs Johnston Duvonija. A másik oldalon a gerinc nyugati és déli irányban halad és szintén két csúcsot hord, amelyek látszólag magasabbak, mint a nyeregtől jobbra fekvők, amelyeket Johnston Kijandzsának nevezett s amelyek nem mások, mint a Semper- és az Edward-csúcsok.

A valóságban azonban ezek a csúcsok a Mobuku-völgy hátterében egyetlenegy hegycsoportot alkotnak, amelynek glecserei egymástól nincsenek elválasztva, és összefüggő gerinc fűzi őket össze. Ez a gerinc szép félkör formájú hajlásban dél felé nyílt, hatalmas, többnyire glecserekkel borított amfiteátrumot kanyarít körül.

A csoport északi fala azonban, épen ellenkezőleg, hirtelen esik le abba a nagy völgybe, amelyben kis tó tiszta vize tükrözi a sziklákat, gleccsereket.

Később kiderült, hogy ez a völgy a Buzsuku-völgy felső

vége, amelyet én Nakitavával szemben láttam a két déli Portal-csúcs között a Mobuku-völgybe torkolni.

Amint már akkor előre láttam, tényleg behatol ez a völgy egészen a lánc szívébe és egész kiterjedésében körül van véve hófedte hegyekkel és glecserekkel. Délen emel-

Buzsongoló tanya.

kedik a Kijandzsa keleti része, nyugaton a Stanley-hegység nagy középcsoportja, amely négy világosan egymástól elkülöníthető csúcsból áll, amint ezt a Hima-völgyből jól láthattuk. Ezek kettesével emelkednek ki annak a gerincnek a végein, amelyről nagy, az egész lejtőt betakaró glecser húzódik le. Északon emelkedik Johnston Du-

A BAKERTŐL NYUGATRA FEKVŐ VÖLGY.

vonija (a térképen Speke-hegy néven), de innen meg-
rövidítettnek látszott, két alacsony, hótakart kúppal.
Kétségtelen volt most, hogy a középcsoport két északi csú-
csa a legmagasabb.

A Duvonitól jobbra, nagyobb távolságban, egy hatal-
mas nyúlvány mögött még két hóval takart hegy bukkant
elő. Ezek a Buzsuku-völgy egyik mellékvölgyének mélyé-
ről emelkedtek fel. A Duvoni keleti nyúlványának utolsó
lépcsőjén emelkedik egy sajtáságos «egyeskő», olyan függő-
legesen, mint valami torony, szabályos éllel; szinte azt
hinné az ember, hogy emberi kéz alkotta.

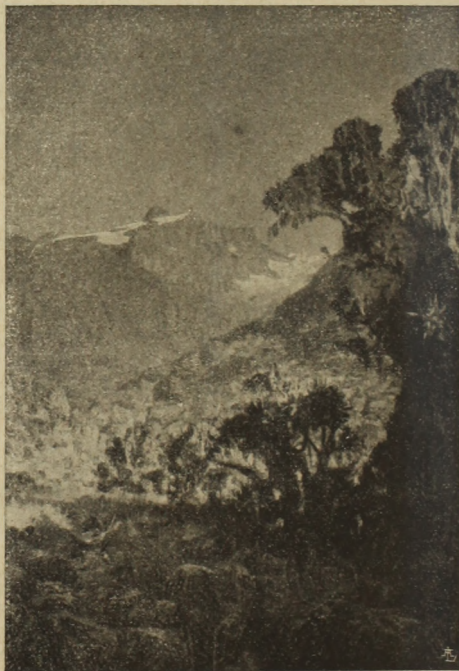
A végső gerinc a Mobuku-völgy felső végénél nem víz-
választója a láncnak, amint elődeink hitték, akik eddig el-
jutottak. Ezenkívül pedig sem a főcsoport, amelyen a leg-
magasabb csúcsok vannak, sem Johnston Duvonija nem
állnak semmiféle összefüggésben a Mobuku-völgygel. Én
voltam a legelső ember, aki a hegyek egész panorámáját
megpillantotta, s a látvány sokkal fenségesebb volt, mint
ahogy az előbbi kutatók elképzelhették, mert azt hitték,
hogy a Mobuku-völgyet bezáró szakadékból a hegység
főcsúcsait és glecsereit látják maguk előtt.

Előttem csak Wollaston látta az északi hegyeket, de a
köd miatt nem tájékozódhatott pontosan a csúcsok fek-
véséről és számáról. Azok is, akik nyugatról próbáltak
felmászni, csak a lánc egyes hegyeit látták meg. Meglehet,
hogy Davidnek nagyobb kiterjedésű kilátása volt, de le-
írása határozatlan és kúsza.

Még alig mult el fél hét reggel, amikor megint tovább
indultunk nyugat felé, a csoport legmagasabb csúcsa irá-
nyában, keményre fagyott, kevés hasadékkal barázdált
hómezőn keresztül, a gerincnek a Mobuku-völgy felé for-
dított baloldalán.

A gerinc az említett nyeregtől kezdődőleg az első szikla-

csúcsig 4829 méter magasra emelkedik. Ez a sziklacsúcs hasadozott és mállott kőzetből áll. Térképünkön ez a Semper-csúcs. A legmagasabb pontot délelőtt nyolc órakor értem el. Könnyű szellőtől űzött ködfoszlányok burkolták be koronként a tájat. A csúcstól nyugatra kevésbé ki-

Johnston Kijandzsája Buzsongolótól.

emelkedő, szakadozott gerinc lejt le meredeken a nyeregre, amely a Kijandzsát a középső, legmagasabb tömeggel köti össze. Ezzel ellentétben a végső gerinc délfelé nyúlik és innentől kezdve a láncolat főgerincének egy része lesz, a Mobuku-völgy és egy nyugatra, a Semliki felé lejtő völgy között. A Kijandzsa nyugati, ez utóbbi völgy felé for-

dult oldala époly meredeken szakad le, mind az északi fal, amely a Bozsuku-völgybe ereszkedik alá.

A Mobuku-völgy vége.

Megszakítás nélkül mentem a gerincen déli irányban felfelé tovább, a legmagasabb csúcs felé, amely mintegy 400 méternyi távolságban volt. 9 óra 15 perckor elsőnek

léptem a Kijandzsa leghatalmasabb, 4873 méter magas csúcsára, amelyet térképünk Edward-csúcsnak nevez.

A csúcs szikláin temérdek üveges folt van, amelyek villámcsapásoktól származnak. A szél elült s köröskörül minden elmerült a ködben. A hőmérséklet enyhe volt, $+6^{\circ}\text{C}$. Négy óra hosszat maradtunk fönn s kémlelve lestük a ködfátyol minden kis hasadékát, hogy a tájkép annyi részletét figyelhessük meg, amennyit csak lehet.

A várakozás nem volt eredménytelen. Megállapíthatuk, hogy a vízvázasztó attól a csúcstól kezdve, amelyen mi déltájban voltunk, egy nyeregre ereszkedik alá, s hogy ezentúl újabb hegycsoport terül el, a gerinceknek és sziklás csúcsoknak rövid láncolata, néhány apró gleccserrel, amelyek azonban sokkal kisebbek, mint az északi csoportok glecserei. A mélyen fekvő nyereg azt a benyomást keltette, mintha könnyen járható hágó volna Buzsongoló és a Kijandzsától nyugatra fekvő völgy között, amelyen át egész könnyen eljuthatni a középső csoport lábához.

Mielőtt a Kijandzsa déli gerince a nyereg fölé emelkednék, kerek sziklasírt gyanánt mégegyszer felemelkedik. Ez Buzsongolótól világosan látható, s ez az, amelyet Wolleston februáriusban és áprilisban megmászott.

Egy órakor visszafelé indultunk. Az először megmászott csúcson át mentünk vissza és három óra tájban a Grauer-sziklához értünk. A sűrű ködben, amely meg sem mozdult, követtük a hóban a reggeli nyomokat.

A Grauer-sziklától egy fél óra alatt jutottunk el a Mobuku-gleccser mellett fekvő tanyára. Ott találtuk Sellát, aki Lorenzo Petigaxszal és Bottával megérkezett. Ezek hat néger segítségével második sátorral állítottak fel a fényképező-gépek és felszerelések részére. Hóval vegyes eső hullott s nemsokára sűrű hóvihár állott be.

11.-én reggel visszatértem Buzsongolóba. Sella Bottával és Brocherellel a nyeregig mászott fel. Az éjjel hullott hó befödte lábnyomainkat és a sűrű ködben alig lehetett valamit felismerni pár lépésnyire.

Néhány óráig hiába várták, hogy a köd eltisztuljon, aztán felmásztak arra a sziklafokra, amelyet Grauer Ed-

1.

2.

A Baker keleti része az Edward-csúcsról. 1. Moore-csúcs. 2. Wollaston-csúcs.

ward királyról nevezett el. A hó újra hullani kezdett, de mégis felállították a statívát a fényképezőgéppel és türelmesen várták, hogy az idő kitisztuljon. Délután két órakor, amikor már minden reményt feladtak és Sella a kamarát összecsomagolta, az idő kezdett kitisztulni, a köd eloszlan és pár perc alatt minden oldalról tisztán bukkantak elő a hegyek, a legmagasabb csúcsok kivételével.

Stanley-hegy.

Edward-csúcs.

Baker-hegy.

Moore- és Wallaston-csúcs.

Stanley-hegy és Baker-hegy a Savoyai-Lajos-hegy Stairs-csúcsáról.

Egy pillanat alatt megint fel volt állítva az apparatus és felvették a panorámát.

Buzsuku-tó a Grauer-szikláról.

Gyönyörű tiszta napnyugta követte ezt. A Nap épen a két legmagasabb csúcs mögött tűnt el és utolsó sugaraival bearanyozta a hómezőket. Alig köszöntött azonban be az

éj, újra rettenetes idő keletkezett, villámlott, mennydörgött s később sűrű pelyhekben hullott a hó.

Sella másnap reggel megint vissza akart menni a nyereg-re. Most ólomszürke ég alatt, szétszóródott világosság mellett, árnyak nélkül látta meg a hegyeket. Könnyű szél-től hajtott sötét ködsávok szállingóztak, emelkedtek föl kelet felől, mindjobban kiterjedve, míg végre egészen hatalmukba kerítették a hegyeket és völgyeket.

Sella a nyeregről megmászta a kelet felé fekvő 4654 m magas Moore-csúcsot. Útközben a sziklákat nem volt nehéz megmászni, de néhol veszedelmes volt az út, ahol a sziklákat jég és hó takarta.

Újra havazott; de a tegnapi szerencsés napra gondolva, Sella hiába várt délután 3 óráig, remélve, hogy talán ma még szép idő köszönt be. A nyeregről lejövet, Roccatival találkozott, aki egy vezetővel jött fel Buzsongolóból, hogy glecser-tanulmányokat végezzen. Este Sella egyedül volt Bottával a tanyán. Most néma egyformaságban, megszakítatlanul sűrűn hullott a hó.

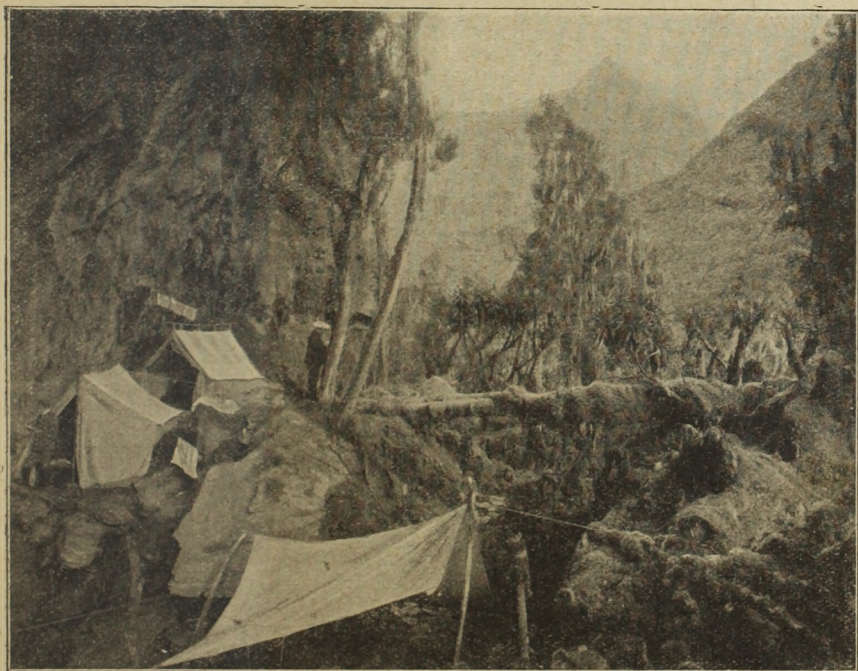
Másnap, június 13.-án összecsomagolták a sátrat, hogy levigyék megint Buzsongolóba, ahonnan öt néger jött volt fel a csomagokat leszállítani. A leereszkedés nem volt könnyű. Számtalan megduzzadt patak, kisebb vízesés keresztelte a meredeken lejtő mocsaras ösvényt, s a mohával takart köveket még sikosabbá tette. Csak nagy nehezen sikerült a remegő négereket továbbmenésre bírni.

Abban a kis üstben, amely fölé előre ugró szikla nyúlik, Grauer tanyájának közelében, a hátramaradottnak víz-esés alakjában lezuhanó vadvíz alatt kellett átjönniök, annak a veszedelemnek kitéve, hogy lesodródnak a mélységbe. Ezen a helyen és alább, egész addig, ahol már nem olyan meredek, Sellának és Bottának kellett az összes csomagokat vinni, míg a bakondzsók némán és sorsukba bele-

törődve csak nagy nehezen jutottak tovább. Végre az egész kis csapat megérkezett este 7 órakor, az éjszaka beálltával, tökéletesen átfázva, telistele sárral Buzsongolóba.

Egészen június 14.-éig nem volt jobb idő. Folyton zuhogott az eső, rövid időközökben váltakozva erős viharokkal,

Buzsongoló.

villámlással, mennydörgéssel; és az egész környéken sűrű köd feküdt. A sziklafalról szakadatlanul zuhogott le a víz a sátrakra, úgy hogy a tanya csakhamar vízben úszott és sártengerré alakult át. Ilyen körülmények között nehezen lehetett tüzet gyújtani. Ezért éjjel-nappal vigyázni kellett, hogy ki ne aludjon, s bizony sok fáradságba került a szükséges fát előteremteni.

Annak a sziklatömbnek egyik oldalán, amelyik a tanyát két részre osztotta, különböző magasságban állottak az én, a kísérőim és Bulli három sátra. Nem messze ettől durva védőtetőt építettek, alatta étkeztünk s tőle nem messze volt a konyha. A tömb másik oldalán, nehéz munka után a vezetők állították fel sátraikat, úgy hogy a jégcsákánnyal a köveket eltolták és vízszintes területet létesítettek.

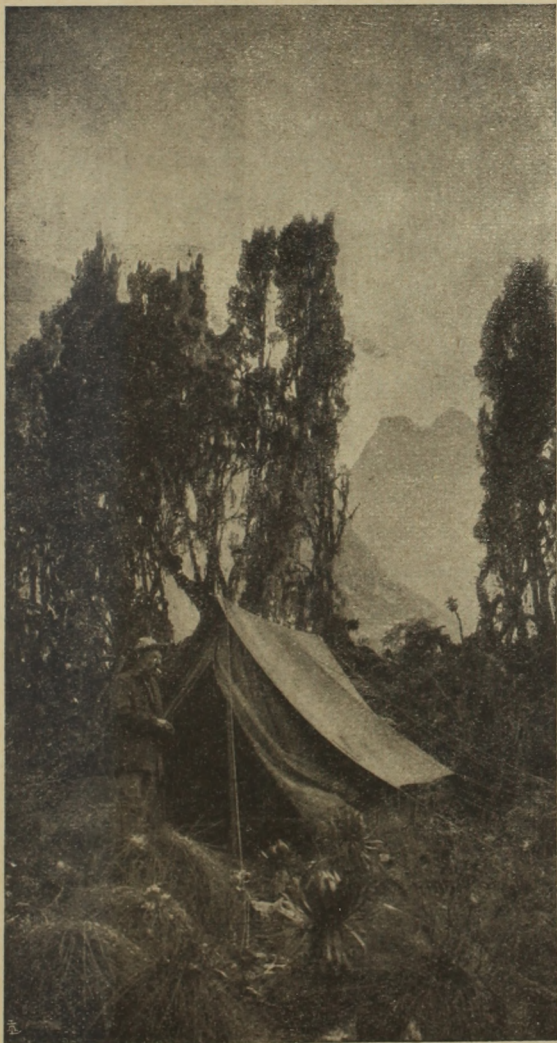
Valahányszor valaki a tanyából kilépett, besülyedt a mocsárba. Ahhoz, hogy egyik sátorból a másikba jusson valaki, szöges cipő kellett, mert alig lépett az illető a szabadba, alpesi tornázásba kellett kezdenie s kézzel-lábbal kapaszkodnia.

A közepes hőmérséklet $+ 4^{\circ}$ és $+ 5^{\circ}$ között ingadozott; éjjel rendszeren $+ 1^{\circ}$ -ra süllyedt, ritkán 0° -ra. Sokkal jobban szenvedtünk azonban a nedvesség miatt, mint a hidegtől.

Ezt az unalmas életet csak a posta jötte szakította néha félbe. A leveleket a leggyorsabb gyorsfutárok továbbították. Gondosan banána levelek közé voltak csomagolva és egy bambusznád felső végének hasadékába beleszorítva.

A tanyát minden pillanatban erős, szemet, tüdőt maró füst járja át; a bakondzsók tüzetől jön, amelyet ezek a sziklatömbök alatt gyújtottak. Egész nap ezekben a kis barlangokban guggolnak s az egész idő alatt esznek vagy dohányoznak, ha nem alusznak. Egyetlen menedékük a tűz, s ezt csak akkor hagyják ott, ha hívják, s azonnal visszatérnek oda, ha elbocsátották őket. Egyik helyről a másikra magukkal viszik a tüzet. Tudniillik kiszáradt fagombát gyujtanak meg, ez úgy ég mint a kanóc s banána levelekből készített tartóba teszik. Ha útközben csak egy percre is pihenést tartunk, a négerek rögtön tüzet raknak s köré csoportosulva, pipázva gyönyörködnek benne; néha csak nagy nehezen lehet őket újra indulásra nógatni.

Cagni-hegy Buzsongolóból.

A négerek hidegtől és esőtől reszketve, nem egyszer vetették le kabátjukat, paplanukat, hogy az a kis tűz, amit néhány darab fával raktak, jobban pörkölje a bőrüket.

Mohón eszik meg a nyújtott ételt, de idegen eledeleket nem szeretnek. A teát csak sok arcfintorgatással isszák meg, és szívesebben eszik a durva lisztből készült ottani süteményt, amitől a fehérek rendszeren rosszul lesznek, mint a búzalisztból készültet, még ha az vajjal is készül.

A nehéz életviszonyok és körülmények ellenére a bakondzsók mégis páratlan türelmet és tanulékonytságot tanúsítanak. Nagy ritkán történik csak meg, hogy egy-egy teherhordó nem akar tovább menni, pedig lábuk többnyire meg van dagadva, csupa seb az éles kövektől.

Egyetlen egyszer szaladt el közülük tíz. Ez akkor történt, amikor nem tudtuk rögtön elbocsátani őket, néhány nehéz, a hegységben töltött nap után. Uganda törvényei szerint a fekete teherhordóknak nem szabad a fehérektől vezetett karavánt mindaddig elhagyni, amíg az az idő, vagy útrész el nem múlt, amelyre fogadva voltak. Később megtudtuk, hogy egy idegen, az egyedüli vaganda lázította fel őket, akinek a karavánt a hegységig kellett volna kísérnie. A nagy hidegben és rettenetes időben mégis ruhánélkül szöktek meg, mert kabátjukat és paplanukat becsületesen lerakták az egyik sátor mellé.

Amíg az expedíció Buzsongolóban tanyázott, néhány néger bronchitist és köhögést kapott. Természetesen visszaküldtük a völgybe őket. Az egyiket pedig, akinek a lába fagyott el, Fort-Portalba a kórházba szállították.

Szegény szakácsunknak, Igininek volt a legnehezebb élete. Ő volt az egyedüli, akinek munkája kizárólag a mi mocsár-övezte, börtönhöz hasonló tanyákon folyt le. Négy kő között guggolva, az élelmiszeres és konyhaedényes ládától körülvéve, a tűz és sátor között sokkal kevesebb tere volt járni-kelni, mint azon az emlékezetes sarkvidéki télen a Teplitz-öbölben. Ott egy fél kilométernyi utat kellett megtennie, hogy egy kis húst hozzon a hajón felakasztott

medvéről s dolgoznia kellett, amíg az élelmi szerekkel megtöltött ládákat a hóból kiásta.

Egy leopárd, amelynek barlangja az ericák közt, a tanya közelében volt, minden éjjel meglátogatott bennünket ami szintén nem tette kellemesebbé a buzsongolói tartózkodást. Legelőször jún. 11.-én egy néger látta meg a leopárdot a sátrak közelében, amikor épen két juhot falatozott fel. A következő éjjel körüljárta a tanyát és jún. 12.-én este én magam láttam, alig pár lépésnyire tőlem, amikor sátram bejáratánál ülve írtam. Amikor felálltam, elmenekült, de bátorsága félelmet gerjesztett a teherhordók közt, mert a szabadban aludtak és azok közt, akik a tanyára a vizet hordták. Hiába kerestük, hiába vágtuk ki az erdő egy részét, a leopárd roppant ravasznak mutatkozott s amikor elkezdtük vadászni, egyáltalában nem mutatkozott többet.

Az idő 13.-án este javulni látszott, de éjjel megint csak rosszra fordult. 14.-én azonban valóban megjavult, az ég teljesen kitisztult, a köd szétoszlott és a hegyek megint tisztán láthatók lettek. Mélyen le új hóval voltak takarva. Végre vége szakadt rabságunknak. Rögtön neki láttunk az előkészületeknek, hogy másnap reggel azonnal tovább mehessünk.

Amikor Buzsongolóból el akartam indulni, hogy a lánc középcsoportjának tanulmányozására menjek, Cagni parancsnok gyorsan közeledett a Mobuku-völgyön felénk, s már majdnem elérte társaimat akkor, amikor ezek őt még néhány napi távolságban hitték.

Amint már említettük, június 5.-én indult el Cagni parancsnok Entebbéből, 25 teherhordó, egy gyaloghintó és egy ló kíséretében. Rövid időn belül annyira megerősödött, hogy egy nap alatt két, sőt négy állomással is tovább tudott jutni. S miután épen holdtölte volt, mindig hajnalhasadta előtt indult útnak s egész késő estig ment, úgy hogy naponta

46—50 km-nyi útat tett meg egyfolytában. A teherhordók, akiket néhány birkával és aprósággal megvesztegettek, valószínű csodát műveltek. Egyszer 17 óra hosszat gyalogoltak egyfolytában és 60 km útat tettek meg.

Hat nap alatt érkezett Cagni Fort-Portalba, ahol Kazagama király mindenféle szívességekben részesítette. Június 12.-én indult innen tovább. Butanukuban 178 vaganda-teherhordóval találkozott, akiket a Mobuku-völgyből küldtek vissza. A tőlem kapott utasítások szerint egy részt közülük elbocsájtott, a többieket pedig Fort-Portalba küldte, ahol ezeknek az expedíció visszatérésére kellett várni. Nem minden nehézség nélkül kelt át a Vimi folyón, mert körülbelül 50 m széles, helyenkint egy méternél is mélyebb, rohanó hegyifolyóvá dagadt. Nagy baj volt még az átkelésnél a Mobuku partján, mert ez is szörnyen megdagadt a bőséges esőzések miatt, amelyek az expedíciót Buzsongolóban fogva tartották. Miután Cagninak nem volt olyan hosszú kötele, mint nekem, amelyet a folyón át kifeszíthetett volna, úgy segített magán, hogy a lovak zabláit, a sátrak és csomagok köteleit többszörösen összefonta és egymással összekötötte. Így olyan kötelet kapott, amely alig érte át a fél folyó medrét, de amelyet két csoport férfi a legveszedelmesebb helyeken mégis kifeszített.

A főnökök és bennszülöttek segítségével sikerült, hála Istennek, a folyón átkelnie, de ezzel odaveszett egy fél nap.

Június 14.-én Bihungában, ahol az aszkarik tanyáztak, kicserélte a vaganda-teherhordókat a bennszülött bakondzsókkal. Két napra rá megérkezett Buzsongolóba. Az egész utat 10 nap alatt tette meg.

Itt aztán csak Cavalli dr.-ral találkozott. Én az előző estén indultam újra útnak, Sella meg Roccati épen aznap reggel indultak el, a Kijandzsától délre fekvő nyeretget megmászni.

ALEXANDRA.

MARGHERITA.

A LEGMAGASABB CSÚCSOK.

HATODIK FEJEZET.

A középső csoport csúcsai.

A középső csoport csúcsai. — A bakondzsók félnek a Kongó-Állam felé néző lejtőtől. — Elhagyom Buzsongolót. — Vándorlás ködben, sárban. — Nyereg a vízvásztón. — Tanya a tónál. — A Kijandzsától nyugatra fekvő völgy bejárása. — A III. számú tanya. — Nyereg a középső csoport lábánál. — A IV. tanya. — A Buzsuku-völgy megint látható lesz. — Az Alexandra-csúcs megmászása. — Ködben. — A Helena- és Savoya-csúcs. — Az expedíció megint összekerül a IV. tanyán. — Társaim élményei június 15.-e és 20.-a közt. — Sella és Roccati a déli csoport egyik csúcsára másznak fel.

Fresfield karavánvezetőjétől hallotta, hogy a vízvásztó nyerge, amelynél a Kijandzsa déli gerince végződik, a nyugati láncon lakó bennszülötteknek egykor hágó gyanánt szolgált. Ezen keresztül ereszkedtek le a Mobukuvölgyön át Buambáig, hogy a bakondzsókkal cserekereskedést folytassanak.

Nekem azonban teherhordóimtól sehogysem sikerült a legkisebb felvilágosítást sem kapni a lánc két oldalát összekötő utakra vonatkozólag. Valósággal félni látszottak a gerinc másik oldalán elterülő vidéktől, s szinte meg voltak győződve arról, hogy a Kongo-állam határán való átkelés a biztos halált jelenti. Természetes volt tehát ilyen körülmények között, hogy a bakondzsók nagy ellenszenvvel viseltettek azzal a törekvéssel szemben, hogy nyugat felé induljunk.

Jún. 15.-én reggel csak 9 bakondzsó volt még Buzsongolóban. Ezek, a négy vezető és Botta persze alig voltak elegen arra, hogy a tanyázáshoz való legszükségesebb eszközöket és az élelmiszereket is vigyék. Az utolsó percben előálltak aztán a négerek még azzal a követeléssel is, hogy zsoldjukat

naponkint kapják ki és ezért még tekintélyes súlyú rupiát is kellett vinnem.

Végre 8 órakor, amikor már semminemű kifogást sem emelhettek, ragyogó napfényben indultunk fel azon a völgyön, amely Buzsongolo közelében, a Mobuku-völgy jobb oldalán nyílik. A hegyi patak egyik, majd másik oldalán haladva, eljutottunk a nyúlvány magasságáig és ahhoz a völgyhöz, amelyből a Kijandzsától délre fekvő glecser vizével jól táplált hegyi patak tör elő. Ez ugyanaz a patak, amely a Buamba-fennsík jobb oldalán olyan festői vízesésben zuhanik alá. A völgy felső végének közelében két szikla emelkedett ki, amelyek a kicsucsui és buambai sziklákhöz hasonlóan, természetes menedékhelyül kínálkoztak.

A talaj természetesen alaposan felázott a sok esőtől és egy órai út után mindnyájan bőrig átázva, lucskosak, sárosak vagyunk. A teherhordóknak fogalmuk sincs az új országról, amelybe megyünk, azért rossz kedvűen, kelletlenül s kétségbeejtő lassúsággal mennek csak előre. Buzsongoló után alig 20 percnnyire már megálltak, tüzet raktak és pipáragyújtottak. Ez egy félórás út után megint megismétlődött. Minden unszólásra pedig azzal feleltek, hogy fejükre, hasukra, lábukra mutattak, amelyet most egyszerre mindenféle nyavalya lepett meg!

Hogy a helyzet még rosszabb legyen, megint köd ereszkedett le s alig-alig látva, kellett a mocsártengerré lett völgyön seneciók, lobéliák, mohák közt, sárban, köveken átvergődnünk. Könnyű kapaszkodó után részben egy sziklafalon, részben szakadékon át elértük a vízválasztó nyergét, amely a térképen mint Freshfield-nyereg szerepel.

Friss szellőcske fúj, s a teherhordók sietve keresnek szélmentes helyet. 4326 m magasan a tenger színe felett vagyunk. Fa nem terem itt már, csak zsurlók, mohák, zuznó és örökzöld pázsit.

A szél hol itt, hol amott elkergeti egy-egy pillanatra a ködöt és kibukkanik egy kis része a vidéknek. A nyereg északi részén szélesen, lekerekítve emelkedik a Kijandzsa déli gerince. Glecserral van takarva, amely a jobb és bal lejtőn ereszkedik alá s egykor olyan mélyen nyúlt le, hogy a nyeret egészen betakarta.

Még most is megvannak a nyomai a vásott és karcolt sziklákon. Délen az a gerinc és a szikla csúcsoknak az a csoportja fekszik, amelyeket már a Kijandzsa csúcsáról megfigyeltem. Két kis glecserről is látható, amelyek két nyeret borítanak be; köztük pedig egy harmadik sziklás bevágódás van. A nyergek négy csúcsot zárnak be, amelyek közül a legtávolibb, a legnyugatibb tetszik a legmagasabbnak.

Ezeknek a lábánál, s tőlük, valamint a Kijandzsa egyik nyúlványától körülzárva nyugat felé húzódó völgy fekszik. Túl ezen a nyúlványon, egy másik völgy fenekén, két kis tó csillog. Ez a völgy északról délre irányul és a nyeregéből a Kijandzsa és a hegység középső csoportja között levő nyeregéről indul le.

Ezt a nyeret akartam elérni, hogy innen kiindulva elérjem a magasabb csúcsokat. Mindent gondosan lerajzoltam és jegyeztem, amit a vidékről láthattam, ha a köd percekre eloszlott. Egy vezető előre ment, hogy megnézze, nem lehetne-e a Kijandzsa nyugati lejtőjén átmenni? Ezzel megtakarítottuk volna az utat a völgy talpáig, amelybe a középső csoporthoz fűződő nyergen át kellett volna menni. A vezető visszatért, mert meglátta, hogy félmagasságnál lehetetlen tovább jutnunk, mert a falak függőlegesen esnek le a völgybe. Ezért le kellett ereszkednünk a kis tavakig, a völgy fenekére.

Rögtön ebéd után elindultunk tehát újra. A csomagok egy részét a nyergen hagytuk, hogy könnyebb legyen a továbbhaladás. Eleinte egyenes térszínen, valamivel a

hágó magassága alatt, a senecio-erdő fölött vezetett útunk, hogy a Kijandzsa délnyugati nyúlványának tetejét elérjük.

Innen azután egyenesen vezet le az út ahhoz a tóhoz, amelyik a kettő közül mélyebben fekszik. Meredek lejáró ez csúszós földön, és keresztül visz senecio-erdőn és helichrysum-bozóton. Ezeket a bokrokat a vezetőik fejszével vágják ki, hogy kissé szabadabb legyen az út. A sárból kiemelkedő nagy sziklatömböket meg kell kerülnünk, mert olyan lejtősen fekszenek, hogy lehetetlenség rajtuk átmenni. A teherhordók alól ki-ki csuszamlik az út, csomagjuk a seneciofák mélyen lecsüngő ágaiba ütközik, megmegbotlanak a hatalmas kövekben és az elhalt fák félig sárba süllyedt törzseiben. Siralmas út ez, s a teherhordókat folyton bátorítani kell, hogy tovább menjenek. A Kijandzsa falai függőlegesen emelkednek fel, s folyton kőhullással fenyegetnek.

A völgy talpához közeledve, csodálkozva vettem észre, hogy nem régen itt a senecioerdőben tűzvész pusztított. De a megégett fatörzsek között már újra fiatal növényzet tör fel, s így nemsokára megint friss, fiatal erdő fog itt díszleni. Semmi jelét sem találtuk annak, hogy emberek jártak volna erre, s valószínűtlen az is, hogy a völgy lakói jöttek ide fel, ezért a tűzvész valószínűleg magától, vagy villámcsapás következtében keletkezett. Az a sűrű köpenyeg száraz levelekből, amely a seneciofa minden ágáról a friss levelek alatt lecsüng, s amelynek ezek a növények bizarr külsejüket részben köszönhetik, tekintélyes mennyiségű anyag, amely nagyon könnyen gyullad meg attól a melegtől is, amely ezen a földrajzi szélességen a gyors és erős korhadás következtében keletkezik. Mindenesetre figyelembe veendő az a tény, hogy itt az esőzésnek néha hosszabb időre meg kell szakadnia, mialatt a fák ágai ennyire kiszáradhatnak. Különben lehetetlen volna, hogy olyan ned-

Kis tó a Bakertől nyugatra. — Balra elpusztult Senecio-törzsek.

vesen, mint amilyenek rendszeren szoktak lenni, ilyen tűz-
vész keletkezhecsék az erdőben.

Az első tó partjára délután négy órakor érkeztünk s
a továbbhaladás lehetetlenségét belátva, elhatároztam,

hogy a teherhordók tovább menjenek egy, a tóhoz körülbelül 30 méter magasan előugró szikláig, hogy ott a II. számú tanyát felállítsák. Az expedíció itt 4045 méter magasan van a tenger színe felett, 250 méterrel magasabban, mint Buzsongolo.

A völgy, amely eddig északról délre futott, itt éles kanyarulattal nyugatra fordul és olyan szűk lesz, hogy a kis tó az egész völgy fenekét kitölti. Ovális meder, első tekintetre nagyon hasonlít valami kráterhez. Néhány kacska úszkál a vizen. Leopárd és marmotanyomokat is lehet találni a közelben. Az égen pedig néhány holló kering. Az állati életnek egyéb nyomát nem látni. A Kijandzsa glecsereiből eredő hegyi patak bőven hozza a vizet. Köröskörül fa hever, amelyből csakhamar hatalmas tüzet raknak, s valamennyien szárítgatjuk mellette átázott ruhánkat.

A szellőtől bodrozott tó vize a tiszta délutáni napfényben reszketve tükrözi a hótakart hegyeket és a virágdíszben pompázó völgy békességében csakhamar elfelejti az álomba ringatott lélek a nap nehéz, fáradságos küzdelmeit. A Nap sűrű felhő mögé rejtőzik, amely végignyúlik a nyugati égbolt alján, de megint előtűnik alatta s égőpiros sugarai a levegőt, a völgyet, a Kongó-állam mérhetetlen, a látókör messzeségében homályosan elvesző őserdejét vérvörös fényözönnel borítja el.

Másnap Lorenzo Petigax, Brocherel és három bennszülött teherhordó visszament, hogy hozzák a Buzsongolóhágón hagyott csomagokat. A többiek pedig megint felszedekelőztek és folytatták útjukat. Az expedíció a Kijandzsa-sziklafalainak lábánál, a két tó mentén tört előre, lépésről-lépésre küzdve, utat vágva magának a seneciók és helichrysumok közt. Az örökzöld bokrok között pompás, nagyvirágú *Hypericum*-féle, aztán még *Festuca*, *Ranunculus*, *Crucifer*, *Alchemilla*-, *Balsamina*-, *Robbia*félék stb.

A szűk, vad, két meredeken emelkedő szikla közé bezárt völgy szárazabb, mint a Mobuku-völgy, és sok vilá-

A Bakertől nyugatra levő völgy felső tava.

gos nyoma található benne annak, hogy még nem nagyon régen gleccserrel volt kitöltve. Az egész fenéke morénatörmelékekkel van takarva, s közben még a Kijandzsáról le-

omlott törmelék is fekszik. Mind a két tó glaciális eredetűnek látszik. A mélyebben fekvőt egy végmoréna zárja el, amelyen előugró, lekerekített szikla áll. A két tó között keresztben morénatörmelékkel borított sziklaküszöb megy át; északra tőlük pedig egy második moréna magas terraszt alkot, amely fölött lejtős fennsík húzódik. Itt a völgy körülbelül eléri az egy kilométernyi szélességet. A Kijandzsa lába széles hómezővel van betakarva; ez a faláról elgurult lavinák maradványa

Főnt a középső csoport déli csúcsai emelkednek ki, amelyekről két glecser ereszkedik le, a hegyi patak két ágának forrásai; egy harmadik ág a Kijandzsa egyik glecseréből ered.

A III. számú tanyát 4219 méter magasan a tenger színe felett, egy régi végmorénánál állítottuk fel, majdnem függőlegesen a Kijandzsa két csúcsa alatt, amelyen hat nappal ezelőtt voltam. Itt is bőségesen volt víz és fa.

Innen a Scott-Elliot-nyeregére másztunk fel, nagyobb nehézségek nélkül, egy régi középmorénát követve fölfelé.

Ez bizonyítéka annak, hogy régebben a Kijandzsa és a középcsoport glecserei összefolytak és együtt ereszkedtek le a völgybe. A seneciofák és az örökzöld bokrok majdnem a gerincig jönnek fel, de mind ritkábbak lesznek.

A nyeregére érve, nyugat felé követtük a gerincet, egész közel a glecser széléig, amely a középcsoport déli csúcsainak lábáig, két hatalmas sziklatoronyig leereszkedik. Sziklatörmeléken, a glecser közelében, 4516 méter magasan a tenger színe felett állítottuk fel a IV. tanyát.

Az élelmiszerek még csak néhány napra voltak elegendők. Ezért a bakondzsókat, Lorenzo Petigaxot és Bottát visszaküldtem Buzsongolóba. Velem csak Guiseppe Petigax, Ollier és Brocherel maradtak.

Szép tiszta délután volt, s a hegyek tisztán, határozottan rajzolódtak az égboltra. A tanya lábánál terül el az a

kis völgy sötétkék kis tavával, amelyet legelőször a Mobuku-glecsér gerincétől láttunk meg, s amelyre a nem rég elért nyereg északi lejtője majdnem függőlegesen esik le. Hosszú darabon kísérhetjük innen tekintetünkkel, s láthatjuk, hogy hogyan kanyarodik a távolban dél felé, hogy a Mobuku-völgyet elérje. Kétségtelen tehát, hogy ez a Buzsuku-völgy, s hogy az északon emelkedő hegy tényleg Johnston Duvonija. Délkeleti irányban a kilátást a Kijandzsa csoportja takarja el.

IV. számú tanya a Helena-glecsernél.

A vezetők, akik a glecserre másztak fel, hogy utat vágjanak a csoport centrális fennsíkjáig, este tértek vissza. A Nap nem nyugodott le olyan szépen, olyan tisztán, mint az utóbbi napokban. A cél közelsége a várakozást kinszenvedéssé tette. A vezetőkkel együtt kis sátor alá szorítva, az éj nagyobb részét álmatlanul töltöttem, s nagyon gyötört az aggodalom az idő miatt.

Végre szürkén kezdett hajnalodni június 18.-án. Gyorsan, szó nélkül megállapítottuk a menet sorrendjét. Giuseppe Petigax és Ollier elől mentek, azután jöttem én, s

végre Brocherel következett, s így kezdtünk a glecserre mászni azon az úton, amelyet az előbbi napon a vezetők kijelöltek. Minden nehézség nélkül elértük egy óra múlva a nagy glecsér felszínét.

Reggel fél hét óra volt s a várva-várt csúcsok nem meszsze emelkedtek ki előttünk. Mind a kettő hóval volt fedve; a déli, a közelebbi keleten meredek fallal esett le, és hatalmas hópárkány nyúlik föléje; ezt az északi, sokkal magasabb csúccsal óriási jeges nyereg kötötte össze.

Ebből két gerinc indult ki, az egyik kelet felé, egyenesen a völgy irányában, a másik északnyugatnak, könnyedén görbülve és jellemző vállban végződve. A csúcsokat és gerinceket a legóriásibb hópárkány köti össze, amit csak el lehet képzelni, és amelyet számtalan jégoszlop és jégcsap támasztott alá. A távolból úgy festett, mint valami vakító fehér csipke.

A hó fénytelen, fakó színű volt, amilyen rossz időben szokott lenni. Csak egy pillanatig csillogott fel a ráeső nap-sugár fényében, de csakhamar elbújt a Nap újra a kelet felől gyorsan közeledő sötét felhők mögött.

Erős szélrohamok jöttek keletről felénk, ködsávok szálltak fel a völgyből, sűrű gomolyagokban s rövid idő alatt teljesen körülzárták. Némán folytattuk útunkat. Ingadozás nélkül, megteveszthetetlen tekintettel haladt, biztos léptekkel Giuseppe Petigax a ködben előre a fennsíkon, fel a déli csúcs délkeleti gerincének lábáig. A szilárd havon, amely a lábunk alatt nem süppedt le, gyorsan kapaszkodhattunk fel a firnes gerincen. A legmeredekebb helyeken lépcsőket vágunk a hóba. Fél nyolckor elértük az első csúcsot.

Erős keleti szél fújt. Köröskörül mindent takart a fehér, fénylő ködtömeg. Mindnyájan meg voltunk győződve, bár nem mondtuk, hogy a legmagasabb csúcs innen csak

pár száz méterre lehet, de láthatatlan. S mindnyájan vártunk, mereven északra nézve. Másfél óra alatt csak egy pár percig ismerhettük fel az oszladozó ködben a magasabb csúcs homályos körvonalait.

Az Alexandra-csúcs délkeleti gerincének megmászása.

Csak két úton érhattük el: vagy leereszkedni a nyeregig és megkísérelni a rettenetes hópárkánnyal fedett jégfal megmászását, vagy pedig visszatérni a fennsíkra, azt a nyereg alatt keresztül szelni és a keleti gerincen át felmászni. Ez utóbbi nagy kerülő lett volna, amelyet ködben minden tájékoztató jel nélkül kellett volna megtennünk. Az a gondolat, hogy ezen a napon lemondjunk a

csúcs megmászásáról és visszatérjünk a tanyára, az egyikünknek sem jutott az eszébe. Erről meggyőzött egy pillantás, amit a hallgatag, komoly vezetők egyformán elhatározott arcára vettem.

Kilenc órakor, belefáradva a várakozásba, elhatároztuk, hogy a legrövidebb, legegyszerűsebb, de legveszedelmesebb úton, elindulunk, s ezért rögtön leereszkedtünk a nyereghez vezető lejtőn.

Lassan, a Petigaxtól vágott nagy lépcsőkre lépve, tekintetünket a hó irányozva, haladtunk előre. A hó szerencsére annyira kemény volt, hogy nem engedett.

A nyereg behajlott jég-hídhoz hasonlít, amelyet jobbról-balról rettenetes peremszakadékok* határolnak, egyik csúcstól a másikig, anélkül, hogy a szakadékokat hó takarná csak egyetlen egy helyen is. Lehetetlen akár jobbra, akár balra letérni az útról, egyenesen a jégfalnak kell tartani, amelynek közelségét a ködben csak sejteni lehet. Ott, ahol a lejtő meredek kezd lenni, a hátizsákokat s minden nélkülözhetőt lerakunk s Petigax megkezdi nehéz munkáját. Rövid idő múlva majdnem függőlegesen vagyunk egymás alatt lassan az egyenes lépcsőúton felfelé kapaszkodva, amelyet Petigax hatalmas fejszecsapásokkal a falba vágott, miközben minket hó- és jégzáppal szórt tele. Lefelé rögtön eltűnt a fal tekintetünk elől a ködben, s úgy tetszett nekünk, mintha feneketlen hasadék fölött lebegnénk.

Így a hópárkány alá értünk, a jégoszlopok és jégcsapok közé, amelyek a közelből oszlopsornak látszottak, olyan sűrűn, mint az erdő fái; s ezeken feküdt a nehéz hóboltozat, amelynek szilárdsága kétséges volt. Az az idegen-

* Az Alpokban «Bergschrund»-nak nevezik a nagy hómezők megrogyásával, felső határuknál keletkező szakadékokat.

szerű benyomás azonban, amelyet az egész a ködben kellett, felejthetetlen.

Ebben a bizonytalan állásban, a hirtelen leszakadó falba kapaszkodva kellett a jégpilléreket megkerülnünk, hogy arra a helyre jussunk, ahol a párkány a falhoz szorul, s ahol átjárót kellett keresnünk.

Találtunk is egyet a hasadék egyik bevágódásánál, amely körülbelül két méter magas, függőleges kürtő volt.

Az Alexandra-csúcs megmászása.

A bátor Ollier szilárdan állva az egyik lépcsőfokon, kénytelen volt Petigaxnak létra gyanánt szolgálni. Ez aztán nehéz, szöges cipőjében előbb a vállára, aztán a fejére mászott, míg fejszóját mélyen a hóba vágta a párkány fölött, hogy ezen aztán a gerincere felhúzza magát. A többieknek gyermekjáték volt őt követni.

Így tehát megbirkóztunk a gerinccel. Még csak pár perenyi út, s a *Ruvenzori legmagasabb csúcsára hágtam*.

A sötétségből egyszerre ragyogó napfényben úszó, szabad térre értünk. Lábunk alatt végtelen ködtenger hőm-

pölygött: finom, könnyű fodroknak végtelen, hamuszürkés-fehér tengere lebegett alattunk, csendesen haladva a széllel északnyugat felé. A határtalan, végtelenül egyforma, mozgó ködtengerből csak két szilárd szikla emelkedett ki, két vakító fehér, a Nap sugaraiban milliárd jégkristálytól ragyogó piramis: a két legmagasabb orom legeslegfelső csúcsa.

Ezeket elneveztem még abban az órában Margherita- és Alexandra-csúcsnak, azért, amint ez már a «Bolletino della Societa Geografica Italiana», 1907. februárius havi füzetének 117. oldalán ki van fejtve, mert «a két királynő védelme alatt jutott ki a két ország neve együtt a távoli világrészbe, úgy mint Olaszországé, amelynek nevét legelőször diadalmasan viszhangozták ezek a hómezők, és Angolországé, amelynek csodálatos gyarmatosító törekvése a civilizációt egészen a hegyek aljáig vitte».

Egy másodperc mulva már meghatott szívvel tűztem ki kis lobogónkat, az anyakirályné Margherita drága ajándékát, és felcsillogott a Napban a zöld-fehér-piros zászló, a fenséges asszony kezével hímzett bátorító mondással: «*Ardisci e Spera!*» («*Merj és remélj!*»)

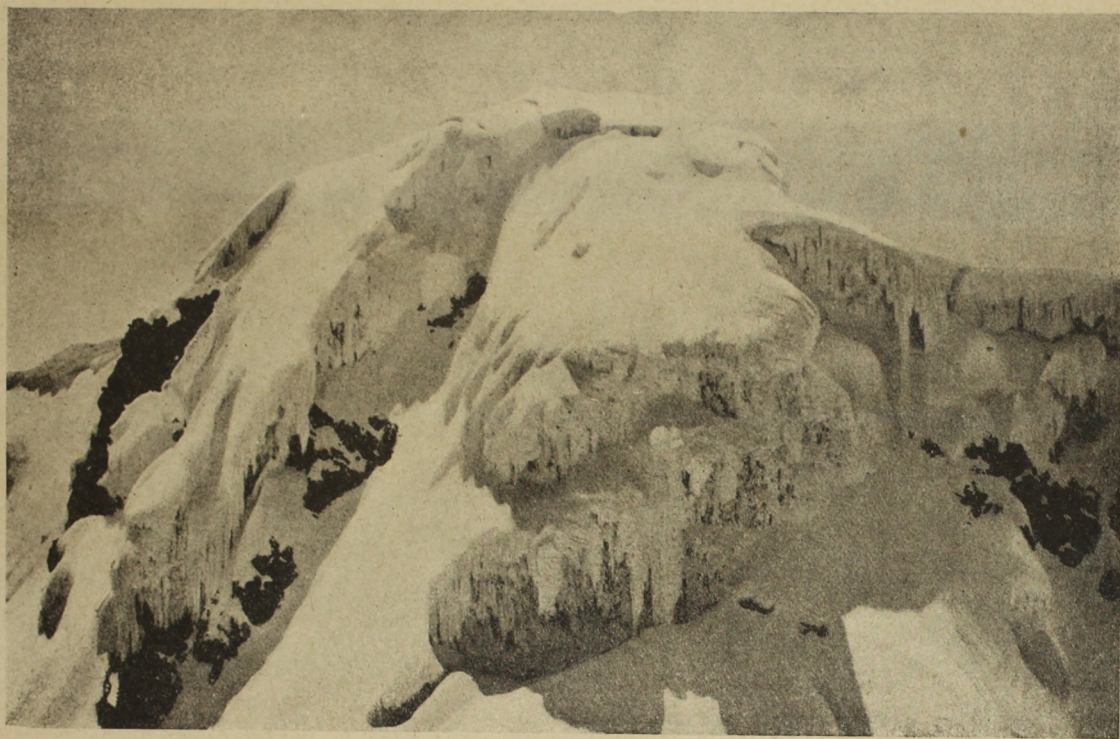
Meglehetősen erős szél fújt délkelet felől, — 2° hőmérsékletben. Fél tizenkettő volt! Fél óráig tartott az első csúctól a nyeregig lemászni és másfél óra hosszat onnan a Margherita-csúcsig felkapaszkodni.

Az aggodalmas feszültségnek, az állandó félelemnek órai voltak ezek. Folyton attól féltünk, hogy az utolsó percben valami legyőzhetetlen akadály merül fel előttünk, s nem érhetjük el célunkat.

A megfigyeléseken alapuló számítás szerint a Margherita-csúcs 5125 m, az Alexandra-csúcs 5105 m magas.

A Margherita-csúcs egészen hóval van fedve és sehol sem bukkanik ki a szikla. A keleti és nyugati gerincen úgy látszik, könnyű a csúcsra jutni.

MARGERITA-CSÚCS AZ ALEXANDRA-CSÚCSRÓL.

Nem egészen fél óráig maradtunk a csúcson. Hiába reméltük, hogy a köd eloszlik s miután a barométert és termométert leolvastuk, s lelkesültségünk csillapodni kez-

A Helena- és Savoya-csúcs a Štanley-glecserről.

dett, érezni kezdtük a fagyos hideg szelet. Az egyedüllétnek szinte félelmes érzése fogott el bennünket, amint a havas csúcson összeszorulva álltunk, anélkül, hogy a földről valamit láttunk volna.

Jégmezőket, szakadékokat és csúcsokat, völgyeket, síkságokat, tavakat és erdőket mind-mind elfedte az áthatolhatatlan köd. Vékony válaszfal volt ez a hegység örök hómezői és az egyenlítői Afrika izzó tájékai közt.

Miután a sziklafalon megint lemásztunk, felszedtük cökmökünket és visszatértünk az Alexandra-csúcsra. Fél háromkor délután megint magányos sátrunkhoz értünk. Néhány óra múlva mindnyájunkat fájdalmas hóvakság kezdett gyötörni. Ezen a napon folyton vakító ködben jártunk, de nem használhattuk fekete szemüvegünket, mert különben nem láttunk volna semmit. Egész éjjel s másnap is a sátorban maradtunk s teával borogattuk dagadt, gyuladt, könnyező szemünket.

Június 20.-án már mindnyájan lényegesen jobban voltunk s pompás időben keltünk útra, amikor még alig virradt. A két nappal ezelőtt megtett úton tértünk vissza az Alexandra-csúcsra. Fél nyolckor értünk oda. Sokáig a csúcsok és a láncon kiugró pontok irányszögeinek mérésével voltam elfoglalva. 9 órakor visszatértem, akkor, amikor a köd a vidéket megint sötét fátyolba barkolta. A glecserre érkezve, a déli végén emelkedő két szép szikla- és hócsúcs felé fordultam.

Fél órával később már a legközelebbi csúcsot ostromoltuk és pedig olyan szakadékon kapaszkodva fölfelé, amely kelet felé húzódik. Körülbelül közepe táján, ott ahol legmeredekebb, letértünk a hómezőről és az üsttől balra fekvő, kevés támpontot nyújtó, nehezen megmászható sziklákon kapaszkodtunk felfelé. Azután visszatértünk a szakadékba és ezen mentünk tovább egészen egy berovátolásig. Ezen keresztül a nyugati, a Kongo-terület felé fordított oldalra értünk és eljutottunk, könnyebben megmászható sziklákon keresztül a csúcsra. Itt azután egy óra hosszat pihentünk, miközben a csúcsok és glecserek ködből való elő-előbukkanásában gyönyörködtünk.

12 óra felé folytattuk utunkat, a gerincet délfelé követve. A két csúcs közt levő keskeny bevágódásban éles szikla-szirt emelkedik ki a Helena-gleccser felé függőlegesen leszakadó fallal. Könnyű szerrel megkerültük a Kongo-állam felé néző hótakart lejtőkön. Innen azután először egy hó-

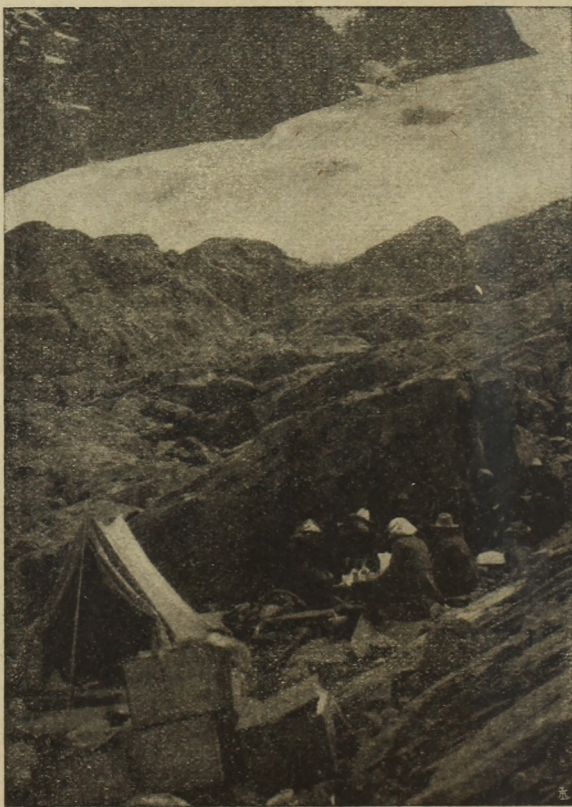
A Helena- és Savoya-csúcs a IV. számú tanya fölötti gerincről.

val fedett hegyháton át, majd sziklákon keresztül, elértük a második csúcs elgleccseresedett végső kúpját.

Fenséges királynénk iránt érzett hódolatunk jeléül elneveztem az első csúcsot, amely 4995 m magas, Helenának, a másodikat, a 4880 m magasat: Savoya-csúcsnak.

Ezekkel aztán a centrális csoport négy legmagasabb

csúcsát meghódítottuk, hiszen mindegyiken fent voltunk. Ezek alatt majdnem függőlegesen láthattuk reggel elhagyott tanyánkat, ahonnan a Buzsongolóból most visszatért társaink kiabálása hangzott fel hozzánk.

Tanya a Scott-Elliot-nyeregnél.

Délután fél háromkor visszaindultunk, nem ugyanazon az úton, amelyen feljöttünk, hanem a csúcsot fedő glecsertől déli irányban haladtunk előre és aztán a keleti sziklafalon leereszkedve, széles szakadékba értünk, amely

a tanyánknál kissé magasabban fekvő glecserre vezetett vissza.

Társaim ünnepélyesen fogadtak és sikereink tudata az egész expedíciót, amely megint teljes számmal együtt volt, büszke örömmel töltötte el.

A Savoyai Lajos-hegy részlete a Stairs-csúccsal az Edward-csúcs déli gerinczéről.

Tíz nap alatt megmásztam a Kijandzsát és a főcsoport négy legmagasabb csúcsát, részletes szögmeréseket végezve, és megállapítva a hegyek fekvését és a fővölgyek elhelyezését.

Junius 21.-e pihenő nap volt. Tanyánk most négy sátorból állott, amelyeket földszítettünk szellőztetni kifüggesztett ruhadarabokkal. A vezetők egész nap aludtak. A délután megint ködös volt s feljebb havazott is. Köröskörül

mély csend honolt s ezt a nagy némaságot csak néha-néha szakította félbe egy-egy, a Buzsuku-völgybe lerohanó jég-lavina mennydörgése. Társaim élményeiket mesélték el nekem.

Június 15.-én, alig hogy Buzsongolóból elindultam, egy csomó teherhordó érkezett oda élelmiszerekkel. Ezek tyu-

A Savoyai Lajos-hegy részlete a Sella- és Weismann-csúccsal az Edward-csúcs déli gerincéről. (Az előbbi képünk panorámá szerű folytatása.)

kokat is hoztak fel kosarakban és egy egész juhnyáját. Az eddig csendes, sívár tanya most egyszerre visszhangzott az élettől.

Ezeknek az embereknek a segítségével indultak aztán június 16.-án Vittorio Sella és Roccati a vízválasztó nyergére, magukkal víve a tanya felállításához szükséges anyagot és a fotografáláshoz szükséges műszereket. Sátraikat

közvetlenül a hágó mögött, lejtős sziklalapon állították fel, sőt a négerek részére is hajlékot készítettek vászonból. Minden sűrű köddel volt takarva és hideg, csípős szél fúj.

Másnap felhasználta Sella a pár tiszta, ködmentes per-
cet, hogy több felvételt csináljon a nyeregről és egy szikla-
toronyról, amely a gerincen a tanya közelében emelkedett.

Ugyanezen az estén érkeztek a hágóra azok a bakondzsók,
továbbá Lorenzo Petigax és Botta, akiket a IV. tanyáról
visszaküldtem. Minden tele
volt jéggel és a négerek az
éjjelt nagy tűz mellett ülve
töltötték el, kabátokba, pap-
lanokba burkolva, amelye-
ket Sella és Roccati adtak
nekik. Csípős hideg volt és
hozzá még iszonyú zivatar,
csak úgy villámlott, menny-
dörgött.

Június 18.-án érkezett meg
társaihoz a nyeregbe dr. Ca-
valli és Cagni is, aki mint már
említettük, 16.-án Buzsongó-
lóba érkezett.

19.-én Cagni és Cavalli a teherhordó-karavánnal egyene-
sen lementek a Kijandzsától nyugatra fekvő tavakhoz. A reg-
gel derült és tiszta volt s nyugatra gyönyörű kilátás nyílt
a Szemliki-völgyön át egészen a Kongo-vidék őserdejéig.
Ezért Sella és Roccati a hágótól délre fekvő hegyekre mász-
tak fényképező gépeikkel.

Ez, amint már említettük, tekintélyes hegycsoport,
merészen kiemelkedő csúcsokkal, közéjük glecserek
vannak beágyazva. Az idő azonban újra megváltozott és
a keleti széllel kergetett felhősávok megint beburkolták

Lobéliák.

a magas gerinceket. Néhány tiszta pillanatot felhasznált Sella és Roccati arra, hogy a csoport északkeleti csúcsára, a Stairs-csúcsra felmásszanak, ami három órát vett igénybe. Részben a sziklákon, részben a csúcstól nyugatra fekvő, könnyen járható gleccseren át jutottak a magasba s délután 4 óráig maradtak a csúcson. A ködtömeg összegombolyodása,

A Stanley-hegy a Baker Edward-csúcsáról.

szétoszlása néhányszor arra csábította őket, hogy a fotográfáló-apparátusokat hiába felállítsák.

Az éjjel váratlanul lepte meg őket, amikor társaikhoz a völgybe leindultak. Elvesztették az utat, eltévedtek a meredek lejtőn a sűrű lobélia-, senecio- és helichrysum-erdőben és a sötétségben, amely a köd miatt még feketébb volt, minden pillanatban elcsúsztak a sárban, a nedves,

sikos, mohás sziklákon. Végre meghallották kiabálásukat s eléjük küldtek két vezetőt lámpákkal. Így aztán rövid idő múlva a tó melletti tanyán voltak, amely körül a négerek tüze vígan égett.

Másnap mindnyájan a IV. számú tanyára érkezték, ahonnan a mi kis csapatunkat a Savoya-esúcson jól láthatták.

HETEDIK FEJEZET.

A Ruvenzori-hegység felépítése és általános jellege.

A Ruvenzori és az Albert-sülyedés. — A Nilus medencéjéhez való viszonyuk. — Elnevezések. — A vidék térképe. — A jeges csúcsok hat csoportja. — A vízvásztó. — A völgyek helyzete. — Amit az előbbi kutatók a hegyekből láttak. — Zavar az elnevezésekben és a topográfiában. — Magasságmérések. — A hegység geológiája. — A glecserek. — A flora és fauna.

A hegy két főcsoportjának felkutatásáról szóló tudósítások elegendő anyaggal szolgáltak, hogy a Ruvenzoriról szisztematikus leírást nyujthassunk. A különböző hegycsoportok elhelyezkedésének és a völgyekhez való viszonyának ismerete nagyon sokkal hozzájárulhat ahhoz, hogy az expedíció további működésének elbeszélése élénkebb, világosabb és könnyebben érthető legyen.

A Ruvenzorinak orografiai, valamint hidrográfiai tekintetben egészen sajátos jellemvonásai vannak. A kontinensek rendszeresen fokozatosan emelkednek a tengertől a hegyek lábáig, a Ruvenzori ellenben az Albert-tó árkában emelkedik, olyan területen, amely körülbelül 300 m-rel mélyebben fekszik, mint Uganda középmagassága, s amelyben az Albert- és az Albert Edward-tó medencéi fekszenek, utóbbinak északi nyúlványával a Dueru- vagy Ruiszambatóval.

Ez a depresszió nem egyéb, mint a nyugati árkos sülyedésnek egy része.

Ezek az árkos sülyedések, Afrikának talán legérdekesebb tektonikai tünetényei. Két óriási, 30—70 km széles bevágódás, amelyek körülbelül hat hosszúsági foknyi távol-

ságban egymástól, majdnem párhuzamosan futnak és a kontinenst a Nyassza-tótól északi irányban átszelik. A keleti árok a 36° meridiánust követi a Rudolf-tavon túl és aztán a Vörös-tenger felé fordul; a nyugati árok pedig a 29. és 30. fok meridiánus között fut és a felső Nilus völgyében, Gondokorónál végződik. Mind a két árokban a tavaknak majdnem megszakítatlan sora, valamint sok vulkánikus hegykúp és kráter van; mind a kettőt egy-egy keresztgerinc két részre osztja, amivel mindkettőben egy északi és egy déli hidrográfiai rendszer keletkezik. A keleti árokban ez a gerinc a Naivasa-tó közelében fekszik, körülbelül ott, ahol az Uganda-vasút a depresszió átmege.

A nyugati árokban a vízválasztót a vulkánikus hegyek valószínűsége alkotja, amelyek közül némelyik még ma is működik. Ez a lánc a tavak sorát is két különböző szisztémába osztja. A délihez tartoznak a Kivu- és a Tanganyika-tavak, az északihoz az Albert Edward- és Albert-tó.

A Ruvenzori legdélibb végén az árok ketté oszlik: az egyik ága a hegységtől keletre fut és annak a magaslatnak a lábánál végződik, amely a Ruizamba-tó medencéjét északról lezárja és amelyen Toro és Fort-Portal fekszenek. A másik ága a hegységtől nyugatra húzódik, és a Szemliki völgyét, valamint az Albert-tó medencéjét tartalmazza és még néhány 100 km hosszúságban belenyúlik a Nilus völgyébe is. A Ruvenzorit tehát így majdnem teljesen az Albert-tó süllyedése veszi körül és a három tóval együtt önálló, a Viktória-tótól teljesen különálló hidrográfiai rendszer.

Így aztán az egész hegylánc összes vizei, akár keletre, nyugatra, délre vagy északra folynak, mind ugyanabba a folyómederbe ömlenek és majdnem teljesen egyedül ezek táplálják a három tavat és a Szemlikit, amelyek együtt

a Nílus délnyugati forrásait alkotják. Bár a Ruvenzori kétségtelenül a legtekintélyesebb havas hegycsoport a kontinensen és annak centrumában és főtengelyének irányában fekszik, mégsem hordozza a fő vízválasztót. Ellenkezőleg a vízválasztó a Kongo és Nílus között egy alacsony hátságban van, amelyet mind a két lejtőjén levő nagy erdőség takar, s amely a Szemlikitől nem messze nyugatra húzódik, északon az Albert-tóig nyúlik, délen a vulkánokban a Kivu- és Albert Edward-tó között, azaz az árokválasztó gerincében folytatódik és azután a Kivu- és Tanganyika-tó keleti partjai mentén elkanyarodik.

Megtartottam én is a Ruvenzori nevet, amelyet Stanley, a lánc első felfedezője ennek a hegységnek adott s amelyet a geográfusok is elfogadtak.

Stanley az északi és nyugati bennszülöttektől hallotta, hogy ezt a hegységet Ruvenzori, Ukondzsu, Bugombova, Avuruka, Avirika, Ruvenzu-ru-ru, Ruvendzsura stb. néven emlegetik. Úgy tetszett neki, mintha a Ruvenzori elnevezés a bantu nyelvben a leggyakrabban használt elnevezés volna. Lefordítani ezt a szót «Ruvenzori» így lehetne: «a ködök királya», vagy úgy is, hogy «esőtermelő».

Stuhlman a bandzsoró- és bakondzsó-törzs bennszülötteitől ezeket a neveket hallotta: Ru-nsszoro és Rundzsuru. Az ő nyelvükön Ndzsuru és Nsszoro esőt jelent; ami igazolja, hogy Stanley helyesen fordította le ezt a nevet. Stuhlmann azonban az írásmódon változtat egy kicsit. David is Ru-nsszorot írt; s azonkívül azt hallotta, hogy a legmagasabb csúcsokat Kokora néven nevezik.

Scott Elliot, mint a bennszülöttektől hallott nevet a Runszororót jegyezte fel, de sokaktól ezt a nevet is hallotta: Kiriba, ami annyit jelentene, mint «hegycsúcs».

A. B. Fisher szerint az ugandai bennszülöttek nem nevezik közös néven a hegységet, hanem csak az egyes csú-

csoknak, adnak neveket. Fisher azonban mégis ezeket a neveket említi Ruenzosi és Ruenzeri, amely neveket ő a következőképen magyaráz meg: «hegyek hegye» vagy «a hegy különösen» és «a hegy ott lent», ami az irányt jelölné meg. Birika, amely Casati Virikájához, Stanley Avurukájához és ezeknek a variációihoz hasonlít, egyszerűen csak «havat» jelentene.

A Margherita-csúcs északnyugati oldala.

Sir Harry Johnston a hegység hótakart részét Nyoroban «Eucsurru»-nak, Lukondzsóban «Anzororo»-nak (hó) hallotta hívni; a déli bakondzsóktól ezt a nevet hallotta: Obveruka, a bandzsoróktól ezt: Ebirika, a baambáktól a hegység északnyugati részén: «Guzia», és a vagandáktól: «Gambaragara» stb.

Ilyen nagy bizonytalanság esetén, a nevek ilyen sokaságában egészen helyesen cselekedett Stanley, hogy csak egy nevet tartott meg és ha az átírása nem is olyan hangzatos, mint a bennszülöttektől használt szó, mégis megtart-

ható, minden nagyobb kellemetlenség nélkül, már a nagy felfedezőre való tekintettel is! Ha Stanley különben a hegységnek olyan nevet is adott volna, amely a bennszülöttektől hallott nevekkel egyáltalán nem állna összefüggésben, ha például: holdhegységnek, Ptolemaiosz-hegységnek vagy Viktória-hegységnek nevezte volna, minden geográfus ellenvetés és változtatás nélkül elfogadta volna.

Ez a néhány megjegyzés, azt hiszem, világosan mutatja, hogy milyen lehetetlen és hiábavaló fáradság és munka lenne a bennszülöttektől tudakozódni a hegység egyes részeinek elnevezése iránt. A kísérletnek eddig csak az az eredménye volt, hogy minden kutató más, eltérő nevet használt. Nagyon valószínű különben, hogy a bennszülöttek az egyes csúcsokat soha külön elnevezéssel nem illették, ha elgondoljuk, hogy nálunk is az Alpokban sok csúcs csak akkor kapta meg a nevét, amikor az alpinizmus fellendült.

Szükséges volt tehát a Ruvenzori részeinek olyan neveket adni, amelyek csak arra szolgálnak, hogy a vidék topográfiáját használatos nyelven leírassuk.

Afrikából való visszatérésem után tárgyaltam is személyesen ebben a dologban sir Harry Johnstonnal és dr. Stuhlmannal, természetesen tekintetbe véve elődeim tevékenységét, akik ezeket a hegyeket szintén elnevezték. Könnyen juthattunk egységes megállapodásra, mert mindkét kiváló kutató beleegyezett javaslataimba. Azt az ajánlatot tettem, hogy nevezzük el a hegyeket azokról az utazókról, akik a középafrikai kutatások történetében megörökítették nevüket s az egyes csúcsokra tartsuk meg azokat a neveket, amelyeket Stuhlmann adott a hegység több részének.

Sir Harry Johnston már korábban ajánlotta, hogy jó volna a hegyeket a nevezetesebb kutatókról elnevezni,

ÁTHATOLÁS A SENECIO-ERDŐN.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

mert nem lehet a helyszínén olyan neveket találni, amelyek teljesen pontosak és szigorúan meghatározottak lennének.

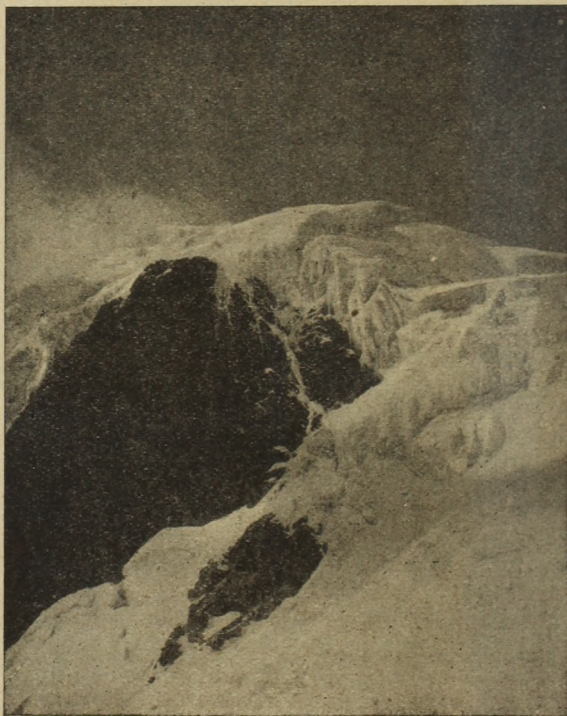
Az olasz Ruvenzori-expedíció főeredménye az a topográfiai térkép, amely a hegység térrajzát mutatja be. Ez a térkép azoknak a szögméréseknek az alapján készült, amelyeket én végeztem a csúcsokon, szögmérő busszola

A Stanley nyugatról. (Stuhlmann dr. fényképe után a felső Butagu-völgyből.)

segítségével. Ezek a szögmérések Cagni parancsnok háromszögelésére támaszkodnak. Cagni Buzsongolo mellett 300 m hosszú bázist (alapvonalat) mért meg, aztán ennek két végpontjából háromszögeléssel meghatározta a Kijandzsa-csúcs (Baker szerint Edward-csúcs), továbbá a Buzsongolótól északkeletre fekvő sziklacsúcs, ú. n. Cagni-csúcs helyzetét. Ezekről a csúcsokról aztán Cagni egy kis utazó-teodolittal az összes csúcsok helyzetét lemérte.

Végül meghatároztuk Buzsongoló földrajzi szélességét és hosszúságát s ezzel mostmár a hegység helyét Afrika térképén pontosan ki lehet jelölni.

Az Alexandra-csúcs nyugati fala.

A műhöz csatolt térkép szerint Buzsongoló az északi szélesség $0^{\circ} 20' 23''$ és a Greenwich-től számított keleti hosszúság $30^{\circ} 1' 34''$ -e alatt fekszik. Ezek a számok néhány másodperccel nagyobbak, mint annak a térképnek az adatai, amelyet az Olasz Földrajzi Társaságban tartott előadásomon mutattam be s amelyet a Bolletino harmadik kötetének 2. füzetében közöltem.

A csillagászati naptárban levő holdtáblák korrigálásához szükséges adatokat, amelyek a Hold rectascensiójának pontos meghatározásához szükségesek, csak későbbben tudtuk a greenwichi csillagdtól megszerezni.

Bár a megfigyeléseket kedvezőtlen légköri viszonyok között végezték s nem is mérték mindent teodolittal, mert ez bár pontos, de nehéz, érzékeny és nehezen kezelhető műszer, mégis elég pontosnak vehetjük ezt a térképváz-

A Moebius-csúcs nyugatról.

latot, mert a méréseket sokszor ismételtük, s mivel a mérések eredményei egymást is ellenőrzik.

A Ruvenzori-hegység az egyenlítőtől északra nem egészen fél foknyira s a Greenwich-től számított keleti hosszúság $30.^{\circ}$ -a alatt fekszik. Nagyjában északdéli irányú s körülbelül nyomtatott G betűhöz hasonló alakja van; a főcsoportok a nyomtatott G görbülésén sorakoznak, a legdélibb pedig a G betű záróvonásán fekszik.

Hat hegyből vagy glecseres csúcs-csoportból áll, amelyeket hómentes nyergek választanak el egymástól s ezért

a hat hegyet egymástól pontosan és biztosan el tudjuk különíteni. A glecserekkel fedett zóna egyenes vonalban délről északra mérve 11,5 kilométer, és keletről nyugatra mérve körülbelül 6,5 kilométer. A vízválasztó vonal, amely az összes hegyeken, azaz az egész hóval takart láncon végigfut, körülbelül 19 kilométer hosszú.

Északon a lánc két hegygel kezdődik, két párhuzamos, hóval takart gerinccel, amelyek majdnem pontosan északról délre vonulnak és amelyek közül a keletit én az olasz kutató emlékére, aki az Albert-tavat körüljárta, Gessi-hegynek neveztem el; a nyugatit pedig Emin-nek, Emin pasáról, aki először ment keresztül Stanleyvel a Szemliki-völgyön.

Az Eminhez csatlakozik a Speke-hegy. Annak a kutatónak nevét viseli, akinek az a felfedezés köszönhető, hogy a Nílus a Viktória-tóból ered.

Azután nyugatra kiszögelik a lánc, hogy a legmagasabb csoporthoz emelkedjék, amely teljes joggal a Stanley nevet kapta és kelet felé fordulva abban a csoportban folytatódik, amelyet az Albert-tó felfedezője után Bakernek hívnak, mert ő innen pillantotta meg legelőször a Ruvenzori-hegy masszívumát.

A Bakertől délre fekvő csoportot, amely általában északkelet-délnyugat irányú, Thomsonnak neveztük el, J. Thomson, Nígeria eredményekben gazdag kutatójának emlékére.

Európába visszatérve, beleegyeztem az angol földrajzi társaság javaslatába, hogy tudniillik a Thomson ezután Savoyai Lajos-hegynek hívják, mert a társaság ezt a hegyet az én felfedezéseimmel akarta összeköttetésbe hozni.

A Thomson nevet pedig megtartottuk, hogy a csoport egyik gleccserének adjuk.

A Stanley az, amelyben a legmagasabb csúcsok vannak: Margherita (5125 m), Alexandra (5105 m), Helena (4995

m) és Savoya (4980 m). Egy ötödik csúcsnak, a Moebiusnak magasságát nem mértük meg, ez a Helena és Alexandra között fekszik, és egy kicsit alacsonyabb, mint a Savoya. A Butitiből látható úgynevezett nyugati csúcs (westernmost summit), amelyről Freshfield beszél (a *Geographical Journal* XXIX. évfolyam, 1907 márciusi füzetében, a 327. oldalon) és amely a Gessiről felvett (l. 161. o.), panorámánkon tisztán látható, balra a Margherita-csúcs tól nem annyira valóságos csúcs, mint inkább a Margherita-csúcs északnyugatra előugró sziklaválla, amint ezt a 161. oldali képen is jól lehet látni.

Magasság szerint ezután a Speke következik. Két csúcsa a Viktor Emanuel (4901 m) és Johnston-csúcs (4848 m), azután jön a Baker, amelynek csúcsai az Edward-csúcs (4873 m) és a Semper-csúcs (4829 m). Ez a két csúcs volt az első, amelyeket megmászta. Ezekről keletre fekszenek a Wollaston-csúcs (4659 m.), Wollaston dr.-ről elnevezve, aki legelőször mászta meg és a Moore-csúcs (4654 m). A gerincen levő sziklafok a Mobuku-gleccser legmagasabb részén megtartotta Grauer nevét, mert legelőször ő írta le.

A két északi hegycsoport közül az Eminen van az Umberto (4815 m) és Kraepelin-csúcs (4801 m), a Gessin pedig a Jolanda (4769 m) és a Bottego-csúcs (4719 m). A Savoyai Lajos pedig magában foglalja a Weismann-csúcsot (4663 m), a Sellát (4659 m), és a Stairst (4590 m). A Buzsongolóval szemben levő, 4519 m magas sziklacsúcs pedig Cagni nevét viseli, aki megmászta, hogy róla a háromszögelést kiegészítse.

Az Umberto-csúcs 15,797 angol láb magas és nem 15,907, amint egy sajtóhiba következtében a londoni földrajzi társaság térképén olvasható. Ez az olasz expedíció térképének másolata, s a «*Geographical Journal*»-ban közölt előadásommal kapcsolatban adták ki. Így szintén

a Weismann-csúcs is 15,299 láb magas és nem 15,273. Ez a térkép azonkívül még a Stanley Moebius-csúcsát 16,214 láb magasnak mondja. Ezt a számot csak megközelítőnek szabad tekintenünk, mert a Moebiuson barométeres mérés nem történt.

Mellékesen megjegyzem itt még, hogy a Baker legmagasabb és a Stanley második magasságú csúcsa angolul

A Savoyai Lajos-hegy a felső Butagu-völgyből. (Dr. Stuhlmann felvétele.)

Edward Peak és *Alexandra Peak*-nek, nem pedig King Edward és Queen Alexandrának nevezendő a Margherita, Viktor Emanuel és Helena csúcsokkal, valamint a szomszédos területek neveivel (Lake Victoria, Lake Albert stb.) megegyezőleg.

A főglecserek nevüket azokról a csúcsokról kapták, amelyekről leereszkednek.

A hat hegyet elválasztó öt nyereg északról délre a következő nevet viseli: Roccati, Cavalli, Stuhlmann, Scott

Elliot és Freshfield. Mindnek magassága 4300 m és 4400 m között van, kivéve a Stuhlmann-nyerget a két legmagasabb hegy, Speke és Stanley között, mert ez valamivel alacsonyabb, mint a többi, tudniillik 4200 m magas.

A völgyeknek, tavaknak, folyóknak és hegyi patakoknak meghagytam a bakondzsóktól használt honi nevüket. Ha azonban több név fordult elő, akkor nem vettem tekintetbe őket. Névtelenül csak azokat a völgyeket, tavakat

A Savoya-csúcs az Alexandra-csúcsról. — Hátul a Savoyai-Lajos csúcs.

és hegyi patakokat hagytam, amelyek a bakondzsók előtt ismeretlen nyugati lejtőkön fekszenek. Ezeket majd más kutató a nyugati törzsektől használt lokális nevek szerint fogja elnevezni.

A vízválasztó vonala a Weismann legszélső déli csúcsából indul ki és a Savoyai Lajos-csoport mentén keletre fordul, azután pedig a Freshfield-nyergen át északra megy. Innen azután széles félkör alakban a Buzsuku-völgy magas gerincének mentén, a Scott Elliot-nyergen keresztül, a Stanley csúcsain és a Stuhlmann-nyergen át a Viktor

Emanuel-csúcsig halad; azután a Speke északkeleti gerincének mentén a Cavalli-nyeregig ereszkedik le és a két párhuzamosan nyúló hegy, az Emin és Gessi legmagasabb csúcsain át fut, a köztük fekvő Roccati-nyergen áthaladva. A Gessi Jolanda csúcsáról a Portal-masszivum felé fordul egy délkeleti gerincet követve. A masszivumtól aztán északkeleti irányba vág át.

Keleten a lánc legtekintélyesebb folyómedre a Buzsuku, amely az öt elősorolt hegycsoporttól van körülzárva és a Stanley, Speke és Gessi nagyobb glecsereitől kapja vizét. A Mobuku magaszvölgy ellenben csak a Baker glecsereiből és egy pár kisebb, a Savoyai Lajos-csúctól keletre fekvő glecserből kapja vizét, a Mahoma hegyi patak útján. Ezért a Mobuku sokkal kisebb is, mint a Buzsuku és a valóságban ennek csak mellékfolyója. Geografaiilag tehát helyesebb volna ezt a völgyet Buzsuku-völgynek nevezni, már azért is, mert legfelső végén a lánc két legmagasabb hegye és legtekintélyesebb nyerge, a Freshfield-nyeregnél alacsonyabb Stuhlmann-nyereg fekszik.

Mindazonáltal a folyó és a völgy neve Mobuku, az előbbi kutatóktól így elnevezve és ismertetve, ezért hogy tévedés ne legyen, nem mertem a nevet megváltoztatni.

A párás, szép időben is homályos levegő következtében sohasem nyerhettünk a csúcsokról lenézve a lánc nyugati völgyeinek irányáról, fekvéséről és eloszlásáról tiszta képet. Abból a kevésből, amit észlelhettem, azt a meggyőződést nyertem, hogy az a négy völgy, amelyek a Freshfield-, Scott Elliot-, Stuhlmann- és Cavalli-nyeregből leereszkednek (a térképen az A, B, C, D, völgyek) s a Butagu-völgyben egyesülnek, amelyben ezért a Savoyai Lajostól nyugatra fekvő glecserek vizei, továbbá a Baker, Stanley és a Speke glecsereinek nagyobb részéről és az Emin glecsereinek vizei itt gyűlnének össze, úgy hogy ez nyugaton a legfonto-

sabb, legtekintélyesebb völgy lenne. Valószínű, hogy az Emin- és Gessi-hegyek a Russzirubi és a Ruame folyó táplálásához hozzájárulnak (a térképen az E, F völgyek), mindkettő úgy mint a Butagu is mellékfolyói a Szemlikinek és az is valószínű, hogy a déli Nyamvamba-völgy a Savoyai Lajos-glecsereg húzódik fel. A Jeria és Vimi hegyi patakok ellenben valószínűleg nem glecserekből nyерik a vizüket.

A láncról nyert pontos ismereteinkre támaszkodva, megkísérelhetjük az előbbi kutatók leírásait az én expedíciómon nyert tapasztalatokkal, mai tudásunkkal párhuzamba állítani.

Stanley az, aki valamennyi közt leggyakrabban figyelhette meg az egyes csúcsokat, majd az egész hegységet északról, nyugatról és délről; de csak bizonytalan adatokat közöl és látszólag könyvének rajzolója nagyon befolyásolta az ecsetelt kép természetes hűségét, úgy hogy a képek után nem igen lehet felismerni a hegyeket. Legföljebb a Margherita csúcs és a Speke ismerhetők fel, amelyek azonban egyetlen egy masszivummá olvadtak a Cavalli felől (a hegység északi részén) felvett képen, amelyet «A legsötétebb Afrika» című munka 230. oldalán találunk.

Az a hegy, amelyet Stairs a lánc északnyugati részén levő völgyön, talán a Russzirubi völgyön át megpillantott, valószínűleg az Emin volt. Az említett műnek 256. oldalán van ábrázolva, és a hegy nyugatról látott képe majdnem egészen megegyezik a keletről látott képpel, amint ezt a Gessi Jolanda csúcsáról felvett panoráma-képemen jól lehet látni.

Ami Stanley «Saddle Peak»-jét («Nyereg-hegy»-ét) illeti, kétségtelenül az Alexandra- és Margherita-csúcsokról van szó, amelyek egy északkeletről délnyugatra menő vonalon fekszenek, úgy, hogy annak, aki, mint Stanley, délkelet-

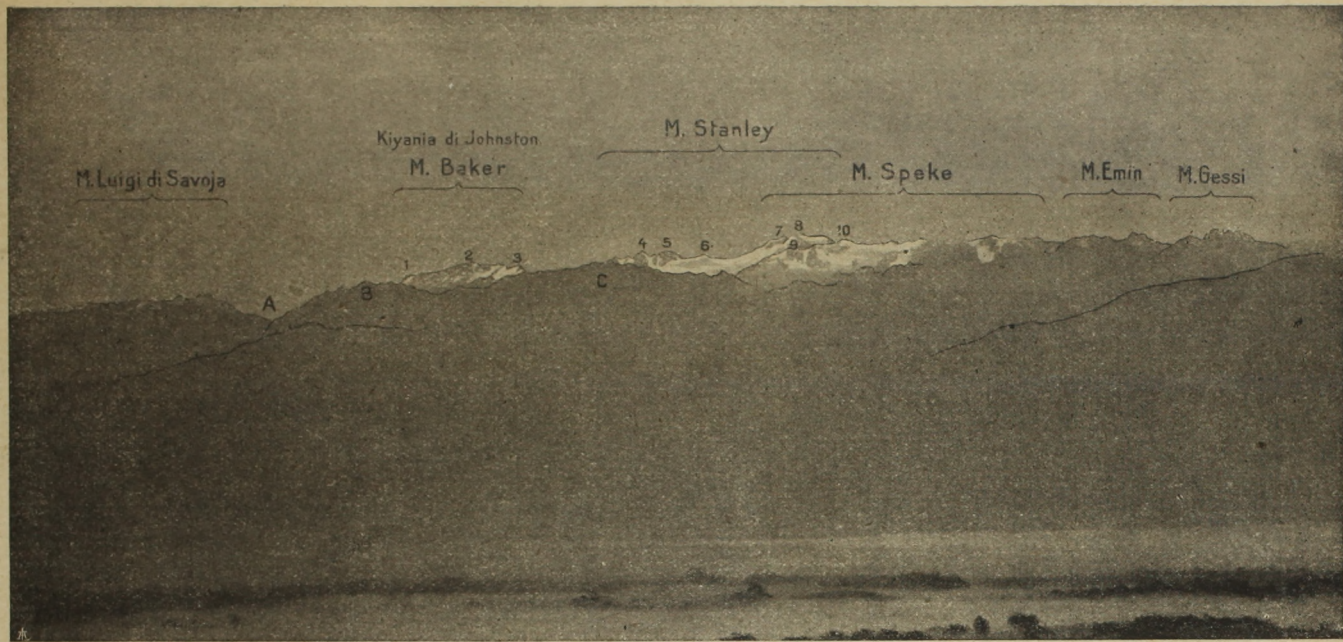
ről, vagy északnyugatról látja őket, ikercsúcsnak tetszenek, míg egymást teljesen takarják, ha északkeletről vagy délnyugatról nézzük. Pontosabb adatokat a láncról Stuhlmann adott. Az a félig vázlatos ábra, amely a déli Szemlikiről, a magasabb csúcsoktól délnyugatra fekvő pontról látható láncot ábrázolja («Emin pasával Airika szívében» című munkájának 281. oldalán), könnyen megtalálja párját a mi térképünkön. Kétségtelen, hogy a középső, ott Semper név alatt leírt nagyobb hegymasszivum, az én Stanley-hegyem; ezért a tőle jobbra fekvő hegyek, a Weismann és Moebius név alatt leírtak, nem lehetnek mások, mint a Baker és a Savoyai Lajos. A Kraepelin, amely meglehetősen távol fekszik a Sempertől, és amelynek csúcsait alig lehet felismerni, csak az Emin lehet. A szerző észlelő helyéről a Stanleynek a Speket takarnia kellett, vagy csak részben, vele összeolvadva lehetett látható. Stuhlmann ábrájában tehát a Speke hiányzik, ami később, amint látni fogjuk, a tévedések egyik főforrása lett, amikor a lánc keletről való képét összehasonlították azzal a képpel, amelyet Stuhlmann nyugatról írt le.

Nagyon érdekes a 192. oldalon levő fénykép után készült szép ábra, amelyet Stuhlmann a Butagu-völgyben elért legmagasabb pontról, egy 4063 méter magasan a tenger színe fölött fekvő dombtól vett fel, amelyet a glecserektől csak egy völgybeágódás választ el.

Az elbeszélés további részében kirándulásról lesz szó, amelyet Sella a nyugati lejtő glecserére tett, amikor a Stanley közepén fekvő Alexandra- és Moebius-csúcs közti nyergen át a hegység másik oldalára ment át.

Ezen a kiránduláson több fényképet készített a nyugati falakról. Ha ezeket összehasonlítjuk Stuhlmann képeivel, minden kétséget kizárólag látjuk, hogy ez a Stanley nyugati lejtőit ábrázolja.

A Ruvenzori körvonalai Butiti felől. (V. Sella telegrafiai felvétele.)

- A) Freshfield hágó.
 B) Déli Portal-csúcs.
 C) Északi Portal-csúcs.

1. A Baker déli gerinczének vége.
 2. Edward-csúcs.
 3. Semper-csúcs.

4. Savoja-csúcs.
 5. Helena-csúcs.
 6. Moebius-csúcs.
 7. Alexandra-csúcs.

8. Margherita-csúcs.
 9. Johnston-csúcs.
 10. Viktor Emanuel-csúcs.

Balról jobbra látjuk rajta hosszú, hóval fedett taráját, amely a Margherita-csúcs oly jellemző északnyugati vállát alkotja, de a csúcsot magát az Alexandra-csúcs hatalmas kúpja takarja. A taraj alatt, függőleges irányban, az Alexandra-csúcs jobboldalán (délre), a glecser lábánál hegyes sziklatornyot veszünk észre, ugyanazt, amelyet fényképező kirándulása alkalmával Sella megmászott. Az Alexandra-csúcs után következik a képen a Möbius-csúcs, azután a Helena és Savoya, közöttük a kis sziklatorony, amely keletről egész tisztán látható.

Brix-Förster a Globus 1907. évfolyamában megjelent cikkében összehasonlította a korábbi kutató utakat az enyémmel. Azt hiszi, hogy az a hely, ahonnan Stuhlmann fotografált, közel van a Bakertől nyugatra fekvő tavakhoz, szemben azzal a völgygel, amelyiken akkor mentem át, amikor a Scott Elliot-nyeregbe akartam felmászni. Ha azonban csak egy pillantást vetünk a térképre, látjuk, hogy a Stanleytól ennyire délre fekvő pontról a hegy csúcsai semmi esetre sem tűnhettek fel úgy, ahogy Stuhlmann képen látjuk. Valószínűbb az, hogy a Kigessi-Kiszszongó-tó, amelyet Stuhlmann saját álláspontja és a hegység között látott, egyike azoknak a tavaknak, amelyek a térképen a Stanleytól nyugatra, a Moebius-csúcs alatt jelezve vannak. Ha erről a pontról vizsgálják a láncot, valóban takarja a Margherita-csúcsot az Alexandra-csúcs, s a Moebius-, Helena- és Savoya-csúcs éppen szemben tűnnék fel, úgy, ahogy a táblán ábrázolva vannak.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az említett Brix-Förster-féle cikk még sok pontatlanságot tartalmaz. Stuhlmann a Butagu-völgy magasságából nem látott más hegyet, mint a két lefényképezettet, és könyvében nem utal harmadik hegyre, amelyet a nyergen túl, a kettő között észrevett volna.

Moore hegymászásainak fejtegetése téves. Moore sem pillantotta meg a gerincről a csoport többi csúcsát. Az a völgy, amelyet Dávid mászott meg, nem lehetett a Russzi-rubi-völgy, mert ez nem vezet föl közel 5000 méter magas nyeregbe. Végre pedig téved Brix-Förster, ha azt írja, hogy Wollaston a Baker Semper-csúcsát megmászta. Ha-

Seneciók és Helichrysumok a felső Buzsuku-völgyben.

sonlóképen olvassuk cikkében, hogy a Ruvenzori legmagasabb csúcsai sziklacsúcsok.

A fentebb említett pontról Stuhlmann még egy másik hegyet is fotografált, amely könyvének 296. oldalán látható, és amelyről azt hitte, hogy a Stanley mellett, még pedig ettől délre fekszik. Ez az a hegy, amelyet ő Weismannak nevezett, s amely, amint láttuk, megfelel az én

Bakeremnek. Valóságban elfedte ezt ő előtte a Stanley déli előfala, s az ábrázolt hegynek a Savoyai Lajosnak kell lennie, amelyet Stuhlmann Moebiusnak nevezett el.

A hegység keletről való látképeének első leírása Moore-tól származik. Ő úgy látszik, az egyedüli volt, aki előttem a hegységet a Vimi völgyéből meglátta. Moorenak azonban sokkal jobb alkalma volt az észlelésre, mivel kénytelen volt a síkságon leereszkedni és a hegységtől távolodni, hogy a megáradt Vimin átjárót keressen. Így aztán az egész hegységet áttekinthette, nemcsak az egyes hegyeket. Ez a kép színes táblán jelent meg, mint a «To the Mountains of the Moon» (London, 1901.) című könyvének címképe. Közepén könnyen felismerhető a Stanley és Speke; ezektől balra húzódik határozatlan körvonalakban egy hóval takart gerinc, amely elég hosszú arra, hogy a Baker- és a Savoyai Lajos-hegy csúcsait összekösse. Jobbra, a Speketől jó messze, egy másik hótakart csúcs emelkedik; ez a Gessi.

Amikor Moore a Mobuku-völgybe érkezett, s ebben Buzsongolóig hatolt, ahol mint első európai ütötte fel tanyáját, ugyanabba a tévedésbe esett, mint minden elődje, Johnstontól Wollastonig, s amely főoka volt a csúcsok eloszlására nézve egészen az én kutatásaimig fennállott bizonytalanságnak.

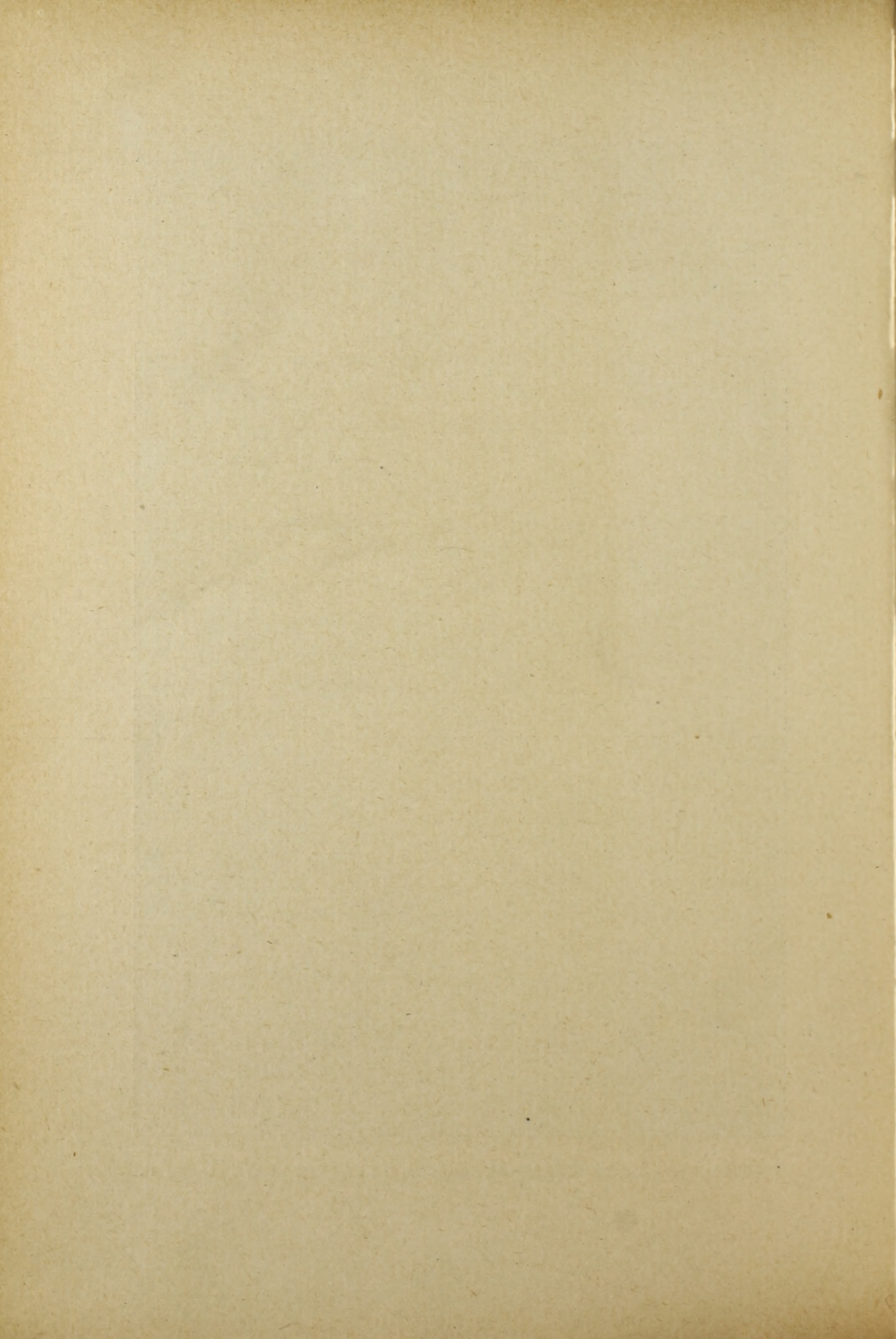
Moore tudnillik azt hitte, hogy a láncnak azok a legmagasabb hegyei veszik körül, amelyeket ő a síkságról, a Vimi völgyének nyílásából látott, és növelte a zavart még azzal is, hogy azonosítani akarta Stuhlmann nyugatról látott és ábrázolt hegyeivel.

Nem könnyű Moore útját követni, amelyen ő mászott fel. Ha az ő leírását összehasonlítjuk a mi térképünkkel, úgy tetszik, mintha a Mobuku-völgy talpához érve, a baloldalon, azaz a völgy jobboldalán ment volna fel a gle-

SENECIO-ERDŐ A FRESHFIELD-NYEREGTŐL NYUGATRA ; SAVOYA-CSÚCS.

cserig, amelyet ő centrális glecsernek nevezett, s amely az én Baker-glecseremnek felel meg. Ezen át a gerincet a Semper-csúcs és a Grauer-szikla között egy ponton elérhette. Ez a glecser Moore egyik ábráján jól látható (id. h. 246. old.), úgyszintén Johnston könyvének «The Uganda Protectorate» (London, 1904., I. kötet, 178. old.) egyik tábláján is.

A Baker-glecser sziklái és szakadécai azonban olyan meredek és járhatatlanok, hogy megmászásuk csak gyakorlott alpinistáknak sikerülhet. Valószínűbb, hogy Moore, mielőtt a völgy legfelső végéhez ért volna, átment a jobb oldalára, hogy ott próbáljon felmászni, aztán valószínű, hogy az Edward-glecsert és ezen át az Edward-csúcs déli gerincét elérte.

Sir Harry Johnston megpróbálta a hegység panorámáját úgy összeállítani, ahogy az ő felfogása szerint a lánc-tól keletre fekvő, képzelt pontról a szem elé tárul. Ehez az előbbi kutatók adatait használta fel. De ábrázolása a valódi tényállásnak még kevésbé felel meg, mint Stuhlmann és Moore leírása.

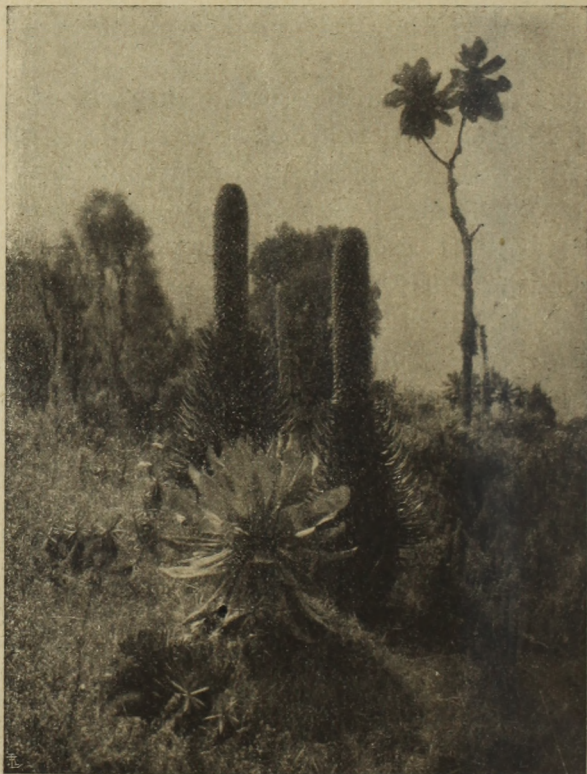
A Mobuku-völgy fenekéről magas havas hegyet lát meg, amelyet Duvoni-nak keresztel. Erről könyvének 158. oldalán szép kép látható. Ez kétségtelenül a Speke. Buzsongolóba érve, azt hitte, hogy ennek a Duvoninak a lábánál van, pedig ettől Nakitava óta, éppen ellenkezőleg, távolodott. Azonkívül azt hitte, hogy a Kijandzsa (Baker) Stuhlmann Semperje, és hogy a Duvoni (Speke) megfelel a Weismannak.

Freshfield ép úgy, mint én, Butititől, az Entebbétől Fort-Portalig vezető úton, teljesen áttekinthettük a láncot, ezért különösen érdekes az ő leírása.

A Geographical Journal 1906. május havi füzetében megjelent «A note on the Ruwenzori-Group» című érte-

kezésében közli a Ruvenzori képét Butiti felől. Ezen a képen balról jobbra a következőket jegyzi fel:

1. Tömeges sziklacsoportot firn-foltokkal. Déli-csúcsnak nevezi. Megfelel a Savoyai Lajos-csúcsnak.

Lobelia Deckeni, seneciók és ericák.

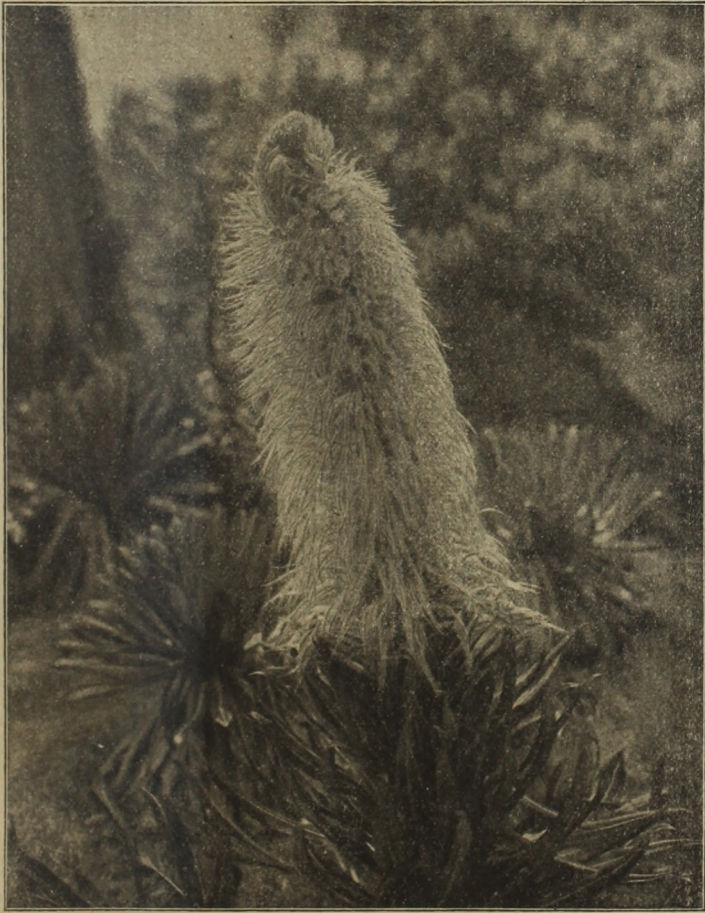
2. Széles nyerget, t. i. a Mobuku-völgy legfelső végénél levő nyerget, ugyanazt, amely most az ő nevét viseli.

3. Meredeken emelkedő, részben hóval takart szikla-masszivumot, Johnston Kijandzsáját.

4. Hullámos, gleccserrel fedett gerincet, amely az utóbbi

csoporttól az egész képen uralkodó, hóval takart csúcsig vezet, amelyet Freshfield Johnston Duvonijának tart, s amely

Virágzó lobelia.

ellenkezőleg a Margherita-csúcs. A Duvoni vagy Speke Butiti felől nézve nem tűnik elő világosan, mint egyedül álló hegy, hanem mint a Stanleyvel egybeolvadt masszívum.

Hasznos összehasonlításul szolgálhat a 197. oldalon levő vázlatos kép, a Butiti felől látott láncról, amely Sella teleszkopikus fotografiája alapján van rajzolva, a mai elnevezésekkel, úgy, ahogy térképemen található.

A Mobuku-völgy felső végéhez érve, Freshfield is ugyanabba a tévedésbe esett, mint elődei s az «Alpine Journal»-ban 1906-ban a völgy végződését a következőleg írta le: «Szikla-csúcsok körébe van zárva, amelyek fent glecserekkel vannak borítva. Ezek a glecserek firnmezőről ereszkednek alá. Ez aránylag kevésbé meredek lejtővel emelkedik addig az eljegesedett gerincig, amely két szikla-csúcsot, a Kijandzsát és Johnston Duvoniját köti össze».

Freshfield kicsinylő véleménye a glecserekről és a lánc jelentőségéről, természetesen annak a felfogásnak a következménye, hogy az egyedüli, némileg kiterjedő glecsermeder a lánc keleti részén a Mobuku.

Még néhány szót kell szólanom a British Museum expedíciójának és főképen Wollaston dr.-nak hegymászásairól. A Buzsuku-tavat, úgy látszik, legelőször Woosman látta meg azon a kiránduláson, amelyet egészen egyedül, a Mobuku-glecsér fölé emelkedő gerincire tett. De ő is, valamint Wollaston, Moore és Grauer is, ezt a gerincet a vízválasztónak tartotta amiből Wollaston természetesen azt következtette, hogy az ezen túl emelkedő hegyek, a Speke és Stanley, a lánc nyugati oldalán vannak. Csak azután, hogy visszatérték a Fort-Portal felé vezető úton velem találkozott és a Mobuku-völgy lábához közeledett, amint a lánc csúcsai a látóhatárból kiemelkedtek, csak akkor látta tisztán, hogy a hegyek keleti lejtői csakugyan az Uganda felé fordult vízgyűjtőhöz tartoznak.

Csak még T. T. Behrens hadnagy értékes tanulmányára («The Snow Peaks of Ruwenzori») akarom felhívni a

figyelmet, amely a «Geographical Journal» 1906. júliusi számában jelent meg.

Ebben a hegységet az összes 1906 július haváig, Stanley-tól Wollastonig gyűjtött leíró és ábrázoló anyag alapján

Senecio és Lobelia Stuhlmanni.

próbálta rekonstruálni, bezárólag a szerző tapasztalataival, amelyeket kilenc hónapos tartózkodása alatt a hegység szomszédságában levő vidékeken szerzett, amikor a kelet-afrikai német-angol határt megállapították. Behrens mun-

kája a Ruvenzoriról szóló egész iradalmat röviden foglalja össze egész az olasz expedicióig.

A mellékelt táblázat a hegyek neveit mutatja be abban a sorrendben, ahogy az egyes utazóktól és az olasz expediciótól kapták. Ez a táblázat feltűnő módon tünteti föl azt a zavarodást, amelyet a csúcsoknak téves meghatározása és a megfigyelőpontok különbözősége idézett elő. Így könnyen összehasonlíthatjuk a korábbi útleírásokat egymással. Továbbá arra is megtanít bennünket ez a táblázat, hogy az elnevezésekben csak akkor lehet világosságot és rendet teremteni, ha az összes régi elnevezéseket elhagyjuk és új neveket adunk.

Híába való munka lenne a korábbi utazók véleményeit összeállítani a legmagasabb csúcs kérdését illetőleg, hisz egyetlen egy műszerekkel végzett magasságmérésre sem hivatkozhatnak, sőt közülök egyedül csak Stuhlmann láthatta közelebbről a legmagasabb csúcsot, vagy legalább az Alexandra-csúcsot. A legmagasabbiknak tengersiz felett való magasságát én 5125 méternek határoztam meg. A többiek valóságban mind csak a Mobuku-völgy végén lévő csúcsok magasságát becsülték meg, s egyáltalán nem, vagy legfeljebb csak távoli síkságokról látták a legmagasabb csúcsokat.

A magasságméréseket magam végeztem úgy, hogy első kiinduló pontnak az ismert magasságú entebbei meteorológiai állomást vettem, amely 1177 méter magasan fekszik. Ezt két hónapig tartó megfigyelések alapján Fort-Portallal összekötöttük. Ezek szerint Fort-Portal 355 méterrel magasabban fekszik, mint Entebbe, tehát 1532 méter magasan a tenger színe felett. Végre Buzsongolót kötöttük össze Fort-Portallal egy hónapig, azaz június 16.-ától július 12.-éig tartó barométeres megfigyelések alapján. Így Buzsongoló számára 2266 méter magasságot nyertünk Fort-

II. táblázat.

A Ruvenzori csúcsainak elnevezése a különböző utazók szerint.

Az abruzzói herceg	F. Stuhlmann		J. E. S. Moore		Sir Harry Johnston		D. W. Freshfield		A. F. Wollaston
	Lungvetől (Szemliki)	A Butaguvölgyből	A keleti síkságról	Buzsongólóból	Vázlatos rajz I. K. 153. l.	A Mobukuvölgyből	Butitiből	Buzsongólóból	Buzsongólóból
Savoyai Lajos	Moebius	Weismann vagy Ngemvimbi	—	—	—	—	Déli csúcs	—	—
Baker	{ Semper- és Edward- csúcs Wollaston- és Moore- csúcs }	Weismann vagy Ngemvimbi	{ Moebius }	{ Ingomvimbi Kanzsan- gogve }	{ Kijandzsa (Stuhlmann Semperje) }	Kijandzsa	{ Kijandzsa Duvoni }	Kijandzsa	Kijandzsa
		—				Duvoni Buzson- golóból		Duvoni	Duvoni
Stan- ley	{ Savoya- és Helena- csúcs Alexandra- és Marghe- rita csúcs }	Semper vagy Kanzsan- gungve	{ Semper vagy Kanzsan- gungve }	Ingomvimbi	—	—	Duvoni Stuhlmann Semperje	—	—
		—		—	Kanzsan- gogve	—	Duvoni (Stuhlmann Weismannja)	Duvoni (Avölgy alsó részéből)	—
Speke	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Emin	Kraepelin	—	—	—	—	—	—	—	—
Gessi	—	—	Stanley Saddle Mountainje	—	Saddle Mountain (?)	—	—	—	—

Portal fölött, azaz 3789 méter magasságot a tenger színe fölött. Erre az utóbbi eredményre vonatkoztattuk aztán a völgyekben, csúcsokon kéneső-barométerrel, kevésbé fontos helyeken aneroidával végzett megfigyeléseket.

Kevésbé fontos harmadik kiindulópont Ibanda, az alsó Mobuku-völgyben, mert nem végeztek benne olyan hosszú időn át megfigyeléseket, mint Buzsongolóban. Erre egyetlen egy magasságmérés vonatkozott, a Gessi Jolanda-csúcsé. Ezt a mérést különben a forráshőmérővel végeztük, mert barométerünk eltörött.

Hogy az eredmények megközelítő helyességéről fogalmunk legyen, elegendő, ha a közvetlen barométer-leolvasás, vagy a forráspontmeghatározás, vagy pedig az aneroida-leolvasás adatából közvetlenül számított magasságot összehasonlítjuk valami olyan magasságadattal, amelyet az egyik alapállomás adatainak figyelembevételével, minden lehető javítással számítottunk ki.

A legérdekesebb magasságméréseket a már említett T. T. Behrens hadnagy csinálta 1903-ban, amikor az angol-német határ megállapításához szükséges felméréseket végezte. Akkor trigonometriai úton állapította meg a két legmagasabbnak hitt, valamint még négy más csúcs magasságát. De csak az én térképem kiadása után tudta a csúcsok helyzetét tisztázni és így a háromszögeléssel nyert mérésadatokból a magasság pontos számításához szükséges adatokat megnyerni. Érdeemes az ő eredményeit az enyéimmel összehasonlítani.

Magasságok a tenger színe felett méterekben :

Hely	Grauer, Tegart és Maddox közvetlen észleletei		Wollaston közvetlen észleletei forráspont-hőmérővel	Saját megfigyeléseim a kiinduló állomásra vonatkoztatva kéneső-barométerrel
	forráspont-hőmérővel	Aneroidával		
Fort-Portal	1584	—	—	1532
Bihunga	2126	2042	—	1920
Kicsucsu	3008	2926	—	2927
Buzsongolo	3804	3749—3810	3858	3798
Grauer tanyája	4054	3992	—	4032
Grauer-szikla	4558	4581	—	4515
Wollaston-csúcs	—	—	4844	4659

Magasságok a tenger színe felett méterekben :

Hely	T. T. Behrens hadnagy trigonometrikus magasság-értékei	Az én megfigyeléseim. Barométerrel nyert adatok, a kiindulópont-ra számítva	Különbség méterekben
Margherita-csúcs	5065	5125	60
Alexandra-csúcs	5042	5105	63
Edward-csúcs	4799	4873	74
Viktor Emanuel-csúcs	4829	4901	72
Humbert-csúcs	4740	4815	75
Jolanda-csúcs	4650	4769	119

Nincs helye itt annak, hogy a két adatesoport értékeit és megbízhatóságát összehasonlítsuk. Omodei tanár külön munkában beszélt meg az adatok megbízhatóságát és kritikus vizsgálatnak vetette alá a nyert értékeket. Ezek alapján megnyugodhatunk, hogy eredményeink elég jók.

Roccati dr. kimerítő értekezést írt a Ruvenzori geológiájáról és petrografiájáról, amely a természettudományi

téren végzett munkákat tartalmazó könyvben jelenik meg olaszul.

Roccati is, mint Stuhlmann és Scott Elliot, azt a nézetet vallja, hogy a hegycsoport vulkánikus eredete teljesen ki van zárva. A bejárt terület egyetlenegy élesen határolt helyén, azon a sziklafokon, amely alatt Kicsucus fekszik, van kis vulkánikus eredetű képződmény, t. i. bazalttelérek, amelyek a gneisz közé hatoltak.

A réteg dőlése gyakran nagyon erős, úgy, hogy a 60° -ot is túlhaladja. A rétegek a hegycsoport keleti részében túlnyomólag kelet felé és délkelet felé dőlnek, déli részén délre, nyugati részén délnyugat felé, úgy, hogy tektonikailag féltojásdad alakot alkotnak.

Foglaljuk össze a hegymasszivum és ennek középső részén emelkedő csúcsok keletkezés-történetét. Három főtenyező szerepel a hegység keletkezésében, és pedig:

1. Afrika őskori kőzetekből álló síkságának egy része fölemelkedett, még pedig úgy, hogy a felemelkedett rész általában nyugatról keletre hajlik.

Ez az emelkedés összefüggésben van a nyugati, hatalmas töréssel (és a megfelelő függőleges elvetődésekkel,) aminek következtében a Szemliki völgye keletkezett. A csoport keleti részén szintén nagy törések vannak, amelyeket fiatalabb vulkánosorok jelölnek meg, például Toro tartományban.

2. A hegycsoport boltozatosan felgömbült rétegekből álló, hosszas féltojásalakú kiemelkedés, amelynek hosszanti iránya általában észak-déli s a rétegek benne többé-kevésbé meredeken állanak.

3. A hegység középső részén olyan kőzetek vannak, amelyek a pusztulásnak sokkal jobban ellentállnak, mint az alacsonyabb környezet kőzetei. A középső részen amfibolit, diorit, diabáz, amfibolgneisz stb. van, a környezet pedig

laza gneiszből és csillámpalából épült fel, amelyet a légköri behatások sokkal gyorsabban tönkretesznek és elhordanak.

Ezekhez a főokokhoz még hozzá lehet azt is venni, hogy a masszívumban még valószínűleg belső törések is vannak, amelyek nagyjában északról dél felé vonulnak, és a különböző csoportok elszigeteléséhez hozzájárultak.

A Ruvenzori egyik fontos geológiai tüneménye a glecserek óriási kifejlődése a jégkorszakban, amelynek főképpen Nakitavánál világos bizonyítékait lehet látni. Régebben a Mahoma, Mobuku és Buzsuku völgyei elsőrangú glecserekkel voltak kitöltve, amelyek Nakitava (1996 m) alatt egyesültek és Bihungán túl leértek. Ilyen módon a nyugati oldalon is a Savoya-, Helena- és Semper-glecsereknek le kellett érniök a Stanley, Baker és Savoyai Lajos hegycsoportok közé a süllyedésbe, és valószínűleg az Edwardglecsersen egyesültek.

Nem lehetett megállapítani, hogy ezen az oldalon meddig nyomultak előre, mert a völgyek a hegység nyugati részén nincsenek még átkutatva.

Ma már nem olyan nagy kiterjedésűek a glecserek és ma is mind visszahúzódásban vannak. Ezt némely helyen olyan morénák bizonyítják, amelyeket a glecserek mai végüktől néhány száz méternyi távolságban csak nem régen hagytak el, továbbá a kőzetek friss csiszolásai majdnem minden glecsér közelében. A fővölgyekben nincsenek elsőrendű glecserek, hanem csak másodrendűek a hegyek felső részén és a fűszakadékokban, amelyek azonban nem egyszerű függő glecserek, hanem valódi glecsereknek látszanak. Az Alpokkal ellentétben, nincsenek firngyűjtő medencék, hanem kis jégtakarófélek, amelyekből a glecserek különböző oldalra szétágaznak. Ami azt jelenti, hogy a Ruvenzori legmagasabb hegycsoportjaiban olyan

glecserképződményeket találunk, amelyek a skandináviai típusra emlékeztetnek és amelyeket némelyek «tropikus típusú eljegesedésnek» neveznek.

Valamennyi közt legmélyebbre ereszkedik le a Moore- és Semper-glecsér: az első 4170 m-ig, a második 4269 méter magasságig. A leghatalmasabb glecserek a Stanleyn, a Speken és a Bakeren vannak, kisebbek vannak az Eminen és a Savoyai Lajoson, feltéve, hogy az Emin északi lejtőin és a Szavoyai Lajos déli lejtőin, amelyeket az expedíció nem kutatott át, nincsenek nagyobb kiterjedésű glecserek.

Különösen az Alexandra- és Margherita-csúcsok mellett levő magas, hóval fedett gerincek jellemző vonásai az óriási hópárkányok, amelyek távolról áthághatatlanoknak látszanak és az Alpok és Kaukázus hópárkányaitól különböznek. A hőmérséklet gyakori, gyors változása több fokkal zerus alá és fölé, folytonos változást idéz elő az olvadásban és fagyásban, aminek következtében a hópárkányok alatt jégoszlopok képződnek s ezek olyan sűrűn állnak és egymással olyan szorosan össze vannak kötve, hogy a fagyos boltozatnak, amely rendszeren könnyű és szivacsos, valóságos támasztó állvány gyanánt szolgálnak. Ennek következtében a Ruvenzori hópárkányai sokkal szilárdabbak és biztosabbak, mint az Alpokéi; és bár rengeteg sok van és nagy kiterjedésűek, mégsem lehet sehol frissebb törést látni.

Az örökös hó alsó határa 4450 és 4500 méter között van, vagyis majdnem addig a magasságig, ameddig a legtöbb glecsér alsó vége leér. Körülbelül 3400 méter magasságban folyton váltakozik az eső hóval.

Előreláthatólag nem uralkodik, nem dominál a hegységen egyetlen szélirány sem. Biztos, hogy minden szélben a köd, a hó, a jég nagyon gyakori úgy, hogy az időt előre

megjósolni nem lehet. Jó és rossz idő néhány óra alatt is többször váltakozik, még pedig olyan szeszélyesen, hogy látszólag semmiféle törvénynek sem engedelmeskedik. Csak a kora reggeli órákra nézve lehet nagyobb valószínűséggel mondani, hogy az ég többnyire be van borulva.

A rossz időt, még a legmagasabb régiókban is, vihar, villám és mennydörgés kíséri. A villámok hatását az Alexandra-csúcs, Edward- és Sella-csúcs közelében fekvő sziklák mutatják, amelyekre a villám nagyon gyakran lecsap s emiatt helyenkint üvegszerű hártáival van bevonva és számtalan csatornácskával át meg át furkálva.

Az olasz expedíció lefolyása után sem lehet megállapítani azt, hogy melyik a legalkalmasabb időszak arra, hogy valaki a Ruvenzorihoz utazzék. Júniusban feltétlenül több csúnya nap volt, mint szép. A leghosszabb száraz idő periodusa július második hetében volt. Később eltávolodott az expedíció a magas völgyek és csúcsoktól, amelyekhez, úgy látszik, az eső és köd kötve van. A fort-portali miszcionáriusok szerint tényleg ott az egész két hónap alatt egy csöpp eső sem hullott, holott Fort-Portal a hegységhez nagyon közel fekszik.

A Ruvenzori völgyei gyakran lépcsősek, azaz folyami vagy tavi lerakódásokkal kitöltött alluviális lapályok lépcsős sorozata.

Keletkezésüket meredeken álló, tömör kőzetrétegeknek köszönhetik, amelyek hajdan a völgyeket imitt-amott elzárták, így aztán tómedrek keletkeztek, amelyek később többé-kevésbé mocsaras síkságokká változtak át. A Buzsuku-tó is egy ilyen régi medence maradványa.

A Mobuku- és Buzsuku-völgyben, mintegy 3000 méter magasságban uralkodó nedves, mérsékelt éghajlat elősegíti a mohok, májmohok és zuzmók kifejlődését, amelyek a

völgy falait, fenekét, valamint az élő, s a kihalt, ki-dőlt vén fatörzseket is beborítják. Ebben a magasságban a völgyeket áthatatlanul sűrű erica- és bambusz-erdők borítják, szederbokrokkal, orchideákkal és páfrányokkal vegyesen s ezeknek árnyában ibolya, ranunculus, geranium, dudva és tüskés bojtörján nő.

3500 méternyi magasságban megszűnik az a növényzet, amely az erdő mélyebb részeiben tenyészik, s a fás növényzet csakis az ericákra, lobeliákra, seneciókra szorítkozik, túlságban vannak azonban a páfrányok s a mohok, májmohok és zuzmók, amelyek mindent ellepnek.

Ezeknek a kifejlődése körülbelül 3800 méter magasságban éri el a tetőpontját; nem sokkal alább azonban megszűnnek az ericák s ezentúl csak seneciók, lobeliák, nádfélék, zsurlók, mohok és zuzmók tenyésznek. Itt a már 3500 métertől kezdve jelentkező helichrysumok nőnek, sűrű bozótban s mint a legutolsó fás növények; a seneciókkal együtt felhatolnak egész a glecserek széléig.

A sok helichrysum- és seneciofaj között, amit az expedíció magával hozott, volt olyan is, amely új volt a tudomány előtt. Buzsongolóban találtunk egy szép és ritka fát az ericafélék családjából, amely a philippia-nembe tartozik.

A csúcsokon mohokat és zuzmókat, néhány fűféléket, meg a virágos növényeknek néhány olyan törpe válfaját lehet látni, amelyek az Alpok jellemző növényzetének néhány típusára emlékeztetnek. Csakis 5000 méter magasságban lehet teljesen kopasz sziklákat látni.

Az expedíció nem tűzte ki feladatául, hogy az állatvilágot itt különös és beható vizsgálat tárgyává tegye. Mégis, ha a menetelés gyorsasága s a helyi viszonyok megengedték, annyi állatot fogtak mindenütt, amennyit csak lehetett; ezek ez járultak még azok a gazdag gyűjte-

BUZSUKU-TÓ ÉS STANLEY-HEGY.

mények, amelyeket a katolikus hittérítők készítettek az expedíció részére.

Mennél magasabbra megyünk a Mokubu-völgyben, annál szegényebb lesz az állatország és Buzsongoló fölött már csak leopárdokat, denevéreket, rovarevőket, kevés hollót, sólymot, verebeket, bogarakat s férgeket találunk. A csúcsokon férgek, hártvás szárnyúak és kétszárnyúak élnek.

Mind a növénytani, mind az állattani gyűjtemények gazdag anyagot tartalmaznak a tudomány számára.

NYOLCADIK FEJEZET.

A Speke- és Emin-hegyek felkutatása.

Leereszkedés a Buzsuku-völgybe. — A Stuhlmann-nyereg. — A Speke nyugati lejtője. — A Victor Emanuel-csúcs megmászása. — Rossz idő és elektromos tünek a csúcson. — A Ruvenzori jégárjai. — Újra felmegyünk a Victor-Emanuel-csúcsra. — A nyugati magasvölgyeken keresztül. — Tanya az Emin lábánál. — Az Umberto-csúcs megmászása. — Visszatérés Buzsongolóba. — Három elázott nap útközben. — Áttekintés a végzett munkán.

Június 21.-én az expedíció tagjai a IV. tanyán megint együtt voltak. A IV. tanya a Scott Elliot-nyereg fölött, a Stanley-hegy Helena-glecsere mellett fekszik. Itt szakítottuk meg utazásunk elbeszéléset.

A következő reggel, június 22.-én, megint elváltam társaimtól, hogy a hegység tanulmányozását folytassam, és pedig először az északi csoport felé akartam indulni. Pár nappal ezelőtt megfigyelhettem az Alexandra-csúcs legmagasabb pontjáról, hogy az Eminre és Spekere a legkényelmesebb és legegyszerűsebb út a nyugati lejtőn vezet föl. Ide könnyen juthattam el, ha a Buzsuku-völgy legfelsőbb részén, a Speke és Stanley között fekvő Stuhlmann-nyergen át megyek. Kísérőim voltak Giuseppe és Lorenzo Petigax, a két vezető, Ollier és öt bakondzsó teherhordó.

A Scott Elliot-nyereg északi fala, amint már említettem, hirtelen esik le a Buzsuku-tóhoz. Rövid ideig tartó leereszkedés után kis csapatunk hatalmas, a már megszokott mohákkal borított sziklatömbökön át, szűk hasadékba jutott, azután pedig majdnem függőleges, kőtörmelékkal telerakott vízmosságba. A fekete teherhordók nem ismerték az ilyent, s nem tudták, hogy itt nagyon óvatosan kell

lépni, minduntalan megindították a köveket s az elül menő vezetők élete minden pillanatban veszedelemben forgott.

Lassan, óvatosan, zárt sorban kellett lemászni.

A négerek most nagyobb bizalommal viseltettek gazdáik iránt, s készségesen jöttek velünk. A vezetők pedig minden nehezebb helyen segítettek nekik és támogatták őket úgy, hogy a jó hangulat megint visszatért a karavánba.

A szakadék végén megint senecióerdővel találkozott kis seregünk, amelyen keresztül enyhébb lejtőn át ereskedtünk le a völgybe. Ennek a feneke mocsaras, fátlan lapály (3933 méter.). Két és fél órai gyaloglás után értünk ide, miután a Buzsuku-tó feletti hegyi patakon átkeltünk.

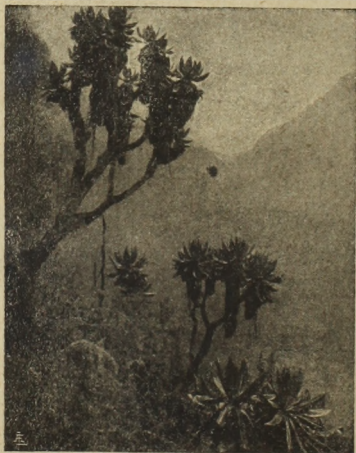
Innen aztán egyenesen a Speke déli fala irányában, nem nagyon meredek lejtőn, kezdtünk felmászni. Körülbelül 100 méterrel odébb, a fal lábánál, lavinamaradékból álló hómezőre akadtunk. Ezt a falat fenn jégpilléreké (séracokká) szaggatott glecser takarta, mintha a völgy felett függene. Megkerültük balra a hómezőt s megint ahhoz a ponthoz igyekeztünk feljutni, ahol a Speke délnyugati gerince a Stuhlmann-nyereggel érintkezik, északra attól a sziklától, amelyet a nyereg derekán jól lehet látni. Az út utolsó darabján, a glecser legszélső jégpilléreitől körülvevett, meredeken emelkedő fal lábánál kőomlásnak van kitéve az ember; felmászni könnyű, de a mohával takart, csúszós sziklák miatt fárasztó.

Amikor a főgerincet elértük, a köd a szépen, melegen sütő Nap hatása alatt eloszlott. Ezért rövid ideig megálltunk itt, hogy a gyönyörű kilátásban, a Buzsuku-völgy felső amfiteátrumában gyönyörködjünk. Minden oldalról hatalmas, függőlegesen egymásra tornyosuló sziklakkal van körülveve. Csak a Margherita- és Alexandra-csúcs alatt jöhet le a glecser az enyhébb lejtőn mélyebben alá; kö-

röskörül különben mindenhol a sziklafalak peremén végződnek a glecserek. Időközben a völgybe zuhanó jéglavínák visszhangja hallatszik. Rendkívül szépek a Helena- és Savoya-csúcs sziklatornyai és a Baker északi falának meredek szikláai, amelyek fölé kelet felé a Moore- és Wollaston-csúcs emelkedik.

A Speke déli gerincének lábát megkerültük, aztán a nyugati fal alatt, majdnem vízszintes irányban, majdnem

Pillantás a Buzsuku-völgybe.

folyton a glecser szélén járunk. Ez a glecser az utóbbi időben visszahúzódott, széles sziklatömbökből és morénatörmelékből álló, széles sávot hagyva hátra, amelyek között egypár senecio- és helichrysum-csoport vert gyökeret.

Kissé magasabban, két hosszúkás, kerek tó és a Speke-glecser széle közt elnyúló keskeny földszávon felállítottam a tanyát. Ez az V. tanya volt. A Victor Emanuel-csúcs alatt fekszik,

4475 méter magasan a tenger színe felett. Közelében néhány seneciófa áll. A négerek lejjebb kerestek pihenőhelyet, ahol sok fa van. Az ég tiszta, de a hegyek körül és lenn a völgyekben lustán szállingóznak a ködfoszlányok, amelyek a vidék nagyobb részét elfedik. Kissé alább, nem messze innen, harmadik tó fekszik, kicsivel nagyobb, mint a tanyánk mellett fekvő kettő.

Másnap először sziklákon át, majd hófoltokon keresztül, gyöngén emelkedő gerincet követve, anélkül, hogy a kötelet használtuk volna, kevéssel több, mint egy óra

alatt elértük a 4901 méter magas Victor Emanuel-csúcsot. Fél hét volt reggel, amikor ide értünk, s köröskörül minden sűrű ködben. Nyolc óra hosszat maradtunk fent, mind várva a köd eloszlását, de sajnos, hiába. Gyöngé, minden pillanatban változó szél fúj, s hol esett, hol pedig havazott, vagy rövid ideig erős jégeső hullott. A hegymászókat egyszerre erősen elektromos felhő vette körül s a jégcsákányo-

IV. számú tanya a Helena-glecsernél.

kon, stativákon, a barométeren és a szomszédos sziklákon kicsi villamos kisülések kezdtek pattogni. Még a hajunk is villamos lett. Kellemetlen s nem minden veszedelem nélkül való helyzetünk volt.

Hogy az idő csak valahogyan elmúljon, kőpiramist építettünk az északnyugati sziklacsúcson, amely pár méterrel alacsonyabb a hóval takart csúcsnál.

Délután visszamentünk a tanyára, mialatt az idő még

rosszabb lett. További kutatásokat ezen a napon már nem lehetett végezni.

Június 24. és 25.-én egyáltalán nem emelkedett fel a köd és eső, hó, jégeső felváltva zuhogtak ránk. A vezetők rövid kirándulásra indultak, hogy utat keressenek a Speketől északnyugatra induló völgyeken keresztül az Emin-hegyre. 25.-én megpróbáltunk tovább menni, de kis idő múlva vissza kellett térnünk, mert a köd olyan sűrű volt, hogy azt lehetett hinni, éjjel van.

Ezen a ránk kényszerített két pihenőnapon megfigyeltem jól a Speke-glecserből eredő patakok karakterisztikus, a jég olvadásából származó periodikus ingadozását, minimummal a reggeli órákban és maximummal az esti órákban. Nem lenne szükséges felemlítenünk ezt a tényt, ha Freshfield nem következtette volna a Mobuku kicsiségéből azon a helyen, ahol a glecserből előjön, és vizének tisztaságából azt, hogy a Mobuku keletkezését inkább a glecser alatt levő forrásának köszönheti, mint a jég olvadásának.

Ez a megfigyelés Freshfield egyik elméletével áll összefüggésben, hogy tudniillik a glecserek a forró égöv alatt főképen elpárolgás folytán kisebbednek, s nem az olvadás következtében. Akármilyenek legyenek is a Himalája viszonyai, az kétségtelen, hogy a Ruvenzori glecserei megfelelnek az Alpok glecsereinek, s mindegyiknek a végén hegyi folyók törnek elő, amelyek ugyanolyan jellegűek, mint a glecserpatakok. De hiszen valóban nem sok tropikus jellemvonása van a Ruvenzori klímájának, s az a nedvességgel telített levegő, amelyben majdnem állandóan köd képződik, szinte lehetetlenné teszi, hogy olyan tetemes elpárolgást tegyünk fel, amely egyedül elegendő volna a glecserek jelentékeny fogyásának megmagyarázására.

A Ruvenzori glecsereiből eredő patakok vizének tiszt-

taságát valószínűleg a glecserek mozdulatlanságából magyarázhatjuk, mert majdnem mozdulatlan glecserek alig súrolják, alig koptatják a medrüket.

Valóban, inkább jégsapkák ezek a glecserek a csúcson és gerinceken, mint olyan jégárak, amelyek, mint az Alpokban, frngyüjtő medencéből folynak le.

Mindenesetre tanulmányozni kell az egész hegységet, ha meg akarjuk tudni, hogy milyen jelentősége van a Ruvenzori-hegységnek a Nilus táplálásában. Nagy, magas tömegei a légáramlásokat felszállásra kényszerítik s ezekből a felemelkedés következtében kicsapódik a pára eső vagy hó alakjában. Ne felejtsük el, hogy Stanley egyedül a nyugati és déli oldalon 62 patakot számlált meg, amelyek mind a hegységből jönnek és a Szemlikibe meg az Albert Edward-tóba ömlenek.

Június 25-én este hirtelen megfordult az időjárás, a levegő teljesen kitisztult, és a Nap, gyönyörű bíborszínben borítva a völgyet és a távoli Kongo-terület őserdejét, pompásan nyugodott le.

Dermesztően hideg éj következett. Másnap, június 26.-án már reggel 4 órakor útban voltam a vezetőkkel. Minden meg volt dermedve a fagytól; egy csöpp víz sem szivárgott le sehonnan, és a tó majdnem teljesen be volt fagyva. A kemény hó a glecserek alatt nem süppedt be lépéseink alatt. Negyed hatkor már megint fent volt kis csapatunk a Victor-Emanuel-csúcson. Hideg szél fújtzaknyugatról; a tiszta, átlátszó levegőben fényesen rajzolódtak az égre a gerincek körvonalai; ideális idő volt ez szögmérésekre.

A Victor-Emanuel-csúcs annak a széles körnek, amelyen a Ruvenzori hegyei és glecserei emelkednek, majdnem a közepén fekszik, s határozottan a legalkalmasabb pont a lánc áttekintésére. A csúcstról észak felé az az el-

jegesedett gerinc fut le, amely leereszkedik a Cavalli-nyereghez és onnan megint az Emin-hegy Umberto-csúcsá-

Speke-hegy a Scott-Elliot nyereg lábánál levő senecio-bozótból tekintve.

hoz emelkedik. Mély, észak-déli irányú, meredek falú szakadék választja el az Emint a Gessitől. Erről pompásan lehet látni a hóval takart véggerinc legszélső végén emelkedő Jolanda- és Bottego-csúcsot. Délnyugaton pedig a

Stanley emelkedik öt csúcsával, amelyek a többi hegyek fölé emelkednek; az Alexandra-csúcsot csak egy kicsit lehet innen látni balra a Margherita-csúcs mögött. Ez alatt a két csúcs alatt a nagy glecsermezőn fekete foltokat lehet látni: Sella karavánja ez, amely az Alexandra-csúcsra mászott fel. A glecser-környezet keleten a Baker-csoport Moore-csúcsával végződik, rajta Sellának pár nappal ezelőtt készült piramisa emelkedik.

A Scott Elliot-nyergén túl, mint egy ablakon keresztül, a Savoyai Lajos-hegy legszélső nyugati szélét lehet látni. Közte és a nyereg között a Bakertől nyugatra fekvő völgyekbe lehet látni a tavakhoz. A fakó reggeli világításban tűz csillog odalenn: a fekete teherhordók tanyája van ott, akik élelmiszereket hoznak fel.

Így tehát szemtanúja voltam ebben a reggeli órában expedicióm élénk munkásságának és áttekinthettem az egész jól szervezett munkát, amit az expedíció végzett.

Hét órakor már megint útban voltunk lefelé, sátrunkhoz, ahol azután a nap többi részét azzal töltöttük el, hogy az előbbi napokban a sok esőtől átázott ruhánkat a napon szárítgattuk.

Estefelé egy pár bakondzsó teherhordó érkezett hozzánk élelmiszerekkel. Az éj tiszta és csillagos volt s reggel gyönyörű, derült égen kelt fel a Nap.

Vezetőimmal előre mentem észak felé a hegyfal és a tavak közötti téren, azon a sziklaterrazon, amelyen 200 méterrel távolabb fönt a glecser jégoszlopokkal (séracokkal), hirtelen szakad le. Úgy haladunk előre, hogy a szikla lábánál felhalmozott sziklatömbökön mászkálunk. A teherhordók lejjebb egy kicsit kényelmesebb útra találtak, amely a második és harmadik tó között seneciók és helichrysumok alatt vezet át.

Így, mindig a glecser szélén haladva, a gerinc tetejére

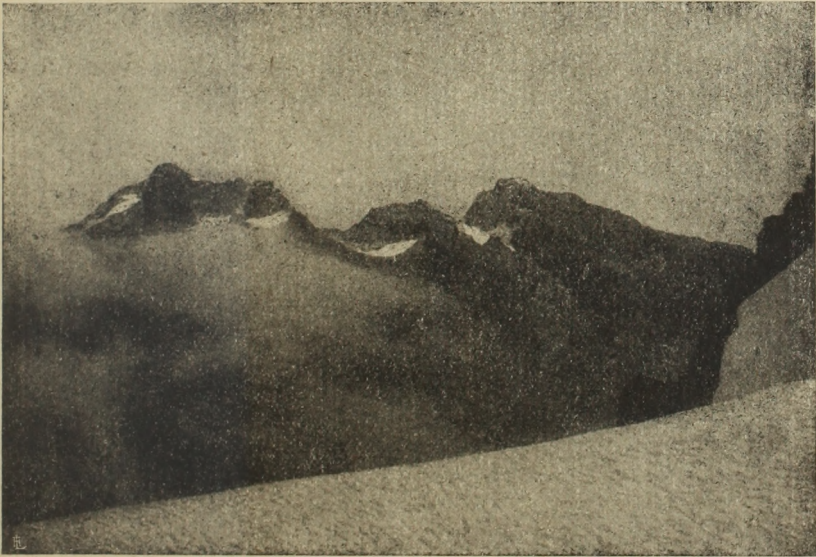
jutunk. Ez a gerinc a Speketől nyugat felé ereszkedik le és elválasztja a Stuhlmann- és Cavalli-nyeregtől nyugatra fekvő völgyeket egymástól. A gerincen sziklacsúcs emelkedik, olyan kilátótorony-féle, amely 4494 méter magas, és róla nagyszerűen lehet áttekinteni a meglehetősen nagy út. Szerencsétlenségünkre megint kezdett borulni az ég, és az itt-ott képződő felhők gyorsan közénk és a vidék közé húzódtak. Innen világosan lehetett látni nyugaton az Emin előtt fekvő egyik nyúlványon azt a meredek sziklakúpot, azt a kisebbfajta «Matterhorn»-t, amely egyike lehetett azoknak az «ikerkúpoknak» (twin-cones), amelyek felé igyekezett Stairs, amikor a hegység északnyugati részében járt.

Keresztül kellett haladnunk annak a völgynek a felső részén, amely nyugatra a Cavalli-nyeregtől ereszkedik le, és egy második, alacsonyabb, a Spekeről a völgybe előugró sziklabástyán kellett átmennünk, hogy az Emin lábához érjünk. Innen aztán a hegy mentén a Grant-gleccser alatt vezetett az út. Ez a gleccser még jobban visszahúzódtott, mint a többi, egészen ennek a nyúlványnak a hátára. Azután ennek mentén mentünk lefelé a Cavalli-nyereg irányában. Szerencsére találtunk valami lépcsőfélélet, mintha a Gondviselés rakta volna oda a sziklák közé, különben képtelenek lettünk volna a sziklatömbökön áthatolni. A lépcsőzetet teljesen beborította a bozót és a helichrysum, amelyen keresztül aztán a vezetők vágtak ösvényt. A völgyet felső részében, a nyereg alatt szeltük át és a Umberto-gleccser alatt csak néhány száz méternyire ütöttük fel a VI. tanyát, kis sziklasíkságon, amelyről a szikla csaknem függőlegesen szakad le a völgybe. 160 méterrel tovább ez a völgy amfiteatrumszerű kibővülésbe torkollik, amelyet függélyes falak vesznek körül; közepén azonban egy kevésbé meredek lejtő visz fel a Cavalli-nyereghez. Nyu-

gaton szűk szakadékká szorul össze a völgy; ebbe szakad az Emin déli glecsereiből eredő hegyi folyó.

A mai napon megtett út nagyon hosszú volt s mindnyájan fáradtak voltunk. Június 28.-án csúnya idővel, rosszul kezdődött a nap. Az ég be volt borulva, amikor elindultunk és arra az előugró sziklára kezdtünk mászni, amely az Umberto-csúcsról az Emin- és Umberto-glecsér

Az Emin a Jolanda-glecserről nézve. 1. Umberto-csúcs. 2. Kraepelin-csúcs.

között leereszkedik. Amikor az utóbbinak jobb szélét elértük, kerek 200 méterrel magasabban a VI. tanyánál, otthagytuk a sátrat és felfelé indultunk a glecsert borító havon át.

Felérve, nyugatra fordultunk, egy sziklás gerinc irányában, amelyen át az Umberto-csúcsra értünk. (4815 m.) Itt öt óra hosszat időztünk, de sajnos, csak nagyon ritkán sikerült a ködön át egy-egy hegyet megpillantanunk. A széles, sziklás csúcson kőpiramist állítottunk fel.

Északon hatalmas, összevissza szakadozott gerinc húzódik a Kraepelin-csúcsig, amely alacsonyabb és szintén sziklás. Egy szűk, meredek falú szakadékon túl olyan a Gessi, mint valami széles nyereg, két kissé kiemelkedő csúcs között, amelyek a havas gerinc legszélső északi és déli végén ülnek. Későn tértünk csak vissza a glecser közelében levő sátrunkhoz.

Másnap az Umberto-csúcsra akartam visszamenni, hogy szögméréseket végezzek, de a rossz idő már reggel nagyon fenyegetett. Csak még egy napra volt élelmiszerünk. Az élelmiszerek rendes szállítása nem volt könnyű ilyen nagy távolságban Buzsongolótól, ellátásunknak egyedüli bázisától. Ezért vissza kellett indulnunk.

Egy fél óra alatt elértük a VI. tanyát a Cavalli-nyereg alatt, azután megint a «kilátótoronyhoz» másztunk fel, és a kora délutáni órákban, amikor hóvihar szakadt a nyakunkba, megint a Victor-Emanuel-csúcs lábánál állítottuk fel sátrunkat. Másnap nagy utat tettünk meg: átmentünk a Stuhlmann-nyergen, azután a Buzsuku-völgy felső részén, felmásztunk a Scott Elliot-nyereg meredek falán és a II. tanyán háltunk meg, a tó partján és a Baker nyugati falának lábánál. Az élelmiszereket útközben különböző helyeken osztottuk el, úgy hogy a karaván gyorsan haladhatott előre, mert csak a csekély tanyai felszereléseket kellett cipelnünk.

Miután keresztül mentem a Freshfield-nyergen, amelyen Sella és Botta közösen felállították sátrukat, szép időre várva, hogy fotografálhassanak, visszatértem július 1.-én, folyton szakadó esőben, a sárral lelt Mobuku-völgybe. 17 napi távollét után megint itt voltam a buzsongolói tanyán.

Az egész idő alatt 4000 méter magasságban éltem, és csak kevés, kezdetleges tanyai kényelem állt rendelkezé-

semre. Három embernek kellett egy sátorban aludni, tábori ágyak nélkül, majdnem mindig nedves, hótól, esőtől megázott ruhában, olyan nélkülözések, fáradságos körülmények között, amelyeket csak az tud igazában megérteni, aki hasonló körülmények közt megszokta a havasi életet.

Jókora munkát sikerült ez alatt a 17 nap alatt elvégeznem: megmászta a Margherita-, Alexandra-csúcsot, az utóbbit kétszer, a Stanley-csoport Helena- és Savoya-csúcsát, a Speke Victor-Emanuel-csúcsát (kétszer) és az Umberto-csúcsot. Átmentem a Freshfield-, Scott Elliot- és Stuhlmann-nyergen. Átkutattam a Buzsuku-völgy felső részét és a Speke-csoport nyugati lejtőit és befejeztem tanulmányomat a csúcsok elhelyezkedését és az egyes hegy-csoportok egymás közötti összefüggését illetőleg, amit részben már a Baker csúcsainak megmászásával megkeztem és később számos magasság- és szögméréssel kibővítettem.

Mindezt pompásan kiegészítették az expedíció többi tagjának a munkái. A következő fejezetben ezekről fogok beszélni, hogy a Ruvenzori tanulmányozása minden részben egész világos legyen.

KILENCEDIK FEJEZET.

A Stanley-, Savoyai-Lajos- és Baker-hegyek megmászása. Munkálkodás Buzsongolóban.

Az Alexandra-csúcsot még háromszor másszák meg. — A Moebius-csúcs megmászása. — A Stanley középső nyergén át. — Egy hétig tartó rossz idő a Freshfield-nyergén. — Az Edward-csúcs megmászása a déli gerincen át. — A Sella-csúcs megmászása. — Munkálkodás Buzsongolóban. — Az alapvonal előkészítése. — Visszatérek az Edward-csúcsra. — A Cagni-csúcs megmászása. — Panoráma az Edward-csúcsról. — A Wollaston- és Moore-csúcs megmászása. — A leopárd halála. — Általános terv a visszatérésre.

Olyan expedíció munkájáról, mint amilyen a Ruvenzori-expedíció, ahol minden csoportnak külön feladata van, ahol egyszerre különféle helyeken, különféle teendőkkel foglalkoznak, csak töredékesen, az időben vissza-visszamenve lehet beszámolni, hogy a karaván sokoldalú elfoglaltsága és munkája világos legyen.

Amikor június 22.-én a Scott Elliot-nyergén levő IV. tanyát elhagytam, hogy a Buzsuku-völgyön át az északi hegyekhez menjek, Cagni és Cavalli Brocherel vezető kíséretében megmáaszták az Alexandra-csúcsot. Az idő azonban, sajnos, ködös volt, úgy, hogy a csúcson töltött három óra alatt csak néha-néha láthattak valamit egy-egy világosabb percben, megpillanthatták a szomszédos Margherita-csúcsot, valamint a körülfekvő hegyekről néhány szöveget mérhettek. Visszatértükkor csúnya hóviharba jutottak, úgy, hogy térdig süppedtek a hóba.

Sella már hajnalban indult el fényképezőgépevel és néhány felvételt csinált a tanya közelében a gerincekről. Roccati geológiai észleléseket végzett és ásványokat gyűjtött.

BUZSUKU-VÖLGY.

Ugyanaz a csúnya idő, amely első megmászásomat a Viktor-Emanuel-csúcsra tönkretette és két napig fogva tartott az V. tanyán, 23.—24.-én Sellát és Roccatit is megakadályozta a sátoron kívül való munkákban.

Cagni sietett vissza Buzsongolóba, hogy minél előbb megkezdje a magnetikus megfigyeléseket és megállapítsa a trianguláció befejezése végett az alapvonalak fekvését.

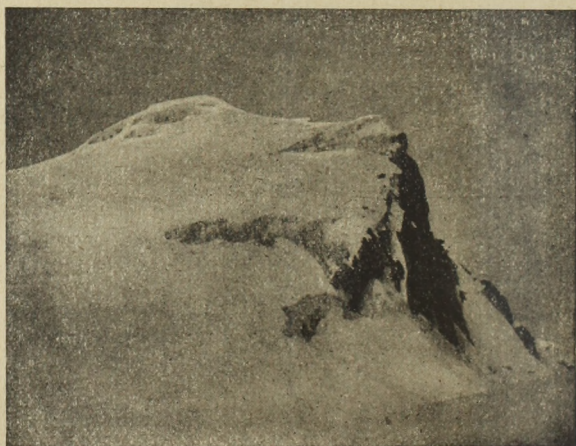
Felmászás az Alexandra-csúcsra.

Cavallival együtt elhagyta 23.-án a IV. tanyát és még aznap este érkezett a Freshfield-nyergen át Buzsongolóba. Az egész utat szakadó esőben, valóságos felhőszakadásban tette meg. Az út mentén alkalmas helyeken élelmiszereket tett le a havasokban visszamaradtok részére.

Cavalli a III. tanyán maradt, hogy növényeket gyűjtsön. Másnap tért vissza Buzsongolóba, szintén bőrig ázva.

Cagnit mindenféle munkában elmélyedve találta. Me-

gint rendet teremtett az expedíció szervezésében, aztán gyorsan járó csapatokat alakított, amelyeknek az volt a feladata, hogy engem a Speke távoli völgyeiben élelmiszerekkel lássanak el. Nehány bakondzsónak sebes volt a lába, ezeknek orvosi kezelésre volt szükségük. Miután a sátrak nagyobb része úton volt és így a tanyahely üres volt, megint megkezdte dr. Cavalli a tanyai munkákat, kijavította a már meglevő padozatot és újakat készített, kitöltette a

A Moebius-csúcs az Alexandra-csúcs délkeleti gerincéről nézve.

lyukakat, elhengergettette és elhordatta a sziklatömböket és fákat vágatott ki, hogy nagyobb szabad teret nyerjen.

A rossz idő miatt egyetlenegy észlelést sem csinálhattak. Egy hét alatt egyszer sem láthatta Cagni egyfolytában egy óra hosszat a Napot. Finoman, de szakadatlanul hullott az eső és olyan sűrű köd volt, hogy még a völgy másik oldalát sem lehetett látni.

Június 25.-én, 27.-én és 28.-án azonban mégis végezhetett Cagni rövid időközökben néhány csillagászati megfigyelést, ha az idő pár perczre kiderült.

Sella is felhasználta a kicsit jobb időt 25.-én, és felment Roccati, Brocherel és Botta kíséretében a Moebius-csúcsra, a Stanley egyetlen csúcsára, amelyen még nem volt senki és rövid kirándulást tett a gerincen át a nyugati lejtők szerpentin-szikláihoz, miután az ezen a gerincen levő hatalmas hópárkányt fejszecsapásokkal összezúzta. Innen föntről tisztán lehetett látni a két kis tavat a sziklafal lábánál. Erős hóvihárban tértek vissza a tanyára, de a nap nem volt eredménytelen.

Friss hó a Freshfield-nyergen.

Másnap kora hajnalban már megint elindult Sella Brocherellel és Bottával. A glecsertől megfigyelhetett engem a Victor-Emanuel-csúcson. Ha a köd néhány percre eloszlott, fényképezett, azután szintén feljutott az Alexandra-csúcsra. Amikor Sella visszament a tanyára, újra elkezdett havazni.

Még kedvezőbb volt június 27.-e. Sella Roccati kíséretében először visszament az Alexandra-csúcsra. Ez az Alexandra-csúcs ötödik megmászása volt. Leérve, Brocherellel és Bottával átment az Alexandra- és Moebius-csúcs közötti

nyergen és lemászott körülbelül 400 méterre a nyugati oldalon fekvő, hasadékokkal tele glecseren. Az Alexandra- és a Moebius-csúcsról lejövvő glecserek közt előugró sziklafokról lefényképezte a nyugati falakat s így befejezhette a Stanley tökéletes ábrázolását képekben. Ez a sziklafok, amely a Stanleytól nyugatra fekvő glecser alján van, és amelyen Sella fönt volt, Stuhlmann könyvében a 288. oldalon tisztán látható. Sella fényképfelvételei alapján biztosan fel lehet ismerni az említett képen látható hegyet.

Sella még egyszer felmászott a gerincre és a fennsíkra, ahol Roccatival találkozott és azután visszatért a tanyára.

Másnap hóban, jégben szétszedték a tanyát a Buzsongolóból jött teherhordók segítségével, és leereszkedtek a Baker nyugati részén fekvő tavakhoz.

29.-én megint a Freshfield-nyergen tanyáztak. A fényképezőgépet ezen a napon az Edward-csúcstól délre, a gerincen, szorosán a glecser szélén állították fel. Három óra hosszat hiába vártak esőben, hóban, aztán otthagyták a gépet és visszatértek sátrukhoz. Az egész következő napot a gerincen töltötték hóviharban, a gép mellett guggolva. A nyergen is annyi hó esett, hogy súlya alatt összedőlt a sátor. Bár a fát bőven öntözték petroliummal, mégis csak nagynehezen sikerült tüzet gyújtani.

Július 1.-én Roccati is lement Buzsongolóba, miután a nyereg környékén és a szomszédos glecsereken befejezte az ásvány- és kőzetgyűjtést és otthagya Sellát, aki makacsul elhatározta, hogy tervét végrehajtja, egyedül Brocherellel és Bottával. Ezen a napon én is visszatérve a távoli Emintől, átmentem a nyergen és Buzsongolóba tértem vissza.

A következő reggel, bár az idő nem volt nagyon kecsgetető, Sella két társával mégis felmászott a nyeregről,

egyenesen a déli gerincen át az Edward-csúcsra. Nehány képet és egy befejezetlen panorámát mégis sikerült felvennie. Lejövet erős vihar lepte meg, amely a következő napon is jégesővel, hóval dühöngött tovább.

Ilyen magasságban (4322 m) a zivatart végignézni, egyike a legcsodásabb látványoknak. Nehéz felhők borítják a Szemlikit, amely mint valami ezüstszalag kanyarog a messze távolban. Hatalmas felhőgomolyagok hömpölyögnek fel a keletre, nyugatra fekvő völgyekből, szakadat-

A Stanley-hegy a Freshfield-nyeregről.

lan villámlás, mennydörgés közben kavargva oszlanak szét, hogy megint újabb gomolyagok tóduljanak a helyükbe.

Este, miután egész nap esett, havazott, jégeső hullott, gyakran egyszerre kitisztul az idő. A vízgőzzel telített kristálytisza levegőben a Nap mint óriási tűzgömb nyugszik le és a völgyeket, glecsereket, hómezőket nyugat felé bíborözönnel önti el.

Július 4.-én reggel Sella társaival megint elhagyta sátorát, hogy a Savoyai Lajos középső csúcsára másson fel, amely most az ő nevét viseli. Átmenve a völgy legmaga-

sabban fekvő részén, nyugatra a Freshfield-nyeregtől, a gerinc egy benyergelésére jutott. A ködben nehezen tudtak tájékozódni. A számtalan sziklatorony arra kényszerítette őket, hogy egy meredek hómezőn keresztül menjenek a gerinctől délre, és azután az északi oldalon a csúcs alatt kellett visszatérniök s így egy sziklavápán át fel a csúcusra. A 4659 méter magas sziklás Sella-csúcs szintén tele van hintve sok-sok villámütéses hellyel. Nehány szikla a szélén pár centiméter mélységig valósággal át van furkálva, mintha szúette volna. Több óra hosszat maradtak a csúcson, anélkül, hogy csak egyetlen egy felvételt is sikerült volna csinálniok. Alig tudták délnyugaton egy percere a gyérülő ködben a Weismann-csúcsot felismerni.

Visszatérve, egyenesen a völgyfenékre mentek le, amely tele volt mocsaras, ingoványos helyekkel és a szokott senecio-növényzetel. Éjszaka szép holdvilágban értek vissza sátraikhoz.

Végre 5-én megint találkozott Sella az expedicióval Buzsongolóban, miután egy hétig fönt volt a Freshfield-nyergen, kirándulásokat téve onnan a gerincekre fel és órák hosszat a legesúnyább viharban gépe mellett lesve, várva a derülést. Kitartása, türelme ellenére, mégsem sikerült neki az Edward-csúcsról a hegyek egész körképét felvenni, amint terve volt.

Időközben Buzsongolóban sem mult el tétlenül az idő. Cagni hiába próbált magnetikus megfigyeléseket tenni. A Buzsongoló közelében tömegesen előforduló vastartalmú ásványok hiúsították meg kísérleteit, mert hatásuk még akkor is észlelhető volt, ha az inklinációs tűt külön erre a célra gerendákból készült állványon állították fel, néhány méter magasan a föld felett.

A legnagyobb nehézség azonban olyan terület felfedezése volt, amely eléggé sík, vízszintes és terjedelmes volt

ahhoz, hogy rajta a bázist ki lehessen tűzni úgy, hogy annak a két végpontjáról olyan hegycsúcsokat lehessen beirányozni, amelyek a csúcsokon végzett szögméréseinkbe bele voltak kapcsolva.

Afölött a magas szikla fölött, amelynek lábánál Buzsongoló fekszik, volt egy kicsit hátrább némi sík tér. Innen azonban csak az Edward- és Cagni-csúcsot lehetett látni, de ezek nem voltak összekötve a többi csúccsal. A Freshfield-nyeregbe vezető úton volt még magasabban is egy hely, de ez a rossz időben és a teherhordók sok ide-oda járásától sártengerré alakult s ezért nem volt alkalmasabb. Meg kellett erről Cagnival győződnöm, miután egy egész napot töltöttünk itt esőben.

Most azon a terven gondolkoztunk, hogy a bázist a Buzsongoló mögötti síkságon jelöljük ki. Én ekkor az Edward-csúcsra, Cagni pedig a saját nevét viselő csúcsra mászott volna fel, hogy erről a pontról megmérje a többi hegyek irányszögeit. Minden attól függött, hogy a szerencse kedvez nekünk és néhány tiszta órát tölthetünk a hegyeken.

Közben a Buzsongolóval szemben fekvő völgybe indultam felfedezőútra. Ez a völgy a Baker- és Cagni-csúcs között ereszkedik le és erősen lejtős, síkos, valószínűleg átjárhatatlan sziklatömbökkel van elzárva, amelyeken keresztül a fekete teherhordók sohasem mehettek volna át. Az idő változatlanul rossz maradt: a Baker teljesen hóval volt takarva; a völgyben pedig az eső az egész földet nyúlós, mély iszappá alakította át.

Július 4.-én minden kis szélfúvást felhasználva, a vég nélküli ködben, esőben mégis sikerült a tanya feletti síkon az alapvonalat kitűznünk, mocsaras, mohás talajon, tele az esőtől csöpögő szeneciófákkal. Hogy a theodolitot a vonal két végpontján felállíthassuk, valóságos alapzatokat kel-

lett készítenünk, úgy, hogy levágott és megfaragott fatörzseket mint cölöpöket vertünk le, két méterig, az iszapba.

Alig fejeztük be az előkészületeket, javulni kezdett az idő, és július 5.-én, tiszta, de nagyon hideg reggelen, felmászhattam a Freshfield-nyeregbe. Roccati, aki eddig elkísért, Sellával visszatért Buzsongolóba, amíg én egyenesen tovább mentem az Edward-csúcs felé, a déli gerincen, amelyen keresztül Sella három nappal ezelőtt ment fel a csúcsra. A köd még mielőtt elértem volna a csúcsot, megint mindent beborított átláthatatlan fátylával, s én csak délután, amikor rövid időre kitisztult, tudtam csak néhány szögmerést végezni. Az éj beálltával tértem vissza a tanyára.

6.-án a rossz idő megint megakadályozott a munka folytatásában. 7.-én reggel azonban a kora hajnali órákban már megint fönt voltam a csúcson és elvégezhettem az összes méréseket. Másnap aztán még a Savoyai Lajos-csoport Stairs csúcsára másztam fel, mielőtt Buzsongolóba visszatértem.

Cagni július 6.-án Guiseppa Petigax, Brocherel és néhány fekete kíséretében elindult Buzsongolóból, hogy a tanya északi részén emelkedő sziklacsúcsra felmásszon, amelyet az alapvonal végpontjaihoz és a szöghálózathoz kellett kötnie.

Amint a térképről láthatjuk, a Cagni-csúcs egy sziklafal legszélső déli végén emelkedik, a Baker és a déli Portalcsúcs között, két rövid völgytől körülzárva. A kis völgyekben tavak vannak, ezeken a Mobuku mellékfolyói folynak keresztül.

Cagni el akarta kerülni azokat a járhatatlan sziklatömböket, amelyeket én július 2.-án a nyugati völgyben találtam, aztán meg nem akart a Mobuku-völgyön Buzsongoló alatt a mocsárban és sűrű ericaerdőn keresztül menni,

azért elhatározta, hogy a Baker falait a Wollaston-csúcs alatt mássza meg, hogy aztán innen a magasban mehessen át a Cagni-csúcsra.

Az expedíció ezért először Grauer tanyája felől, a Mooreglecseren ment, innen pedig a Baker keleti falai felé fordult, abban a reményben, hogy a nyeret a Moore-csúctól keletre eléri. A köd azonban, ez az örökös ellenség, arra kényszerítette őket, hogy a fal közepén hó, szikla és mocsár közt megálljanak.

Másnap belátták, hogy ezen az úton nem lehet tovább menni. Le kellett szállni a Cagni- és Wollaston-csúcs között fekvő szűk szakadékba. Nem könnyű feladat volt ez, s nem egy helyen kellett a csomagokat és a teherhordókat, mintha zsákok volnának, köteleken leereszteni. Amikor a Cagni-csúcs meredeken emelkedő délnyugati falainak lábához értek, és a kis völgy fenekére jutottak, megint sűrű erica-bokrokon keresztül másztak fel a legfelső széléig és ott közvetlenül a nyereg alatt állították fel a sátrat.

Innen azután július 8.-án azt a masszívumot követték egész hosszában északról délre, mindig a nyugati oldalán haladva, amelynek legszélső végén a csúcs fekszik. A végkúp lábához érve, ott hagyták a tanyaszert és fél négykor délután rövid kapaszkodás után, sűrű ködben fölérték a kis lapos tetejű csúcsra. Persze rögtön felállították a kis mágnes-theodolitot a stativára. Egyszerre a ködön át álláspontjukról délre megpillantották az igazi csúcsot, amelyet a fénytörés következtében nagyon magasan föléjük emelkedni láttak. Rögtön leszerelték és eltették a theodolitot és az expedíció lemászott a keskeny nyeregbe és igazi alpi hegymászással egy késéles gerincen fel, egy nagyon nehéz helyen kapaszkodtak mintegy négy métert, hogy sikamlós, szakadékos falon elkerüljék a sziklacsúcsot. Este 6 órakor az igazi csúcson állottak.

A köd teljesen eloszlott, de már majdnem olyan sötét volt, mint éjjel. Cagninak alig volt ideje az összes csúcsokat a busszolóval felvenni. Azután megint lemászott a kis se-reg, hogy pihenőre térjenek.

Másnap napfelkeltekor, pompás derült időben Cagni már megint fönt volt a csúcson s megmérhetett minden szöveget a theodolittal és busszolóval. Kőpiramist állítottak fel s 8 órakor visszaindultak, épen amikor az első köd-darabkák szállingózni kezdtek. Az expedíció most útját a masszívum mentén a csúcstól északra vette, lemászott, aztán a nyugatra fekvő kis völgybe és keresztül ment rajta egész hosszában, egészen a Mobuku-völgybe való torkolásáig. Itt az utat a sűrű köd az áthatolhatatlan erdőn át, amely egészen a Kicsucusu feletti erdőhöz hasonlít, még jobban megnehezítette. Még ugyanaz nap este visszaérkeztek Buzsongolóba.

Sella itt csak Cagni hegyi sátrára várt, hogy újra elinduljon egy fényképező kirándulásra. Én ezen a napon az I. tanyához a Bakeren mentem fel, ahonnan másnap, július 10.-én egy kelet felé futó sziklacsatornán keresztül, azután a déli gerincen át a Wollaston-csúcsra (4659) értem, amelyen az expedíció egyetlen egy tagja sem volt. A sziklákat jég takarta, az idő tiszta volt és két óra hosszat észlelhettem, azután folytattam utamat a gerincet követve egészen a Moore-csúcsig; ott, azon a gerincen, amelyet már Sella is megmászott, leereszkedtem a Grauer-nyeregig és megindultam vissza Buzsongoló felé. Sella Bottával és néhány négerrel reggel ismét útra kelt és visszatért a Freshfield-nyeregbe. Július 11.-én napfelkeltekor megint az Edward-csúcson volt és végre sikerült neki a hegység egész panorámáját felvenni, amiért már egy egész hete rostokolt sátrában a Freshfield-nyergen. Leszállás közben azt a kicsiny, valamivel alacsonyabb csúcsot látogatta meg, ame-

lyet Wollaston kétszer is megmászott. Az angol utazónak rövid írásbeli jelentését találta ott. Ebben megemlíti az 1906. februárius 17.-én és április 2.-án végrehajtott mászásait, valamint az utazók neveit «A. F. R. Wollaston, R. B. Woosnam, 17. febr. 1906. Height by Aneroid 16050 ft».

A Baker déli gerince és tanyánk a Freshfield-nyeregen.

«A. F. R. Wollaston (Alpine Club), R. B. Woosnam, D. Carruthers of the British Museum Expedition to Ruwenzori, 5 hours from Bujongolo. Water boil 183, 6; Temp. of air 39, 7; Aneroid 16,150 ft. april 3, 1906.»

Julius 12.-én, tartós szép időben, Sella újra megmászta a Stairs-csúcsot s egész csomó fényképet tudott felvenni.

Közben Cagni két napi munkával befejezte a bázis-mérést, ezt összekötötte az Edward- és Cagni-csúcsokkal és a bázis egyik végpontjának földrajzi hosszúságát és szélességét meg tudta határozni.

Amint az expedíció visszatért Buzsongolóba, a leopárd újra elkezdte vakmerő látogatásait, juhokat tépett szét, sőt egészen közel a tűz mellől a teherhordók közt mert húst rabolni. Mindnyájan annyira el voltak foglalva, hogy

Teherhordóink egyike.

nem tudtak ügyelni. Igini szakács és Bulli azonban csapdát állítottak két puskával és egy darab hússal, amely úgy volt megerősítve, a ravaszokra, hogy a puskák elsültek, ha az állat a húst megragadta. S valóban az egyik éjjel ott veszett a szép állat, mert a két golyó épen a fejébe ment s rögtön megölte.

Július 12.-én a munkálato-
kat tökéletesen befejezettnek te-
kinthettem. Roccati még egyszer
visszatért a Mobukugleserre,
hogy a jég szélét több helyen

vörös festékkel megjegyezze, azután gyűjteményeit rendezte és végül 7.-én dr. Cavallival és néhány bakondzsóval, akik a holmi egy részét szállították, elindult Buzsongolóból Ibanda felé, a Mobuku-völgynél mélyebben fekvő tanya-helyre.

Egyetlen egy hegyre, a Gessire nem másztunk fel. Természetes, hogy ezt nem mulaszthattam el, annál is inkább, mert megmászásával együtt a Buzsuku-völgyet is fel kellett kutatni, mert még teljesen ismeretlen lévén, megérdemelte a fáradságot, hogy rajta egész hosszában végig menjünk.

Ezért már régebben elrendeltem, hogy attól a ponttól kezdve, ahol a Buzsuku-völgy Nakitavával szemben a Móbuku-völgybe torkollik, egy csapat bakondzsó kezdetleges ösvényt csináljon egész föl. Most már annyira előre haladt a munka, hogy a legközelebbi napokban befejezhatték.

Tervem az volt, hogy Sellával a Buzsuku-völgyön megyek le, Cagni pedig mindazt a holmit, ami a buzsongói tanyán maradt, leszállította és Cavallival s Roccatival Ibandában találkozók, hogy engem megvárjanak.

Így tehát Ibanda volt az általános találkozóhely.

TIZEDIK FEJEZET.

A Buzsuku-völgy és a Gessi-hegy felkutatása. Az expedíció visszatérése.

Indulás Buzsongolóból. — Az ibandai tanya. — A Mahoma-völgy glecsertavát látogatjuk meg. — Elindultam Buzsongolóból. — A Buzsuku-tó. — Lefelé a Buzsuku-völgyön. — A Miguszi völgy. — A Gessi-csúcsain. — A Buzsuku-völgy tanulmányozását befejezzük. — Az expedíció újra egyesül Ibandában. — Az expedíció újra hegemászó működést fejt ki. — Visszatérés Fort-Portalba. — Toro vulkáni vidéke. — Vadászatok. — Megérkezés Entebbébe. — A Ripon-vízesések. — Elutazás Afrikából. — Sir Henry Stanley kívánsága teljesül.

Amint július 1.-én az Eminről visszatértem Buzsongolóba, azonnal megkezdtük az előkészületeket a végleges visszatérésre. A tanyázások teendői közben találtunk időt erre is s lassankint a tudományos gyűjteményeket valamint a többé már nem szükséges műszereket véglegesen elpakoltuk ládákbá.

Összesen csak 40 bakondzsó teherhordónk volt, mert nagyobb csapatot nehéz lett volna Ibandától ilyen nagy távolságban táplálnunk. Ezért a tehernek mindig csak egy részét lehetett elszállítani s a teherhordók többször is megtették az utat. Az első bakondzsó-csapat 40 teherrel július 4.-én indult Buzsongolóból. 7.-én indult a második karaván Roccati és Cavalli dr. kíséretében. Cavalli előre sietett, mert úgy hallotta, hogy beteg teherhordók is vannak a tanyákon, de szerencsére ez nem volt igaz. Egy héttel később Cagni, Lorenzo Petigax, Brocherel, Igini szakács és 23 teherhordó kíséretében elindultak Buzsongolóból. Magam egy nappal előbb indultam a Buzsuku-völgy felé. Július 15.-én végre, amikor Bulli is elindult 30 teherhordóval,

Buzsongoló üres, elhagyott lett, elveszve a hegyvilág csendes némaságában.

Teljesen meg voltunk elégedve a teljesített munkával s mindnyájan örültünk, hogy hazafelé indulhatunk és senki sem búsult, hogy otthagyhatta a kietlen sziklavilágot, amely öt hétig volt tanyánk. Valósággal türelmetlenül várták, hogy otthagyhassák a mocsaras, sziklás világot, amelyen csak a penészgombák meg a zuzmók szomorú nő-

A teherhordók Ibandában.

vényzete díszlett, otthagyhassák ezt az örökös fakó ködöt, permetező esőt, a nedves hidegnek ezt a hazáját, hogy újra fényes napvilágot, száraz forráságot érjenek a forró-égövi lapályokon, amelyek tele vannak élettél, virág-pompával s ahol a vagandák kedves, gondtalan népe éli világát.

A Mobuku-folyót alig ismertük meg, úgy megáradt a 14 napos esőzéstől; a völgy terraszos fennsíkjairól vízesésekben zuhogott alá. A lefelé tartó karavánok minduntalan

teherhordókkal találkoztak, akik ismét visszatértek Buzsongolóba újabb rakományért.

Egy hónappal ezelőtt a síkságról jövőknek úgy tetszett, mintha a völgy teljesen kihalt, minden állati élet nélkül való volna. Most, a néma hegyvidéken való hetelés után,

A Buzsuku-völgy.

ahol legfeljebb egy-egy holló keringett felettünk, feltűnt minden bogár-zümmögés, minden madársurranás.

Bihunga nevezetes találkozóhelyé lett, mert itt váltották fel a bakondzsókat a síksági vagandák, akik viszont Ibandában gyülekeztek.

Ibandában a környék fejedelmei nagy ünnepélyességgel fogadták az expedíció tagjait s ajándékokat hoztak. Termé-

szetesen tanyánk találkozóhelye lett a környék összes lakóságának. Az asszonyok és az öregek nagy igyekezettel tépték a füvet, hogy a sátor mellé építendő újabb kunyhók számára előkészítsék a talajt. Kora reggeltől késő estig

A IX. számú tanya a Miguzi és Buzsuku összefolyásánál.

nem szűnt meg a nevetés, lárma, a tolongás a tűz körül, a konyhák táján, meg a haj- és szakáll-nyírás körül, az aszkariszok pedig rendet igyekeztek csinálni ebben az ember-tömegben. A folyót a négerék népesítették be, akik ezer tréfát űzve, nevetgélve fürödtek.

Cavalli dr.-nak egyszerre rengeteg munkája volt s naponta egy pár órán át betegekkel kellett foglalkoznia. Messze vidékekről szállították a betegeket hozzá rokonok és barátok. A kisebb operációk alkalmával kiabáltak, jajgattak, hogy a másik percben nevensenek, mint a gyermekek.

Cagni mágneses megfigyeléseket végzett. Roccati dr. geológiai és mineralógiai exkurziókat csinált a környéken. Egyiket a Nakitava felett fekvő tóhoz, oda, ahol a Mahomavölgy a Mobuku-völgybe torkollik. Ezt a tavat már Moore, Johnston, Dawe és mások is látták. Freshfield Kobokorátónak nevezi. Az útleírások után ítélve azonban úgy látszik, a fentebbiek közül egy sem volt a közelében. Ha a tóhoz akar valaki jutni, Nakitavától sűrű őserdőn keresztül kell utat törnie, fejszével vágva ki a bambusznádat, a liánokat és az erica-féléket, mert még egy kis erdei csapás sem vezetett oda. Dús növényzettel takart moréna-hátakon kell átmenni. Némely helyen a növényzet olyan dús, hogy a bokrok tetején megy az ember, puha, ruganyos, néha 4—5 m magas fa- és lombtömkelegen. Egyik bakondzsóvezető időnkint felmászik a fára, hogy tájékozódjék.

Egy levágott fa közelében tűzhelynek a nyomai láthatók, mellette szardiniás doboz, ujságdarab stb., mind annak a jelei, hogy itt már utazó járt. Talán Wollaston volt itt, vagy talán a British Museum egyik másik tagja.

Innen egy óra alatt lehetett a tóhoz érni. Láthatólag hosszúkás, glaciális tó. Délkeletről északnyugatra húzódik meredeken emelkedő partokkal. A mocsári mohák keskeny szalaggal veszik körül, rajta túl a víz rögtön mély. Köröskörül köd van, mindenütt halálos csend, az állati életnek sehol semmiféle nyoma sincs. Roccati itt növényeket és a mocsaras partok kis állatait gyűjtötte. Lorenzo Petigax és Brocherel később még egyszer elment a tóhoz,

s megállapíthatták még biztosabban, hogy rendes körülmények között egyetlen folyó sem ered belőle.

Amíg Ibandában mindenki sok mindenféle munkával volt elfoglalva, addig én befejeztem a hegység tanulmányozását. Július 13.-án elindultam Buzsongolóból Giuseppe Petigax és Ollier vezetőikkel, egy aszkarival, egy inassal

A Gessi a Baker Edward-csúcsáról

és tizenhét fekete teherhordóval, ebbe beleértve a teherhordók vezetőjét is, szép, ötven éves öreg embert.

A Freshfield-nyergen Sellával és Bottával találkoztunk, akik aztán velünk jöttek a Baker nyugati lejtői alatt fekvő III. tanyáig.

Egészen más volt most a tavak völgyének arculata szép, derült időben, mint esőben és ködben, ahogyan azelőtt annyiszor láttuk. A sűrű, szomorú senecio-bozóton átraagyogó napsugár bizonyos disharmóniát hozott létre. A heli-

chrysumok virágvázáknak tetszenek, az egész tájkép olyan komoly, olyan sötét, olyan félelmetesen csendes, minden élet híján.

Másnap gyönyörű tiszta napfelkelte után a levegő megint ködös lett. Az ismert úton felmáztunk a Scott Elliot-nyeregbe, és onnan a kiszáradt folyómederben a Buzsuku-völgy felé mentünk. Az elől haladókat állandó veszedelem fenyegette, mert bármennyire vigyázva mentünk, mégis meg-megszaladt egy-egy kő a teherhordók lába alatt.

A sziklahasadék alsó végénél az expedíció a Buzsuku-tó partjaihoz (3918 m) érkezett; ez gyönyörű, bájos, csendes, terjedelmes vízmedence, amelynek tiszta tükrén néhány a33a úszk ált. Az út idáig groteszk seneciofa és örökzöld bokrok erdején haladt keresztül. Egy darabkán az erdőt felváltja kis mocsaras tisztás. Egészben egy rövid óráig tartott az út. A Stanley és Baker csúcsai, hajmeresztően meredek falaival innen hasonlíthatatlanul nagyszerűbbek, mint az a havasi kép, amely a felső Mobuku-völgyben élénk tárul.

A mohás tóparton a nádas között csakhamar felismerni a bakondzsók-csinálta utat, amely enyhe lejtőn a völgy felső terraszán megy keresztül. Az út sziklaszorosban végződik. Ezt a sziklaszorost a Baker-csoport Moore-csúcsáról és a Speke-hegy Johnston-csúcsáról leereszkedő hegytömegek fogják közre. Itt emelkedik az első völgylépcső, amely nagyjában hasonlít a Mobuku-völgyet keresztül vágó lépcsőkhöz. Az első ericafélék is itt kezdődnek megint (3748 m.). Néhány lobéliát is lehet köztük látni, de ezek majdnem mind elhaltak már.

Most a folyónak majd a jobb-, majd a balpartján megyünk lefelé, amíg egy második fennsíkra érünk. E mögött a völgy szűk szakadékká szorul össze. Ez a völgyszakadék azon a hegygerincen vág keresztül, amelynek déli végén a Cagni-

csúcs fekszik. Ez a hegytömeg majdnem olyan messzire nyúlik észak felé, hogy a Speke hosszúra nyúlt, hatalmas,

A Buzsuku-patak, a Manureggio-patak torkolata közelében.

nyugatról keletre irányuló masszívumával összeér. Ez az utóbbi eddig a völgy északi, baloldali lejtője volt. A Speke sziklafokának gerincén emelkedik az a sajtószerű monolit-

szikla, szabályos architektonikus formáival, amelyet már a Baker első megmászásának leírásakor említettünk.

A szakadék jobboldalán másztunk le. Lent áttörhetetlen erica-erdő fedi, amelynek létezése ránk nézve nagy idővesztéséget jelentett volna, ha nem lett volna benne már az a csapás, amelyen keresztül egy harmadik fensíkra jutottunk. Erre a fensíkra északról jövő mellékvölgyek torkolnak. Az egyik északnyugatra a Speke keleti nyúlványa mögé vezet és ott szűk szakadékban végződik az Emin és Gessi között. Ez a Miguzi-völgy. Két másikban a Kurungu hegyi folyó és a Vaigga folyó folynak le. Egy mellékgerinc választja el ezt a kettőt egymástól. A Kurungu-folyó a Gessi-csoport Jolanda-glecsérével táplált tóból ered. Ugyancsak tóból jön a Vaigga is az északi Portal-hegy lábától.

Alig értünk a fensíkra, alkalmas helyen az időjárás ellen védelmet nyújtó szikla közelében felállítottuk a sátrakat, a jobboldali völgyfal lábánál, virágzó helichrysumokkal borított erdőtisztáson. Ez a 3506 m. magasan fekvő hely roppant festői. Dús erdővel borított hegyoldalak és sziklafalak zárják körül, szemben pedig az északi Portal-csúcs sziklatoryai emelkednek.

Ez a IX. tanya a térképen, amely a Gessi megmászásának kiinduló pontja lett. A Gessi volt még az egyedüli hegy, amelyre fel kellett másznunk.

Július 15.-én reggel a két vezető és néhány néger kíséretében átmentem a síkon észak felé és a Spekeről leereszkedő északi völgyfalon levő rés felé fordultam. Ide egy kis mellékvölgy lejtőin keresztül jutott fel kis csapatunk, mert nem akartunk a sűrű erdőn áttörtetni. A gerincről lemásztunk a Miguzi-völgybe. Ezen az úton egy darabig egy leopárd nyomát követtük, amely a bozóton keresztül utat tört magának.

A Miguzi-völgyet szintén lépcsőzetesen egymás fölé emelkedő völgsíkok alkotják. Az expedíció felmászott az első lejtő lépcsőjére, azután a másodikra és végre egy

Óriásfa az alsó Buzsuku völgyben.

fennsíkra érkezett, amely enyhe emelkedéssel hegykatlanhoz vezet. Ebbe torkollik az Emin és Gessi között elnyúló szakadék. A fennsíkot megkerültük s a völgy jobboldali sziklafala mellett felmáztunk arra a terrasza, amelyre a Jolanda-gleccser lejön. A derék bakondzsók kitűnően gya-

logoltak; a legnehezebb munkát azonban mégis a vezetők végezték, mert útat törtek előttünk, a bozótot, bokrokat kivagdálva.

A X. tanyát 4166 m magasan a tenger színe felett állítottuk fel egy régi moréna közelében és a glecser mostani végmorénájától néhány száz méternyire. Ez a glecser meredeken leeső szikla szélén szérakokban végződik. Seneciókat, helichrysumot a tanya fölött már csak kis

Az expedíció megint Ibandában van.

darabon lehet találni. Erről a terrasról nézve a hegyek panorámája egyike a legszebbeknek, amelyeket a Ruvenzoriról látni lehet.

16.-án reggel a tanya körül minden meg volt fagyva. Még mielőtt hajnalodott, megint útra keltünk. A Jolanda-glecser végső szérakjaitól koronázott szakadékon, azután ennek jobboldali szikláin át értük először a firnt és ezzel a hegy délkeleti gerincét. 6 óra 30 perckor a 4769 m. magas Jolanda-csúcsra érkeztem, anélkül, hogy köteleet hasz-

nálom kellett volna. Ollier rögtön elkezdte a piramis építését.

Amikor a tanyából elindultunk, az idő nagyon veszedelmesnek látszott, de lassan teljesen kitisztult és gyönyörű kilátásunk volt a csúcson, úgy hogy még egy panorámaképet vehettem fel az egész hegységről. A lánc most két teljes körképben volt lefotografálva az óriási körív két legszélső pontjáról: a Savoyai Lajos Stairs-csúcsáról és a

Vaganda falu

Gessi Jolanda-csúcsáról. Ezekhez csatlakoznak még az Edward-csúcsról és a Grauer-szikláról felvett panorámák. Nem messze innen velem szemben nyúlt el az Emin szakadékos sziklagerince, ettől délre a Speke hatalmas Victor-Emanuel-glecsereivel. Ezt sehonnan sem lehet olyan tisztán látni, mint a Gessi csúcsáról. Mögötte emelkedik a Margherita-csúcs légmagasabb gerince, hatalmas északnyugati vállával. Még délebbre fekszik az egész Baker-csoport vad, függőlegesen a Buzsuku-völgybe lezuhanó

sziklafalával. Az utóbbtól keletre egy sor hegynyúlvány mögött emelkedik ki a Cagni-csúcs.

A Gessi délkeleti irányban összefügg egy nyúlvánnyal az északi Portal-csúccsal. Úgy látszik, mintha innen a vízválasztó északkeleti irányban egymás mellé fektetett

Kaitabaroga kráter-tó Fort-Portalnál.

hegyhátak során át menne, úgy hogy a Gessi keleti oldaláról lefolyó vizek a Szemliki szisztémájához tartoznának.

Sokáig maradtam fent a csúcson, hogy utoljára élvezzem a hegyek és glecserek nagyszerű panorámáját, amelynek most már nem volt titka előttem. Azután felmásztam a hótakart gerinc mentén félóra alatt a Bottego-csúcsra. Ez a csúcs 50 m-rel alacsonyabb, mint a Jolanda-csúcs. A kilátás nagyjában ugyanaz. Az Emin és Gessi között fekvő

Cavalli-nyeregtől északra fekvő kis völgyben kis tavacskát lehet észrevenni.

Az Emin északkeleti és északi oldalán három kis glecser jön le. A Gessi nyugati falát egy glecser egészen eltakarja, keleti fala szikla.

Az expedíció visszatérésekor a Viktoria-tónál.

Még délelőtt megint a reggel elhagyott sátrunkban voltunk. Ugyanazon az úton jöttünk le, de nem a szakadék fenekén, hanem a szélén, azért, hogy a Jolanda-glecser szérakjainál lavinák ne szakadjanak a nyakunk közé. Rövid pihenés után visszafelé indultunk és gyorsan lemásztunk a Buzsuku-völgyben fekvő IX. tanyához.

Az egész kirándulás alatt láthattuk a Buzsuku-völgy és a Miguzi-völgy elválasztó gerincén azt a sajátságos

sziklaszálat. Sellát nagyon csábította a különös sziklatorony s lemondott arról, hogy engem elkísérjen a Gessire és inkább megpróbálta a szikla közelébe jutni, hogy azt közelről megnézzze.

15.-én reggel elindult Bottával és először visszatért a völgy második terraszára, hogy azután innen felmásszon az óriási ericaceákkal és örökzöld bokrokkal fedett északi falon. Ez nagyon egyenetlen térszín volt, hatalmas sziklatömbök heverték rajta, amelyeket bemohosodott, kidőlt fatörzseken keresztül kellett kikerülni. A köd betakarta Sellát, még mielőtt elég magasra jutott volna, hogy a sziklaszálat tisztán lássa.

Másnap sokkal közelebb juthatott hozzá, de csalódott, mert közönséges sziklaszál volt, amely a gerincen elkülönült fekvése miatt sokkal nagyszerűbbnek tetszett, mint amilyen valóságban volt. Az éj beálltával visszatért a IX. tanyára.

Július 17.-én megint lefelé mentünk a völgybe borús időben, de eső és köd nélkül. Átmentünk azon a síkon, amelyen a Buzsuku-, Miguzi- és Kurungu-völgyek egyesülnek. Ez a síkság most teljesen be volt nőve náddal és valószínűleg régi tófenék. Baloldalán mentünk, ahol a térszín egészen be van takarva kis füves földemelkedésekkel. Az expedíció a harmadik völgylépcsőre érkezett, azután a harmadik völgyoszoróhoz a két déli Portal-hegy között.

Itt a völgy kissé délfelé fordul és az út meredeken visz le a folyó baloldalán, amely sellőkön és tajtékozó vízeséseken rohan alá. A síkság alatt rövid darabon elmaradnak a seneciók, de lobéliákat (*Lobelia Stuhlmanni* és *Deckeni*) még lehet látni.

Miután átkeltünk a Buzsuku egyik baloldali mellékfolyóján, a Manureggion, olyan területre értünk, amely óriási fűfajjal volt tele. Ez az erica-törzsek között valóságos nádas és befödi köröskörül a meredek lejtőket is. Ezek

a lejtők tele vannak hatalmas sziklatömbökkel és sok bevágódás szaggatja meg.

A négerék itt úgy csináltak utat, hogy egyszerűen kiszaggatták a nádat, de ez bizonytalan, ingatag útburkolat volt, minduntalan megcsúszik, bukdácsol, be-besülyed rajta az ember.

A XI. tanyát a Portal-szoros alatt 2910 m. magasan a tenger színe fölött ütöttük fel. Végre megint igazi erdőben voltunk, körülvéve hatalmas fákkal, szép liánokkal átfont podocarpustörzsekkel, a seneciók és lobéliák határán alul. Egész majomseregek ugráltak az ágak között s az erdő visszhangzott a madárdaltól.

Este megint megeredt az eső, tíz száraz nap után először. Ez volt az egyedüli hosszabb szép időszak a hegy-ségben az expedíció kirándulása alatt.

Másnap a folyó balpartján mind jobb és jobb úton mentünk lefelé. A völgy fenekére érve, délre, egyenesen a Mobuku felé fordultunk, amelyen át bambuszhidat építettek.

Nemsokára a Mobuku-völgyön át vezető régi útra érkezett az expedíció, innen felmászott a nakitavai morénához. Két óra mulva Bihungába, majd ismét két óra mulva Ibandába érkeztünk, ahol végre megint az egész expedíció együtt volt.

A feladat meg volt oldva. Az expedíció tagjainak összhangzó munkája következtében a vállalat minden tekintetben nagyszerűen sikerült.

Ibandából két nap alatt ért az expedíció Fort-Portalba. A Ruvenzori megint szokott ködpalástjába burkolózott s nem lehetett többé látni. Visszatértünk a síkság fullasztó melegébe, a teherhordók víg tömegébe, a bennszülöttek faluinak és banána-ültetvényeinek kedves képeihez. A törzsfőnökök valamennyi tanyán az afrikai etikett ceremóniáival fogadtak bennünket.

A Rípon vízesések.

Fort-Portalban pedig egymással versenyeztek az angol katonatisztek, Kazagama király udvartartásával és a miszionáriusok, hogy vendégszeretettel és kedves előzékenységgükkel halmozzanak el engem és társaimat.

Roccati és Sella innen geologiai és fotografiai kirándulást tettek a toroi vulkánvidék krátereihöz és krátertavaihoz. Az utóbbiak partjai áthatolhatatlan sűrű pálma, sárkányfa és euphorbia-bozóttal vannak körülvéve s ez a dús növényzet csöndesen tükrözik a vízben. Csak úgy nyüzsög mindenütt az állatélet: a vízben, levegőben, az erdő sűrűjében. Ezt a gazdag állatvilágot talán a bennszülöttek babonája védelmezi meg a pusztulástól, kiirtástól, mert nem mernek a vulkánok közelében letelepedni, ahol a varázslók és szellemek tanyáznak.

Cagni és Cavalli társaságában időközben vadászni mentem. Száraz, nem nagyon kedvező évszakban voltunk. Lehetetlenség volt előre jutni a magas fűben, amely a csapásokat mint valami fal veszi körül és eltakarja a vadász elől a kilátást.

Fort-Portal környéke éjjel vérvörös tűzfényben áll. Kilométer hosszú, száraz mezőségek égnek ott!

Így közeledett augusztus s vele a visszautazás órája. Az expedíció Knowles és Haldane urak kíséretében elhagyta Fort-Portalt. A sok eső ellenére mégis mindenféle tűzvész pusztított, amely néha, ha a szél szította, még a művelt földekre is átterjedt. Nagy darab területeket láttunk kopáran, hamuval takarva.

Augusztus 7.-én átment az expedíció Uganda és Toro határán s ott Wyndham őrnagy fogadott bennünket. A teherhordók is úgy látszik már szintén türelmetlenül várták a hazaérkezést, mert gyorsan, kevés pihenőt tartva haladtak előre. A napi gyalogolások különféle módon voltak beosztva és gyakran olyan helyeken pihentünk meg, ahol az úton odafelé nem álltunk meg.

Bindiában, valamint Kicsiomiban (Toro királyság) megálltunk, hogy mágneses megfigyeléseket csináljunk.

Végre augusztus 14.-én érkeztünk a Viktória-tó partjához. A karaván fegyelme az utolsó napokban kissé meglazult és minden percben voltak egyenetlenségek, nézeteltérések, veszekedések a teherhordók közt.

Visszautazásra egyenesebb utat választottunk és a tó partjait azzal a félszigettel szemben értük el, amelyen Entebbe fekszik.

A Viktória-Nilus eredeténél.

Amíg a bárkákat előkészítették az átkelésre és a rakományokat elosztották rajtuk, mi a hatalmas fák alatt megreggeliztünk. Az első délutáni órákban Entebbébe érkeztünk.

Egy hét múlva elhagytuk a «Sibyl» gőzhajón Entébbét és virágzó szigetkoszorúját, miután minden anyag, eszköz szépen ládába volt csomagolva. Entébbében expedíciónk az ott lakó európaiaktól a legszívesebb barátságban és vendégszeretetben részesült.

Útba ejtettük hazamenet Zsinzsát, hogy a híres Ripon-vízeséseket megnézzük, amelyeket a Viktória-Nilus eredetének lehet tekinteni.

A bennszülöttek hosszú csónakjaiban kirándulást tettek a sötétzöld folyó vizein lefelé.

Augusztus 24.-én Port-Florenceba érkeztünk, onnan még aznap mentünk tovább vasúton.

Augusztus 28.-án pedig elhagyta expediciónk Afrika földjét a francia «Messageries Maritimes» «Natal» nevű gőzhajóján.

Öt hónappal később Rómában az Olasz Földrajzi Társaság egyik ünnepélyes gyűlésén beszámolhattam felfedzéseimről és néhány nappal ezután elmondhattam Londonban a királyi Földrajzi Társaságban, hogy Sir Henry Stanley öt évvel ezelőtt itt mondott kívánsága teljesült: *«hogy az Alpok lelkes, szenvedélyes barátja, teljes odaadással válassza feladatául a Ruvenzorit és tanulmányozza kimerítő munkában a hegységet a legmagasabb csúcsától a legaljáiig, minden szerteágazó völgyében és szakadékában.»*

A nagy, hat év óta elhunyt kutató nem érte meg vágya teljesedését.

SZÖVEGKÉPEK JEGYZÉKE.

		Oldal
	Vaganda dobos	5
	Bennszülöttek kunyhója Ugandában	7
	Vaganda teherhordók	12
	Teherhordók kunyhója	13
5	Európaiak tanyája	15
	Vaganda-főnök családjával	17
	Ugandai vásár	19
	Vaganda teherhordó	27
	Portugálus erőd Mombazában	31
10	Cukornád-árusok	33
	Bennszülöttek útban a kizumui vásárra	36
	Szárnyék a kizumui vásáron	37
	Kavirondói asszonyok	38
	Vásár Kizumuban	40
15	Banána-árusok a kizumui vásáron	43
	A Viktória-tavon, Ruzinga-szigetnél	44
	Bennszülöttek dereglyéi a béke jelével	45
	A «Napoleon»-öböl a Viktória-tóban	46
	A «Zesse»-szigeteknél	47
20	Botanikus-kert Entebbében	48
	Vásár Entebbében	50
	Bennszülöttek kunyhói banánák alatt	51
	Teherhordóink egyike	52
	Entebbe	54
25	Vásáros sátor Entebbében	55
	Bennszülöttek kunyhói Entebbében	56
	Madárfészkek pálmaleveleken	59
	Út Ugandában	60
	Bennszülöttek kunyhója	61
30	Út mocsáron át	63
	Papyrusbozót és tavirózsák	65
	Elefántfü	66
	Útban egy hegyháton át	67
	Tropikus erdő	69
35	Banána-ültetvény	70

	Oldal
Vaganda-asszonyok útban a vásárra	71
Vagandák	72
Vaganda-asszonyok	76
Dinnyefa (Carica Papaya)	77
40 A teherhordók kunyhói	78
Kunyhó-építés	79
A főnök látogatása kíséretével	80
Tánc a tanyán	81
Zenekar	82
45 Tanya Buzsongóban	84
Tanya Katendeben	85
A Ruvenzori Butitiből. — Telefotografia	86
Erdő Butiti és Fort-Portal közt	87
A karaván útközben	91
50 Patak az őserdőben	93
Fort-Portal főterén	96
Bennszülöttek kunyhója	98
Kazagame király udvartartásával	99
Felvidék Fort-Portal körül	100
55 Bennszülöttek Fort-Portal körül	101
Asszonyok a Duvona-tanyánál	102
Akácok az úton Duvona és Kazongo közt	103
Duvona és Kazongo közt	104
Átkelés a Vimi-folyón	107
60 Havas csúcsok a Hima-völgy háttérében	109
A Speke (Johnston Duvonija) az alsó Mobuku völgyből	110
Átkelés a Mobukun	111
Átkelés a Mobukun	112
Ibanda	113
65 Lejtő Bihunga alatt	114
Bihunga	115
Az erdőben Bihunga fölött	116
Erdő a Mahama torkolatánál	117
Páfrányfák	119
70 Kicsucu	125
Lobeliák az erica-erdőben	131
Erica-erdő	133
Buzsongoló-tanya	136
Johnston Kijandzsája Buzsongólótól	140
75 A Mobuku-völgy vége	141
A Baker keleti része az Edward-csúcsról	143
Stanley-hegy és Baker-hegy a Savoyai-Lajos-hegy Stairs-csúcsáról	144
Buzsuku-tó a Grauer-szikláról	145
Buzsongoló	147

	Oldal
80 Cagni-hegy Buzsongolóból	149
Kis tó a Bakertől nyugatra. — Balra elpusztult Senecio-törzsek...	159
A Bakertől nyugatra levő völgy felső tava	161
IV. számú tanya a Helena-gleicsernél	163
Az Alexandra-csúcs délkeleti gerincének megmászása	165
85 Az Alexandra-csúcs megmászása	167
A Helena- és Savoya-csúcs a Stanley-gleicserről	171
A Helena- és Savoya-csúcs a IV. számú tanya fölötti gerincről	173
Tanya a Scott-Elliot-nyeregnél	174
A Savoyai Lajos-hegy részlete a Stairs-csúccsal az Edward-csúcs déli gerincéről	175
90 A Savoyai Lajos-hegy részlete a Sella- és Weismann-csúccsal az Edward-csúcs déli gerincéről. (Az előbbi képnek panoráma- szerű folytatása.)	176
Lobéliák	177
A Stanley-hegy a Baker Edward csúcsáról	178
A Margherita-csúcs északnyugati oldala	183
A Stanley nyugatról. (Stuhlmann dr. fényképe után a felső Butagu- völgyből.)	187
95 Az Alexandra-csúcs nyugati fala	188
A Moebius-csúcs nyugatról	189
A Savoyai Lajos-hegy a felső Butagu-völgyből. (Stuhlmann dr. fel- vétele.)	192
A Savoya-csúcs az Alexandra-csúcsról. — Hátral a Savoyai Lajos- csúcs	193
A Ruvenzori körvonalai Butiti felől. (V. Sella telefotografiai fel- vétele.)	197
100 Seneciók és Helichrysumok a felső Buzsuku-völgyben	199
Lobelia Deckeni, seneciók és ericák	204
Virágzó Lobelia	205
Senecio és Lobelia Stuhlmanni	207
Pillantás a Buzsuku-völgybe	222
105 IV. számú tanya a Helena-gleicsernél	223
Speke-hegy a Scott-Elliot nyereg lábánál levő senecio-bozótból te- kintve	226
Az Emin a Jolanda-gleicserről nézve	229
Felmászás az Alexandra-csúcsra	235
A Moebius-csúcs az Alexandra-csúcs délkeleti gerincéről nézve	236
110 Friss hó a Freshfield-nyergen	237
A Stanley-hegy a Freshfield-nyeregről	239
A Baker déli gerince és tanyánk a Freshfield-nyergen	245
Teherhordóink egyike	246
A teherhordók Ibandában	249
115 A Buzsuku-völgy	250

	Oldal
A IX. számú tanya a Miguzi és Buzsuku összefolyásánál	251
A Gessi a Baker Edward csúcsáról	253
A Buzsuku-patak, a Manureggio-patak torkolata közelében	255
Óriásfa az alsó Buzsuku-völgyben	257
120 Az expedíció megint Ibandában van	258
Vaganda falu	259
Kaitabaroga kráter-tó Fort-Portalnál	260
Az expedíció visszatérésekor a Viktória-tónál	261
A Ripon-vízesések	264
125 A Viktória-Nilus eredeténél	236

TÁBLÁK JEGYZÉKE.

A Mobuku-patak az erica-erdőben	9— 10
Tropikus erdő	25— 26
Út a bozótos erdővel fedett völgyön át, Entebbe és Fort-Portal közt	41— 42
Papyrusszal fedett mocsáron átvezető út, Entebbe és Fort-Portal közt	57— 58
Tisztás az erica-erdőben	73— 74
A buambai virágos mező	89— 90
A Mobuku-völgy vége	105—106
Buzsongoló	121—122
A Bakertől nyugatra fekvő völgy	137—138
A legmagasabb csúcsok	153—154
Margherita-csúcs az Alessandra-csúcsról	169—170
Áthatolás a Senecio-erdőn	185—186
Senecio-erdő ; Freshfield-nyeregtől nyugatra ; a Savoya-csúcs	201—202
Buzsuku-tó és Stanley-hegy	217—218
Buzsuku-völgy	233—234

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	1
1. fejezet. A Ruvenzori felfedezői és első ismertetői.....	3
2. « Az olasz expedició előkészületei és elindulása. Napolitól Entebbeig	24
3. « Entebbetől Fort-Portalig	53
4. « A Mobuku. Fort-Portaltól Buzsongolóig	95
5. « A Mobuku-völgy háttérében levő csúcsok	129
6. « A középső csoport csúcsai	155
7. « A Ruvenzori-hegység felépítése és általános jellege.....	180
8. « A Speke- és Emin-hegyek felkutatása	220
9. « A Stanley-, Savoyai-Lajos- és Baker-hegyek megmászása. Munkálkodás Buzsongolóban	232
10. « A Buzsuku-völgy és a Gessi-hegy felkutatása. Az expe- dició visszatérése.....	248
Szövegek képek jegyzéke.....	269
Táblák jegyzéke	272

MAGY. TUD. AKADEMIA
 KÖNYVTÁRA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA
 KÖNYVTÁRA 2524 19 17 N. SZ.

